

BOABE DE GRÂU

ANUL V, 1934

REVISTA DE CULTURĂ

N-rul 1

CUPRINSUL

TIPOGRAFIA SEMINARULUI DIN

BLAJ (cu 30 figuri) de ION GEORGESCU

BOTENII MUȘCELULUI (cu 12 figuri). de ION CHELCEA

IN JUGUL DOMNULUI (V) de IOSIF NYIRŐ

(cu 10 figuri de B. Szabó)

din ungurește de Ilie Dăianu

CRONICA. *Cărți, conferințe, congrese, expoziții:* Portrete boerești; Revista
Fundațiilor Regale; Ovid Densusșianu; O tipografie de patru sute de
ani; Foc ciobănesc. *Teatru, muzică, cinematograf, radio:* Hărți culturale.
Turism, sport, educație, fizică: Cojoacele iernii.

(Cu 12 figuri).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

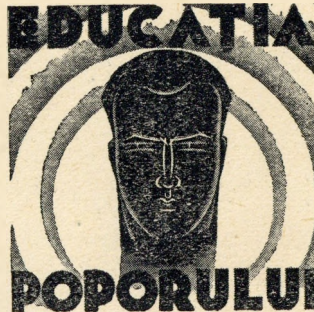
Planșă colorată: Sofia Kretzulescu-Iacovenco, portret în ulei de G. Tătărescu

Redactor: EMANOIL BUCUȚA

Un exemplar 25 lei

Abonamentul pe an 280 lei

REDACȚIA:
DIRECȚIA EDUCAȚIEI
P O P O R U L U I
B U C U R E Ș T I, I I
Str. General Berthelot Nr. 28

EDITURA:
MONITORUL OFICIAL ȘI
IMPRIM. STATULUI
ADMINISTRAȚIA:
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI, V
Calea Șerban Vodă 133—135

490169

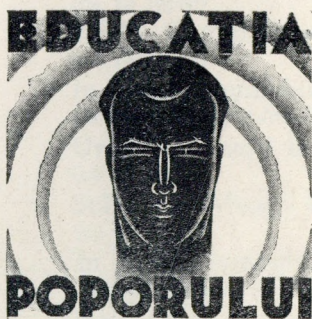
BOABE DE GRÂU

REVISTĂ LUNARĂ ILUSTRATĂ DE CULTURĂ

ANUL V

1 9 3 4

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CUPRINSUL

S t u d i i

	Pag.
IOAN GEORGESCU:	Tipografia Seminarului din Blaj 1 (cu 30 figuri)
ION CHELCEA:	Botenii Muscelului 32 (cu 12 figuri)
IOSIF NYIRŐ:	In Jugul Domnului, V 40 (din ungurește de <i>Ilie Dăianu</i> ; cu 10 figuri, de <i>B. Szabo</i>)
MARCU BEZA:	Urme românești în Cipru 65 (cu 14 figuri și o planșă colorată)
G. OPRESCU:	Colecția de tablouri a Clubului Tinerimei 75 (cu 16 figuri)
IOSIF NYIRŐ:	In Jugul Domnului, VI 85 (din ungurește de <i>Ilie Dăianu</i> ; cu 7 figuri, de <i>B. Szabo</i>)
I. RĂDUCANU:	Academia de Inalte Studii Comerciale și Industriale din București 129 (cu 15 figuri)
Preot C. MĂTASĂ:	Cetatea Neamțului 142 (cu 8 figuri)
IOSIF NYIRŐ:	In Jugul Domnului, VII 157 (din ungurește de <i>Ilie Dăianu</i> ; cu 8 figuri, de <i>B. Szabo</i>)
IOAN C. BĂCILĂ:	Secția Stampelor dela Academia Română 193 (cu 19 figuri)
HERMANN TONTSCH:	Tipografia Honterus din Brașov (1533) 206 (cu 16 figuri și o planșă colorată)
Preot C. MĂTASĂ:	Ceahlăul Munte Sfânt 218 (cu 16 figuri)
IOSIF NYIRŐ:	In Jugul Domnului, VIII 229 (din ungurește de <i>Ilie Dăianu</i> ; cu 7 figuri, de <i>B. Szabo</i>)
KARL KURT KLEIN:	Biblioteca Universității din Iași 257 ✓ (cu 32 figuri)
EMANOIL BUCUȚA:	P.E.N. Clubul Român 284 (cu 18 figuri)
IOSIF NYIRŐ:	In Jugul Domnului, IX 301 (din ungurește de <i>Ilie Dăianu</i> ; cu 6 figuri, de <i>B. Szabo</i>)
MARCU BEZA:	Urme românești la Meteore 321 (cu 28 figuri)
TRAIAN HERSENI:	Stâna din Munții Făgărașului 336 (cu 26 figuri)
IOSIF NYIRŐ:	In Jugul Domnului, X 360 (din ungurește de <i>Ilie Dăianu</i> ; cu 7 figuri, de <i>B. Szabo</i>)
MARCU BEZA:	Noui urme românești la Stambul 385 (cu 38 figuri și o planșă colorată)
LECA MORARIU:	Muzeul Porumbescu 403 (cu 13 figuri)
IOSIF NYIRŐ:	In Jugul Domnului, XI și sfârșit 412 (din ungurește de <i>Ilie Dăianu</i> ; cu 10 figuri, de <i>B. Szabo</i>)

	Pag.
IOAN GEORGESCU:	Școala Normală Română din Oradea . . . 449 (cu 24 figuri)
EMIL COLIU:	Muzeul Ioan Kalinderu 473 (cu 30 figuri și o planșe colorată)
BORISAV STANCOVICI:	Sânge stricat I 489 (din sârbește de <i>Elena Eftimiu</i> ; cu 8 fig., de <i>Șt. Gomboșiu</i>)
CORNELIU GHEORGHIAN:	Bucovina în pictură 513 (cu 29 figuri)
MARCU BEZA:	Noui urme românești la Mănăstirea Sinai și la Ierusalim 552 (cu 31 figuri și o planșe colorată)
BORISAV STANCOVICI:	Sânge stricat, II 566 (din sârbește de <i>Elena Eftimiu</i> ; cu 4 figuri, de <i>Boris Caragea</i>)
Prof. G. OPRESCU:	Colecția Prof. I. Cantacuzino (tablourile) . 577 (cu 30 figuri și o planșe colorată)
C. D. CONSTANTINESCU- MIRCEȘTI:	Un sat Dobrogean: Ezibei 591 (cu 46 figuri)
VICTOR ION POPA:	Societatea Scriitorilor Români 609 (cu 15 figuri)
BORISAV STANCOVICI:	Sânge stricat, III 620 (din sârbește de <i>Elena Eftimiu</i> ; cu 3 figuri, de <i>Boris Caragea</i>)
MARCU BEZA:	Urme românești la Atena 641 (cu 32 figuri și o planșe colorată)
MARCU BEZA:	Urme românești în Epir 657 (cu 27 figuri)
G. OPRESCU:	Colecția Prof. Dr. I. Cantacuzino (gravurile, desemnurile și cărțile) 670 (cu 10 figuri)
ALFRED KAMNER:	Muzeul Societății Transilvane din Sibiu de Științe Naturale 678 (cu 16 figuri)
BORISAV STANCOVICI:	Sânge stricat, IV 688 (din sârbește de <i>Elena Eftimiu</i> ; cu 4 figuri, de <i>Boris Caragea</i>)
ELENA RĂDULESCU- POGONEANU:	Școala Centrală de Fete 705 (cu 43 figuri)
BORISAV STANCOVICI:	Sânge stricat, V 754 (din sârbește de <i>Elena Eftimiu</i> ; cu 4 figuri)

C r o n i c a

Cărți, Conferințe, Congrese, Expoziții

Pag.

Portrete boierești (cu o planșă colorată)	54
Revista Fundațiilor Regale	55
Ovid Densusianu	56
O tipografie de patrusute de ani (cu 6 figuri)	58
Foc ciobănesc (cu o figură)	60
Organizări ale tinereții (cu 3 figuri)	98
Monografia sociologică (cu 2 figuri)	100
Cartea organizată (cu 3 figuri)	102
Klingsor la zece ani	105
Tipografia din Blaj	105
Cartea colectivă	108
Săptămâna cărții (cu 6 figuri)	167
Pictură cernăuțeană (cu o planșă colorată)	171
Școlile țărănești (cu 8 figuri)	172
Scritorii între ei	174
Expoziția Ivan Hristov (cu 2 figuri)	175
Un poet albanez	176
Geniul rural (cu o figură)	242
Cuvinte regești (cu 5 figuri)	244
Salonul Oficial (cu 9 figuri)	247
Convorbiri literare	249
Pentru satul românesc (cu 4 figuri)	313
Romane macedonene (cu o figură)	315
George Alexandru Matei la cincizeci de ani (cu 2 figuri)	316
Scaune împărătești (cu o figură)	371
Văcărenii, sat de apă (cu 4 figuri)	372
Altă Dunăre	377
Mănăstiri românești (cu 6 figuri și o planșă colorată)	379
Știubeiul (cu 4 figuri)	383
Cărți noi (cu 4 figuri)	430
Pentru Dobrogea	431
Cultura pentru țară	433
Studenții la sate (cu 8 figuri)	436
Psalm creștin	437
Organizare culturală	439
Desen și gravură (cu 5 figuri)	440
Istoria literară	501
Librării la sate (cu o figură)	502
Oameni de departe (cu 4 figuri)	503
Muzeul Secuiesc	504
Educația poporului în 1934	506
Memorii regești	572
În câmpul obiectivului (cu 2 figuri)	573
Vatra Bucureștilor	574
Când trec anii	632
Bucura Dumbravă și Carmen Sylva (cu o figură)	632
Într-o zi a amintirii	635

Cartea la sate (cu o figură)	635
Picturi murale (cu 3 figuri)	638
România la Bruxelles (cu 3 figuri)	696
Mișcări de popoare	697
Comori străbune	700
Când împlinește o regină 60 de ani (cu 6 figuri)	760
Cronici de familie	762
Oameni și sfinți	763

Teatru, Muzică, Cinematograf, Radio

Hărți culturale (cu o hartă)	61
Valuri de muzică	109
În căutarea muzicii (cu 2 figuri)	442
O carte de cântece	444
Folklorul muzical românesc (cu 3 figuri)	506
Filmul în cifre (cu o hartă)	701

Turism, Sport, Educație Fizică

Cojoacele iernii (cu 3 figuri)	62
Enciclopedia fotografică (cu 7 figuri)	110
La Voroneț (cu 2 figuri)	112
Brașovul	178
Delta Dunării (cu o figură)	251
Case de adăpost	253
Țara în imagini (cu o figură și o planșă colorată)	318
Educația fizică la țară (cu 3 figuri)	445
Revista Touring-Clubului României (cu o figură)	447
Valea Oltului	510
Datorii, pe care le amânăm (cu o figură)	639
Ziua apelor	702
Valea Dâmboviței (cu 2 figuri)	764
Viața românească în Munții Făgărașului	766

Educația poporului în alte țări

M. A. ZIBULENKO și	Educația poporului în U. R. S. S.	115
AL. P. PINKEVICI:	(cu 19 figuri) din englezește, de <i>Emanoil Bucuța</i>)	
—	Educația poporului în Italia	182
	(cu 10 figuri) din francezește, de <i>Emanoil Bucuța</i>)	

Înălțarea Domnului. Xilografie din Tipografia dela Blaj de Petru P. [apavici] T. [ipografu]

BCU Cluj / Central University Library Cluj

TIPOGRAFIA SEMINARULUI DIN BLAJ

«Deci eu aci numai cât am aruncat sămânța, și am făcut ceva gătire, ca altul harnic carele s'ar apuca mai de cu bună vreme... a face un lucru așa frumos, precum iaste istoria».

Cuvânt înainte la «Istoria besericei Românilor...» de Petru MAIOR... la Buda, 1813.

Introducere. Publicând, nu de mult, în «Almanahul Graficei Române» (Craiova, 1927), un mic istoric al tipografiilor din România, Dimitrie C. Ionescu constata că o lucrare completă, asupra acestui subiect, e greu de făcut, din cauza lipsei de date.

Foarte adevărat.

Dovadă, însuși micul istoric publicat de D. C. Ionescu. D-sa nu cunoaște nici vestita «Disertație despre tipografiile românești» de Vasilie Popp, nici monumentală lucrare a canonicului Augustin Bunea despre Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisie Novacoviciu (Blaj, 1902), unde, la pag. 352—361, se dau informațiile cuvenite cu privire la începuturile tipografiei din Blaj. Dacă cunoștea, cel puțin aceste lucrări, atunci nu scria: «In Blaj, tipografia fu adusă la 1746 de marii noștri scriitori

de peste munți: George Gavril Șincăi, care fu și directorul școlii normalicești 1782—1794; Episcopul Samuil Klein (Micul); Mitropolitul Ioan Bob; Petru Maior, care fu director și al tipografiei, iar mai târziu tipări aici și filologul Timoteiu Cipariu» (pag. 89).

La 1746 marii noștri scriitori Șincăi și Maior nici nu erau născuți; Samuil Micu n'a fost episcop, ci simplu ieromonah; episcop fusese unchiul acestuia, Inochentie; Ioan Bob, de asemenea, n'a fost mitropolit, ci simplu episcop; Mitropolia Blajului datează din 1853; Petru Maior n'a fost director de tipografie în Blaj, ci censor la crăiasca tipografie a Universității din Buda.

După aceste rectificări ale unui istoric, în alte privințe așa de bine informat, putem intra în materie.

I. Istorie. Restaurarea tipografiei din Blaj e meritul nepieritor al Episcopului Petru Pavel Aron. Inceputurile acestei tipografii datează, însă, de mai demult. Se știe că clerul românesc din Ardeal înființase o tipografie încă la 1683 în Sebeș, Alba. De aici, tipografia a fost mutată la Alba-Iulia.

Episcopul Petru Pavel Aron

Acolo a tipărit Mitropolitul Atanasie, făuritorul Unirii, Kyriacodromionul sau Cazania. După moartea lui Atanasie († 1713), au urmat timpuri nefavorabile pentru o activitate tipografică: revoluția lui Francisc Rakoczi II; vacanța scaunului mitropolitan; mutarea scaunului la Făgăraș; luptele politice ale lui Inochentie Micu; turburările religioase provocate de sârbul Visarion Sarai ș. a. Episcopul Klein, cu toate acestea, se gândește încă la 1735 să restaureze tipografia din Alba-Iulia, însărcinând pe călugărul iezuit Hundegger din Sibiu să procure tipar nou, foarte necesar « națiunii române și cultului dumnezeesc ». Imprejurările neprielnice, amintite mai înainte, dar mai ales surghiunirea lui la Roma, zădărnicesc acest gând bun. La 14 Octomvrie 1746, împărăteasa Maria Teresia cere părerea guvernului ardelean, unde și cu ce mijloace s'ar putea înființa o tipografie pentru uniți, având aceștia datoria de a folosi cărți rituale proprii, nu de cele tipărite în străini. Episcopul Aron, îndată după numire, repară, pe cât poate, vechea tiparniță și începe să tipărească cele mai trebuincioase cărți. Despre cărțile tipărite, îndată după această restaurare, vorbește episcopul Aron la 30 Decemvrie 1754, într-o scrisoare adresată episcopului latin din Oradea. La 26 Februarie 1755, el se adresează directorului tipografiei academice din Cluj să-i vândă 2½

« măji » sau chintale din materialul acelei tipografii, ca să poată vărsa din el noi litere de tipar. Acest material tipografic era rugat directorul să-l pună la dispoziția parohului unit din Cluj-Mănăstur. Acelaș lucru îl mărturisește și tipograful Petrus Tekeld în « Smerita închinare » (Votiva apprecatio), tipărită la Blaj în 1760, unde spune: « Iară noi care ne obosim de sârg în această tiparniță, suntem ce suntem, din mila Preasfinției Voastre, ca zidiți din nimica ». De tipografia lui Aron se interesează și contele Königsegg-Erps; generalul Károlyi din Ungaria; baronul Dietrich; episcopul rutean din Muncaci. Această tipografie restaurată, « considerabil creată, sporită, mărită », episcopul Aron o testează, la 18 Iulie 1756, Seminarului Bunei-Vestiri, întemeiat de el, precum mai testase acestui seminar și alte proprietăți. De atunci tipografia aceasta poartă numele de Tipografia Seminarului din Blaj.

Privilegiul tipografiei. Remarcabil e că episcopul Aron a obținut dela Maria Teresia dreptul de a tipări regulamentul regimentelor românești de graniță, precum și diferitele patente relative la urmărirea fugarilor. Pentru tipărirea acestora, fiscul a plătit tipografiei 191 floreni renani. Ea a stabilit totodată și o censură pentru toate cărțile ce urmau să se tipărească în această tipografie. Cărțile de cuprins religioase aveau să fie censurate de episcop și de teologul lui; cele politice, de guvernul țării. Când aceeaș împărăteasă a îngăduit tipografului Kurtzböck, în 1770, să imprime cărți în limba sârbească, grecească și alte limbi orientale, urmașul lui Aron, episcopul Atanasie Rednic, a făcut întâmpinare că singură tipografia din Blaj e îndreptățită să dea la lumină cărți religioase pentru Români.

La 29 Octomvrie 1771, guvernatorul conte Auersberg se adresează episcopului Rednic cu următoarele trei întrebări: 1. Care e starea de acum a tipografiei? 2. Ce fel de cărți se tipăresc în ea? 3. Ce orânduială e cu privire la censura cărților? La aceste trei întrebări ale guvernului, din însărcinarea episcopului răspunde ieromonahul Iosafat Dévay, directorul de atunci al tipografiei.

La întrebarea întâia, răspunde că tipografia de acum e în stare să dea la lumină toate cărțile trebuincioase pentru slujba dumnezeiască, precum și cele școlare, latinești și românești, pe seama elevilor. Amintește, apoi, că încă mitropolitul Atanasie a tipărit câte o carte; apoi că tipografia a trecut dela el la urmașii săi Giurgiu Pataki și Micu Klein. Această mărturie a directorului Iosafat Dévay o confirmă și Predoslovnia lui Vasile Kostandin dela « Strastnic », tipărit la Blaj în 1753, unde se spune: « Și aflând cum că din zilele Preasfințitului, și în Domnul repausatului Kyr Athanasie, Mitropolitului Belgradului: până în vremile de acum, a noastră tipografie în măhramă s'au ținut învălită... ». Este, prin urmare, inexact ceea ce susține Vasile

Popp în numita disertație despre tipografii, când spune că, după Unire, tipografia clerului românesc a fost luată de Iezuiți și dusă la Cluj. Cărțile ce pretinde el că s'ar fi tipărit în această tipografie confiscată la Cluj, nu s'au tipărit cu literele acestei tipografii, ci cu literele tipografiei academice, precum rezultă chiar din indicațiile bibliografice, citate de el. În continuare, la acest punct, ieromonahul Iosafat amintește de privilegiul acestei tipografii de a tipări exclusiv ea cărți pentru nevoile duhovnicești ale Românilor, precum și despre jertfele însemnate aduse de episcopul Aron pentru restaurarea ei. Aceste jertfe, am văzut, au fost reale. Privilegiul, însă, ca toate cele acordate de străini, a fost aproape numai iluzoriu.

Iată, în adevăr, care sunt, după informațiile ce avem, «patentele» împăratești, scoase în tiparnița Blajului:

[1784?] «Cele mai jos însemnate necuviințe să strică și deosăbit să opresc». 14 articole privitoare la raporturile dintre «domnii locurilor» și iobagii lor. «Typărit în Blaj cu Typariul Seminarului». O însemnare de mână cu chirilice: «Anul 1784». — 1 foaie: 17,3 × 27,9 cm.

1786. «Patens», ce «să vinde cu șase crețari» [bani]; cuprinzând hotărîrea sărbătorilor de către împăratul Iosif II și circulara episcopului Ioan Bob, în aceeași privință. — 4 foi, exemplar deteriorat: 17,3 × 26,7.

1781—87. «Protocolul poruncilor și rânduielilor împăratești în lucrurile bisericesti». Cuprinde circulari și ordine date între anii 1781—87. La sfârșit, prețul: «Acestă Dicretum să vinde cu noao crăițari». — 5 foi: 18,6 × 31,7. Nu se arată că ar fi tipărite la Blaj.

[Anul rupt]. Maiu 1, Blaj, Vlădica Ioan Bob aduce la cunoștință decretul împăratului Iosif II din 1 Ianuarie 1787 cu sărbătorile de peste an ce trebuie ținute. — 3 foi rupte.

1798. „Ioan Bobb, vlădica Făgărașului, Cu-vântu... în anul 1798, în Dumineca Floriilor... a mulțami lui Dumnezeu pentru osebitele faceri de bine, aceștii țări arătate». — 8 pagini, 15,4 × 19. Și cam atât.

Înștiințarea tipărită de episcopii Ioan Lemeni și Andrei Șaguna în 4 (16) Mai 1848, la Blaj, că poporul român, în tot decursul adunării naționale din ziua precedentă, a avut o atitudine pașnică și cuvințioasă nu poate intra în categoria ordinelor împăratești.

Până la un punct, s'ar putea asimila acestor ordine circulara episcopului Șaguna, dată în aceeași zi, la Blaj și a vlădicăi Lemeni din 14 Iunie, același an, dela Cluj, cu privire la încetarea robotelor și a dijmelor. Cel dintâi, după îmbucurătoarea veste despre ștergerea iobăgiei, adăuga: «Vă dau sfatul meu arhipăstoresc, ca să fiți și de acum înainte ca și până acum cu frica lui Dumnezeu, cu credință către Împăratul nostru și cu cinstire

și cu ascultare către dregătorii voștri mirenești, și să știți, că înlesnirea greutăților sărăciei în curând se va înființa...»

La întrebarea a doua a guvernatorului Auersberg: «Ce fel de cărți se tipăresc?», călugărul Iosafat răspunde: toate cărțile românești, trebuincioase slujbelor bisericești. Astfel, afară de un Menologhion (Mineiu) ce se află tocmai sub censură, un catehism, aprobat de Biserica Romană. Pe lângă cărțile românești, se imprimă și latinești, ca cele filosofice și teologice ale lui Ioan Damascinul, apoi învățăturile creștinești ale părinților

Teascul vechii tipografii, astăzi în Muzeul Bibliotecii Centrale din Blaj

Doroteiu, Pachomie și Teodor Studitul, precum și o gramatică italo-română, încă neterminată.

La întrebarea a treia, despre censura cărților tipografiei din Blaj, ieromonahul Iosafat arată că, la data răspunsului său (29 Oct. 1771), sunt în

ființă măsurile guvernului din 6 Iunie 1768, în temeiul cărora censura cărților teologice o făcea episcopul, iar a celor politice, guvernul.

Așa cum a fost restaurată tipografia din Blaj de episcopul Aron, funcționează și sub urmașii săi în scaun: episcopii Atanasie Rednic, Grigorie Maior și Ioan Bob. Sub acesta din urmă, se scot o mulțime de cărți, între care și monumentală

Zețaria tipografiei

Biblie din 1795, în traducerea de mare merit a ieromonahului Samuil Micu (Klein), traducere ce a servit ca bază la toate edițiile biblice de mai târziu, până în zilele noastre.

Uzându-se prea mult, tipografia ajunsese o ruină pe vremea episcopului Ioan Lemeni, încât nu se mai putea folosi pentru trebuințele eparhiei. De aceea, episcopul însărcină pe Timoteiu Cipariu să aibă grijă de ea. Înainte de toate, o scoase din odaia cea mică și întunecoasă, unde se găsea și o așeză într-o încăpere mare, luminoasă, acolo, unde astăzi se află biblioteca profesorilor dela liceu. Apoi, cu fondurile primite dela episcop, Cipariu înzestrează tipografia cu litere noi, încât, după împrejurările de atunci, cum bine zice Gheorghe Barițiu (Părți alese din istoria Transilvaniei, I, 612), ea poate emula « cu oricare alta din această țară ». Tipografia restaurată de Cipariu cu cheltuiala lui Lemeni a tipărit, în condiții ireproșabile, nu numai *Orologerul* din 1835, cea dintâi carte de slujbă bisericească cu litere latine, ci și trei periodice: *Organul luminării* dela 4 Ianuarie 1847 până la 28 Aprilie 1848, apoi *Organul Național* și *Învățătorul Poporului* dela 12 Mai până la 6 Octomvrie 1848.

Revoluția din 1848 și 1849, cu urgia cumplită ce a deslănțuit prin trupele de ocupație ungurească, asupra Blajului, a adus foarte mari pagube

și stricăciuni și tipografiei. Se știe că revoluționarii unguri nimic nu ardeau mai bucuros decât cărți și documente din arhivele și bibliotecile românești, iar pe care nu le ardeau, le umpleau de murdării și de spurcăciuni. Ne-au rămas câteva dovezi foarte grăitoare, în această privință. De aceea, Cipariu e nevoit, după revoluție, să scoată câteva ediții din cărțile sale școlare — cele ce treceau mai mult — la S. Filtsch (W. Krafft), în Sibiu. Tot aici, avea să tipărească el și renumita sa revistă « Archivu pentru filologia si istoria » (1867—1872).

În forma de astăzi, avea să o reorganizeze, cu ajutorul tipografiei amintite din Sibiu, urmașul și prietenul lui Cipariu, canonicul Ion Micu Moldovanu, care e și întemeietorul librăriei din Blaj. O însemnare contemporană spune că, la 1878, era « aranjată peste măsură bine, așa cât anevoie are pereche ». Astfel modernizată, această tipografie a putut da în vileag nu numai luminoase cărți de școală și de știință ca cele datorite reorganizatorului însuși, precum și lui Augustin Bunea, ci și o revistă muzicală foarte pretențioasă ca *Musa Română*, redactată de compozitorul Iacob Mureșianu,

profesor la școlile din Blaj, sau frumosul *album Bunea* (Blaj, 1910).

II. Tipărituri. După aceste lămuriri istorice, e potrivit să cercetăm, măcar într-o privire fugară, înseși produsele cunoscute până acum, din această istorică tipografie.

Notăm că foarte multe ne-au rămas necunoscute. Din nenorocire, o mulțime de cărți și tipărituri vechi au dispărut cu totul, iar altele se află într-o stare foarte defectuoasă. Apoi tipografia n'a început să-și facă arhivă decât, în timpul din urmă, de când e la conducere actualul director, părintele Vasile Suciu.

Fiind întemeiată, în rândul întâiu, cu scopul de a da la lumină cărțile necesare slujbei bisericești, să vedem, care sunt aceste cărți, în ordine alfabetică și cronologică?

Acatistiaru cu multe alese rugăciuni pentru evlavie fiesfecăruia creștinu. Cu blagoslovenia celorlă mai mari. Acumă a doua oară ¹⁾ tipăritu în tipografia M.[ănăstirei] E[unei] V[estiri] în Blaj 1774. De Petru Papa Vici Prim: tipograf.

În 12 de 4 foi și 604 pagini, numerotate până la 599. « Diortisorul », adică corectorul tipografiei atunci era ieromonahul Gherman, care cere cre-

¹⁾ Întâia ediție a acestei cărți a fost, după mărturia lui V. Popp (Disertație, p. 47), în 1763. Amănunte lipsesc.

știnească iertare pentru greșelile și scăpările din vedere ce va fi făcut. Aprobăția o dă Silvestru Caliani, «cel dintâiu răvizor a cărților».

Acatistieriu seau carte ce cuprinde în sene multe și alese rogatiuni pentru pietatea fia-carui dreptu credintiosu crestinu. Acumu a patr'a ora tiparitu cu bine cuventarea Superioriloru. Blasiu, 1880. Tipografi'a Seminarului gr. cat. p. 165[—168].

Acatisteriu sau carte... [ediția a cincia]. Blaj, 1904. Tipografia Seminarului Arhidiecesan, p. 292.

Anthologion sau *Mineiul* carele cuprinde în sine Slujbele Dmnezeștilor Praznice, ale Născătoarei de Dmnezeu și ale Sfinților preste an. După orînduiala Bisericii Răsăritului, de Legea Grecească. Cu binecuvântarea Măriei Sale Domnului Domn, Ioann Lemeni, episcopul Făgărașului, a doua¹⁾ oară dat afară, Blaj, 1838. În privilegiată tipografia Seminarului, p. 578 + 521 + 68 (Rînduiala Slujbei de Obște).

Foaia de titlu e frumos împodobită în patru colțuri cu cei patru Evangheliști, iar în chenarul acestei foi sunt încadrate, la stînga, chipurile: Sofronie Patr., Gherman Patr., Andrei Krit., Iosif mon.; iar în dreapta: Ioan Damaschin, Anatolie Patr., Theofan mon., Theodor Studitul.

Antologion sau *Mineiul*... Blaj, 1913.

Apostolul acumîu întîiîu așezatî și typăritî după rînduiala Bisericii Răsăritului suptî stăpînirea Prea înălțatei Împărătesei Rămnenilor Prințesei Ardealului. Iproci: Doamnei Doamnei MARIEI THERESII. Cu blagoslovenia celorî mai mari. Typăritî în Blajî în Tipografia Mănăstirii Bunei Vestiri, Anii dela Hs. 1767. (De Petru Râmnic-ceanulî Typografuî).

În folio de 1 foaie cu titlu și 140 foi. Tipărit cu negru și roșu. Titlul e încadrat de o gravură mare, semnată *Sandul Tipografu* și reprezintă: În cele patru colțuri pe cei patru evangheliști; sus pe Domnul Christos binecuvîntînd lumea; jos Bănevestirea; în dreapta și în stînga Apostolii Petru și Pavel. Pe dosul foi de titlu e reprezentat evanghelistul Luca. Printre ornamente, la p. 97, se află un medalion cu «Sf. Simion Stălpneucul».

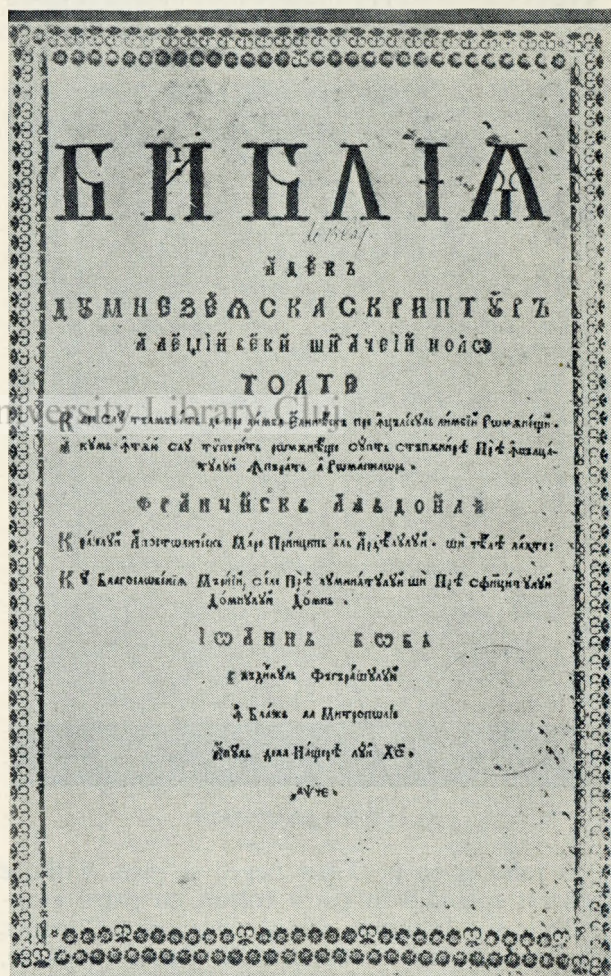
Apostolul... în Blaj, 1802 (la Mitropolie), a doua ediție în zilele împăratului Austriei Francisc II și ale lui Ioan Bob, vlădicul Făgărașului, cu gravura aceluiaș *Sandul Typografu*, avînd 258 pagini.

Apostolul sau *Faptele* și *Epistolele* sf. Apostoli. Tipărit în zilele înălțatului împărat al Austriei și Rege apostolic al Ungariei Francisc Iosif I. Cu binecuvîntarea Excelenței Sale Dr. Victor Mihalyi de Apșa, arhiepiscop și mitropolit de Alba-Iulia

și Făgăraș, Blaj, 1911. Cu tiparul Seminarului teologic.

În folio, 232 (?) p. + 17. Aceleași motive ornamentale în gravura foi de titlu ca și mai sus, cu deosebirea, însă, că pe dos nu e înfățișat evanghelistul Luca și aceste motive noi sunt stilizate de Prof. Fl. C. Domșa.

Arhieratikon tâlcuitî de pre limba Elinească pre limba Rumânească, carele cuprinde în sine toată Slujba Arhierască, acumîu întîiîu tipăritî cu blagoslovenia Excelenței sale Prea luminatului și Prea osfințitului Dmînu Dmînu Mitropolitî G. GRIGORIE MAERÛ vlădica Făgărașului și a toată Țara Ardealului a Prea înălțatei Kessaro Crăeștiî

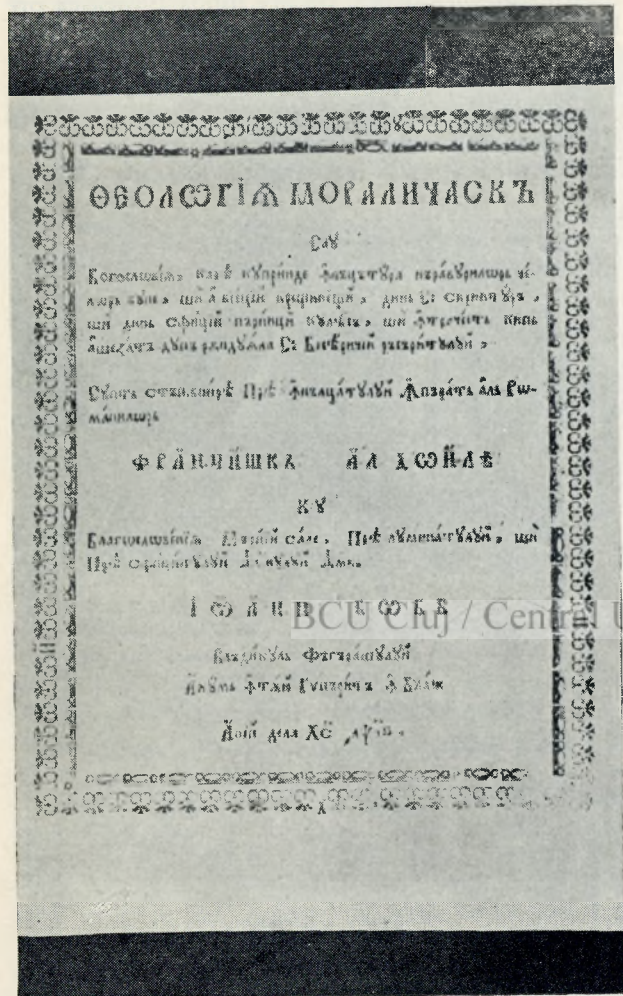
Biblia dela Blaj, tâlmăcită de Samuil Micu

măririi Sveatnicî dinî lăuntru. În Sfânta Mitropolie în Blajî. Anulî dela mîntuirea lumii, 1777.

În folio de 1 foaie și 44 pagini. Tipar negru și roșu. Titlul este încadrat. Pe verso titlului e reprezentat Sf. Vasilie cel Mare într'o gravură mai mică decît pagina și semnată de Petru Papav[i]ci T.[ipografuî].

¹⁾ Întîia oară s'a tipărit un *Minologhion*, la 1781, din porunca vlădicăi Grigorie Maer (N. Iorga, *Scrisori și inscripții*, II, p. 53, 55, 57, 97, 112, 125, 135, 142, 151, 156, 167, 189, 192, 195, 196).

Arhieratikon carele cuprinde toată slujba arhierască tradus de pe grecește și acum întâiu tipărit cu litere străbune. Cu binecuvântarea Excelenței Sale Înalt Preasfințitului Domn Dr. Victor Mihalyi de Apșa, arhiepiscop și mitropolit de Alba-Iulia și Făgăraș. Blaj, 1913. Cu tipariul seminariului arhiepiscopesc.

Teologia moralicească

În folio și 60 p. Tipar negru și roșu. Titlul e încadrat splendid în patru colțuri cu patru evangheliști: sus la mijloc chipul arhierului Christos, jos Bunăvestirea, în dreapta Sf. Petru cu cheile, în stânga Sf. Pavel cu toiagul.

Biblia adecă Dumnezeasca Scriptură a Legii Vechi și a Ceii Noao toate care sau tălmăcită de pre limba Elinească pre înțălesul limbii Românești. Acum întâiu sau tipărită românește suptă stăpânirea Prea înălțatului Împărată a Romanilor FRANTISC ALŪ DOILEA craiului apostolicesc, Mare Prințipă alū Ardealului și celelalte. Cu blagoslovenia Mării sale Prea luminatului și

Prea sfințitului Domnului Domn IOANNŪ BOBŪ vlădiculū Făgărașului în Blajū la Mitropolie. Anulū dela nașterea lui Hs. 1795.

În folio de 10 foi și 894 + 246 p. Tipărit pe două coloane, cu caractere de trei mărimi. Verso titlului, alb.

E incontestabil cea mai monumentală tipăritură a Blajului. Traducătorul ei, neobositul S. Micu (Klein) își aduce aminte în prefața «Cătră cetitoriu» nu numai de Biblia lui Șerban-Vodă Cantacuzino din 1688 dela București, ci și de cea rămasă în manuscris nerevăzută a episcopului Aron. Fiindcă multe file ale acestui manuscris s'au pierdut, el s'a văzut nevoit să traducă din nou întreaga Scriptură după textul grecesc al celor 70 de traducători din Alexandria (Septuaginta). Această nouă traducere a sa, a examinat-o episcopul Bob, atât el personal, cât și alți oameni învățați, și găsind-o bună, mai adăugând prolegomena asupra autorilor și a cărților sfinte, scurte rezumate în fruntea capitolelor, precum și mici note și însemnări, a dat-o la tipar. Păcat că învățatul călugăr dela Blaj ne-a dat această tălmăcire după o traducere, fie chiar și atât de prestigioasă ca Septuaginta, nu după originalul evreesc. E și mai regretabil că nici de atunci încoace nu s'a găsit unul, între numeroșii profesori dela facultățile și academiile noastre teologice, să ne dea această operă atât de necesară. Altfel, tălmăcirea lui Micu e foarte bună, ținând seamă de firea deosebită a limbilor, de ceea ce se cheamă «idiotisme». Cel mai bun omagiu ce i se poate aduce e faptul că toate edițiile ulterioare ale Sfintei Scripturi în românește sunt întemeiate pe aceasta și sunt, astfel, mai mult sau mai puțin variantele lui. Chiar mai nou, I. P. S. episcopul român unit din Oradea, Valeriu Traian Frențiu, pregătește, precum suntem informați, o nouă ediție a acestei monumentale lucrări.

Catavasier, Blaj, 1769 (la Popp, Disertație, p. 48).

Catavasiariu acumū a treia oară typaritū. Cu blagoslovenia Excelenței sale Prea luminatului și Prea sfințitului Domnū Domnului Mitropolitū G. GRIGORIE MAERŪ vlădica Făgărașului și a toată Țara Ardealului a Prea înălțatei Kessaro Crăești mării Sveatnicū dinū lăuntru. În sfânta Mitropolie în Blajū. Anulū dela mântuirea lumii 1777. De Petru Popo Vicī Râm. Typografulū.

În 16 de 3 foi și 463 pagini. Tipar negru și roșu. Pe verso titlului e chipul Mântuitorului.

Catavasier, Blaj, 1793 (a IV-a ediție). Format 18 × 10, 432 pagini.

Catavasiariu... Blaj, 1824, 16 × 10, 453 p.

Evhologhion, adecă molitvnicū acum întâiu întracesta chipū typaritū cu blagoslovenia Preasfințitului Kyriu Kyrū PETRU PAVELŪ AARONŪ dela Bistra vlădicăi Făgărașului în mănăstirea Sfintei

Troițe la Blaj. Ani dela Hs. 1757. De Ioan Râmnicăneanul.

In 4° de 3 foi cu titlu și tablă de materii, 436+24 foi. Tipărit cu negru și roșu. Pe dosul titlului e înfățișată « Sfânta Mănăstire dela Blaj », gravură de Vlaicul.

Evhologion adecă Molitvenic, Blaj, 1784 (Ed. II). In 4° de 4 foi nenumerate, 606 p.+ 4 foi. Titlul e împodobit cu două gravuri: una în față, una în dos. În dos, se află opt stihuri asupra stemei împărătești, în care se aduc laude « Lui Iosif cel Mare de neamuri iubit, Soare de scutință noao răsărit ». E de remarcat că, în « Cuvântu înainte » se face aluzie la revoluția lui Horia, zicând: « aceste vremi de împărechere și de învăluială, la care păcatele noastre au adus neamul nostru ». Se exprimă totodată nădejdea unirii depline: « ca precum un Dumnezeu și o limbă avem, așe unu cuget, și o înțelegere întru frica lui Dumnezeu să avem ».

Euhologiu. Ed. III, Blaj, 1913, 1 f. + 579[—576] p.
Euhologiu... Ed. IV. Blasiu, 1 f. + 556[—560] p.

Sfita și dmnezească alui Is. Hs. EVANGHELIE acum înțaiu tipărită suptu stăpânirea Prea înălțatei Impărătesei Râmlenilor Prințesei Ardealului Iproci MARIEI THERESII cu blagoslovenia Prea luminatului și prea osfințitului Kyriu Kyru ATHANASIE RĂDNICU vlădicăi Făgărașului iproci. In Sfânta Mitropolie a Blajului. Anii dela Hs. 1765.

In folio de 4 foi și 363 p. Tipărit negru și roșu pe două coloane. Titlul reprezintă o poartă gravată de Sandul tipograf. La sfârșit citim: « Typăritu-s'au în anul dela mântuire lumii 1765, de noi cei mai jos numiți typografi: Sandul tipografului dela Iași, sinu Ierimiia typograf, i Petru Rîmniciănul Papa Vici, Ioannu Rîmniceanul ».

Evanghelie. Blaj, 1776 [ed. II] cu aceleași gravuri ca cea dinainte.

Evangheliariu. Blaj, 1900.

Evanghelie. Blaj, 1918. In folio, 1 + 310 p.

Dumnezeștile *Lyturghii* a celor dintru sfinți Părinților noștri Ioan Zlatoustu, Vasilie celu mare și a Prejde Sfteniei acum înțaiu întraceta chipu typărite: stăpânind Preatălțata Kesar Crăiasa Romanilor, Prințesa Ardealului iproci MARIA THERESIA cu blagoslovenia Prea Luminatului și prea sfințitului Kyriu Kyru PETRU PAVEL AARONU vlădicăi Făgărașului în mănăstirea sfintei Troiță la Blaj. Anul dela Hs. 1756. De Mihailu Becikereki.

In 4° de 1 + 230 p. Tipărit negru și roșu. Acest exemplar, văzut de noi, a fost proprietatea « popii Eftimie din Uioara » (Ocele Mureșului), jud. Alba, de unde a fost adus de P. canonic Șt. Roșianu din Blaj, în schimbul altuia recent. El mai poartă și următoarea inscripție latinească: « Hic liber est meus, testis est Deus; quis illum

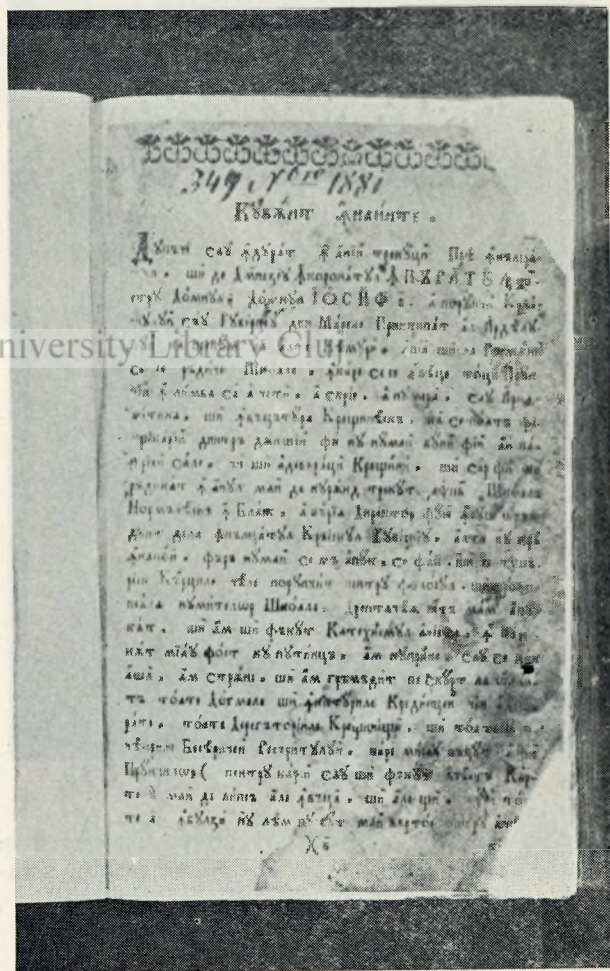
quaerit, nomen hic erit » (ss) Pap natus Athanasius ».

Dumnezeștile *Lyturghii*... Blaj, 1775 (ed. II).

In 4° de 2 foi + 223 p. Tipărit negru și roșu. Pe verso titlului, o gravură cu Bunăvestirea de Petru [Papavici]. T.[ipograf]. « Canonic și a cârților revizor ». Ieronim Calnochi. Diortositor, ieromonahul Gherman.

Dumnezeștile *Lyturghii*... Blaj, 1807. In 4° de 2 foi + 204 p. Tipar negru. Pe verso foi de titlu e chipul lui Christos de arhieru bizantin cu inscripția: « Doamne Isuse Hșe păzește turma ta, povățuind-o la împărăția ta ». Sub gravură, semnătura: Petru P.[apavici] T.[ipograf].

Domnediescile si santele *Liturgie*... Blaj, 1870, 200 p. Desenul de pe dosul foi de titlu e semnat Sinicinicoviz.

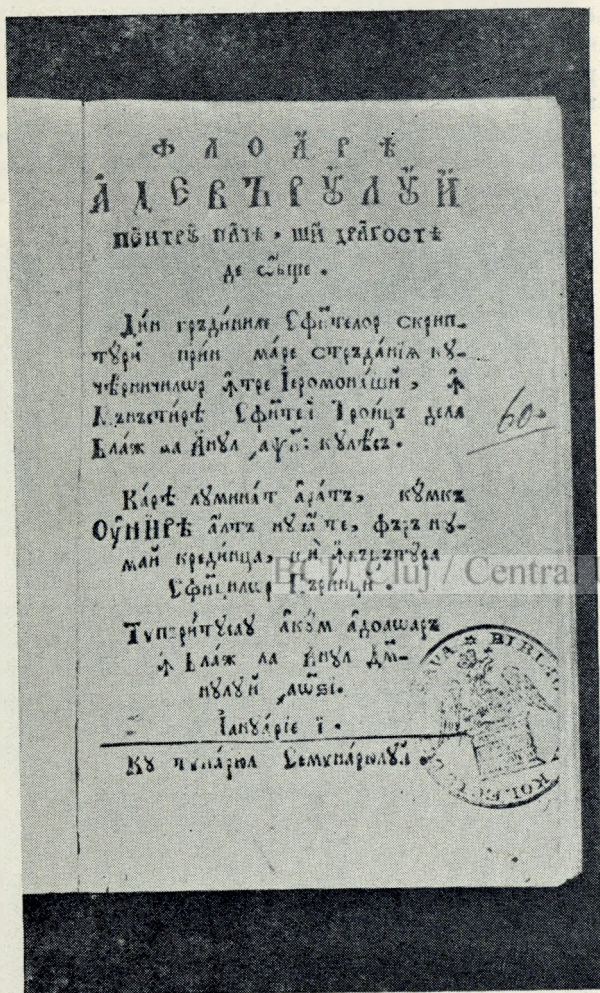
Cuvânt înainte din Catehismul lui Șincai

Dumnediescile si santele *Lyturghii*... Blaj, 1905, 264 p.

Dumnezeștile și sfintele *Liturghii*... Blaj, 1931, 2 + 239 p. Cădrul titlului și chipurile lui Christos

și ale celor trei autori de liturghii foarte bine executate după desenele marelui pictor O. Smigelschi.

Octoih și slujbele sfinților de obște. Cu blgoslovenia Prea o sfințitului, și prea Luminatului Kyriu Kyrū PETRU PAVELŪ AARONŪ de BISTRA prinŭ Țara Ardealului, și părților ei împreunate vlădicului Făgărașului. Typăritū la sfînta Troiță în Blajū, 1760. De Petru Sibianulū.

Floarea adevărului (a 2-a ediție)

In 4° de 1 foaie + 219 + 36 p. Cu negru și roșu. Pe dos, gravura S. Ioan Damaschin, semnată «Ioanni» (Diaconul Ioanichie Endredi).

Octoih... Blaj, 1770 (Popp, Disertație, 48).

Octoih... Blaj, 1792.

In 4° de 2 foi + 424 + 196 p. Tipar negru și roșu. Pe verso titlului, chipul S. Ioan Damaschin, gravat de Dimitrie Finta.

Octoih... Blaj, 1825.

Pe dosul foi de titlu, acelaș clișeu, după care urmează cinci strofe pentru împăratul Francisc: «Multe zile să trăiască, In noroc să strălucească».

Octoechu micu... Blaj, 1865.

Octoechu micu... Blaj, 1875, 167 p.

Octoih mic... Blaj, 1907.

Orologhionu adecă Ciaslovū care cuprinde în sine slujba de zi și de noapte, acumū într-acestū chipū așezatū și tipăritū după rânduiala Bisericii Răsăritului. Cu blagoslovenia celorū mai mari. Typăritū în Blajū, în tipografia Mănăstirii Bunii Vestiri, 1766. Petru Râmnicăneanulū Typografulū.

In 8° de 4 foi + 799 — 6 foi. Tipar negru și roșu. Pe verso titlului chipul Bunei Vestiri; pe a treia foaie liminară, Răstignirea; pe foile nenumerotate dela sfârșit, Pascalia.

Ceaslov... Blaj, 1778 (ed. V).

Ceaslov... Blaj, 1786 (Iorga, Scrisori și inscripții, II, 189, 193).

Ceasoslov... Blaj, 1793 [Popp, Disertație, p. 47].

Ceaslov... Blaj, 1808 [Idem, p. 47].

Orologiulu celu mare... Blaj, 1869.

Orologiul cel mare... Blaj, 1912. In 12°, 1 f. + 557 + 7 p.

Cu aprobarea Preaveneratului Ordinariat mitropolitan gr.-cat. de Alba-Iulia și Făgăraș. Onoratul *Paracelis* al Preasfintei Născătoare de Dumnezeu și pururea Feciorei Maria și Canónele cătră Domnul nostru Isus Christos și cătră Angerul păzitorii, Blaș, 1903. Tipografia Seminarului Archidieceșan, 44 p.

Paracelisul... Blaj, 1915, 96 p.

Penticostarionu acum a dooa oară după rânduiala Bisericii Răsăritului supt stăpânirea Prea Înălțatului Împărat al Austriei și Marelui Prinț Ardealului Dm̃nului Dm̃n FRANCISC al DOILEA. Cu blagoslovenia Exțelenției sale Prea o sfințitului Dm̃n IOANN BOB episcopul Făgărașului și al Prea Înălțatei Kesaro Crăești Mărimi Sfeatnic din lăuntru. Typărit în Blaj la Mitropolie cu typariul Seminarului. Anul 1808.

In folio de 1 foaie + 212 foi. Tipar negru și roșu pe două coloane. Titlul, într'o gravură mare; pe verso, Răstignirea, într'o gravură mică.

Pentecostariu micu... Blasiu, 1860.

Pentecostariu micu... Blasiu, 1878, 140 p.

Pentecostar mic... Blaj, 1912, 184 p.

Pentecostar mic... Blaj, 1928, 164 p.

Polustavū acumū a patra oară typăritū cu blagoslovenia celorū Mai mari. Cu typariulū B. Vestiri. [In Blajū]. Anulū 1773.

In 8° mic de 1 foaie + 598 p. Tipărit numai cu negru. Titlul cu gravură de Sandul (Tipograf). *Polustavū*... Blaj, 1793.

Polustavū... Blaj, 1808.

Cu aprobarea Preaveneratului Ordinariat mitropolitan gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș. *Prohodul*

Domnului nostru Isus Christos sau urmarea măne-
necatului din sfânta și marea Sâmbătă, Blaj, 1902.
Tipografia Seminarului Archidieceșan, 56 p.

Prohodul... Blaj, 1910, 56 p.

Prohodul... Blaj, 1917, 56 p.

Prohodul... Blaj, 1928, 54 p.

Psaltire, Blaj, 1764 (Popp, Disertație, p. 47).

Psaltirea prorocului și împăratului DAVID
acum a cincea oară tipărită cu blagoslovenia
Exțelenții sale prea luminatului și prea o sfintitului
Domn Domnului G. GRIGORIE MAERŪ vlă-
dica Făgărașului, și a toată Țara Ardealului a prea
Înălțatei Kesaro Crăeștii mărimii Sfeatnică din
lăuntru. La Sfnta Mitropolie în Blaj. Anii dela
Mântuirea lumii 1780.

In 8° mic de 4 foi + 485 p. + 4 foi.

Psaltire... Blaj, 1786 [ed. VI].

Psaltirea sau Cartea Psalmilor despre limb'a
evreesca tradusa romanesc de... Theodoru Popu.
Blasiu (Tip: Seminariului), 1835. 19,5 × 11,
VIII + 179 p.

Psaltirea... Blaj, 1908, 18,5 × 12, 277[—281] p.

Strastnic care cuprinde în sine slujba Sifntelor
Patimi și a învierii Domnului Hs. acum: Intra-
cesta chipu typaritū suptū stăpânirea Prea înăl-
țatei Kesaro-Crăeșei MARIA THERESIA cu
blgoslovenia Prea sfintitului vlădichii Făgărașului
Kyriu Kyriu PETRŪ PAVEL AARON dela
Bistra în mănăstirea Sfintei Troițe la Blaj. Ann
dela Hs. 1753. Gravură de Vlaicu. Inscipția de
Vasilie Kostandin. Pe verso chipul Mănăstirii S.
Treimi din Blaj de acelaș Vlaicu și opt versuri.
In predoslovie, ieromonașii Blajului vorbesc între
alte de tipografia aceasta «învălită» «în mă-
hramă», cum s'a arătat mai sus.

Strastnic... Blaj, 1804 [ed. III]. In folio de
1 f. + 218 p. Titlul, gravură cu compartimente;
pe verso, altă gravură de I.[oanichie] E[ndredi].

Strastnic... Blaj, 1817 [ed. IV]. In folio de
1 f. + 217 p. Titlul cu aceeași gravură. In sfârșit,
numele diortisitorului: Dimitrie Popp, «prefec-
tușul tipografiei».

Strastnic... Blaj, 1929. In folio, 1 f. + 215 p.
Chenarul ce împodobește foaia de titlu artistic
lucrat de Prof. Sept. Marian.

Triodion, acum a doao oară așezatū și typaritū,
după rânduiala Besericii Răsăritului supt stăpâ-
nirea Prea Înălțatului Impăratū a Romanilor
FRANȚISCU al DOILEA craiului apostolicesc,
mare prințip al Ardealului și celelalte. Cu bla-
goslovenia Mării sale Prea luminatului și Prea
Sfintitului Domnului Domn IOANN BOBB
vlădicul Făgărașului în Blaj la Mitropolie. Anul
dela nașterea lui Hs 1800.

In folio de 1 f. + 630 p. cu negru și roșu pe
două coloane. Gravură în foaia de titlu de Petru
Pavici Râmnicianul. Pe ultima față, o erată.

Triodu... Blaj, 1890 [ed. I cu litere latine].
In folio de 1 f. + 476 p.

Rânduiala *Sfintei Ungeri* care se cântă de un
preot. Blaj, 1917.

Pe lângă cărțile de slujbă bisericească, tipografia
seminarului din Blaj, conform menirii sale, avea
să tipărească și cărți școlare. Cu toate piedecile
sistematice, așezate în calea desvoltării noastre
culturale de vitrega stăpânire ungurească de pe
vremuri, această tipografie a putut pune în circu-
lație o întreagă literatură didactică, din punct de
vedere religios și moral superioară, de cele mai
multe ori, celei de acum. Și, fiindcă sub ocrotirea
Bisericii se desvoltară toate treptele învățământului,
a fost firesc să se desvolte o literatură didactică de
toate gradele și nuanțele.

Pentru învățământul primar, s'a tipărit o serie
întreagă de cărți. Astfel «Abecedarul» Solo-
monu-Munteanu ajunsese în 1911, anul memo-
rabil al serbărilor semicentenarului Astrei la Blaj,

Xilografie de Vlaicu, 1751.

ediția a XVI-a, iar «Abecedar și piese de lectură»
de Munteanu-Precup, în 1919, ediția a XVII-a.—
Catehismele de diferiți autori încă au ajuns nume-
roase ediții. Cel anonim, din timpul mitropolitului
Vancea, la 1893, are cinci ediții; altul, sub mitropo-
litul Mihalyi, la 1905, are nouă ediții și, deosebit

de acestea, canonicul Gavril Pop scosese până în 1910 trei ediții din catehismul său. Tot așa sunt mai multe ediții din « Catehismul catolic » și din cel cu elemente de biblie al P. Nic. Brânzeu. Cel mai vechiu catehism dela Blaj e, precât știm, « Învățătură creștinească prin întrebări și răspun-

Bunavestire, xilografie

surî, pentru procopseala școllelor. Acum a doaoară¹⁾ typărită cu blagoslovenia Preaosfințitului Kyriu Kyr P. Pavel Aaron vlădica Făgărașului. În mănăstirea sfintei Troiță la Blaj, Maiu 11, 1756, de Dumitru Râmnicianul ». (Popp, Disertație, 46). — Tot așa istoriile biblice. Din cea « pentru începători » a lui Cipariu, cunoaștem ed. II dela 1859; din a lui Gavril Pop, ed. XI dela 1914. Mai noi, sunt altele. Chiar istoria bisericească a P. canonic Șt. Roșianu, a apărut în ed. II la 1921. — Istoria

Ungariei avea în 1892 trei ediții, pe urmă scosese o ediție Iosif Marian. D. Toma Cocișiu, directorul școlii primare de Stat din Blaj, are câteva manuale de Istoria Românilor. De însemnat că lucrările mai vechi de istorie, gândite și scrise românește de Ioan Micu Moldovanu au fost oprite, pe urmă, de guvernul unguresc. Iată aceste lucrări: « Istoria Ardealului pentru școlile populare » (1866); « Istoria patriei pentru școlile populare » (1875); « Istoria Ungariei pentru școlile populare » (1885). Aceeaș soartă au avut și lucrările sale de geografie. Anume: « Geografia Ardealului pentru școlile populare » (1866, 1870 și 1875); « Geografie pentru școlile populare » (1878, 1882 și 1895). — Geografia, cursul I, avusese patru ediții, la 1895. Schimbările survenite au prilejuit alte ediții: una de Rem. Lupescu (1903); alta de Iosif Marian (1909); de T. Cocișiu (1923). Pentru elemente de constituția patriei se tipăriră patru ediții până în 1892, iar de atunci încoace, cea de I. F. Negruțiu avea trei ediții în 1904. Abecedarul unguresc de Negruțiu-Ungurean ajunsese la șapte ediții în 1905. — N'au rămas nici științele naturale fără manual. T. Cocișiu, în colaborare cu I. Popu-Câmpeanu, au scos un manual în 3 ed. până în 1924. — La fel, aritmetica. Cunoaștem manuale de I. S. Stoianu (1864); Georgiu Vlăsa (1879); Teodor Hurducaciu (1905); Valer Suciu (1913 și 1914). — De fizică s'au îngrijit: Al. M. Micu (1866); Elia Chirila (ed. II, 1883; a III-a, îngrijită de Emil Viciu, în 1898). — De igienă, Dr. Șt. Erdély, medic în Orăștie, a cărui lucrare a fost premiată cu 50 coroane-aur de canonicul Gavril Pop în 1900. — De economie, tatăl scriitorului acestor rânduri, Ioan Georgescu (1900) și Prof. N. Pop (1913).

Precum vedem, manualele de curs primar s'au învrednicit cele mai multe să ajungă mai multe ediții. Semn că erau căutate. În întreaga provincie mitropolitană erau doar peste o mie de școli primare. Așa cum erau aceste școli, în încăperi mai modeste, de multe ori, nu în săli vaste și luminoase ca cele de Stat, cu învățători ieșiți din « preparandia », cum se numea pe vremuri școala normală din Blaj, de sub conducerea imediată a unui Solomon-Pop-Munteanu-Negruțiu sau aceea mai depărtată a unui Cipariu-Moldovanu-Bunea și plătiți nu întotdeauna în numerar, ci cu alimente în natură, întrebându-se manuale ca cele de mai sus și privindu-se, așa cum ar trebui să fie școala, ca tinda bisericii, ele îndeplineau o operă de care se cutremurau stăpânitorii nedreptății dela Buda-Pesta. Referindu-se de sigur la toată acțiunea aceasta vastă, de ordin național, ce emana din Blaj, va fi spus fostul ministru al instrucției publice din Ungaria, Trefort Agost († 1888): « De câte ori aud numele Blajului, mă cuprind fiori (felborsodzik a hátam) ». De-ar fi școlile de Stat românești, ce au luat locul celor vechi confesionale, cel puțin la înălțimea acestora!

¹⁾ M. Gaster (Gesch. der rum. Litt., p. 308), crede că I-a ed. a acestei cărți este « Catechism mare », Blaj, 1753.

Pentru învățământul secundar încă s'a publicat o literatură didactică, firește mai restrânsă, fiind numărul acestor școli, pe vremuri, foarte redus. Nici măcar în centrele eparhiale nu existau, în toate, asemenea școli. Având, deci, populație școlară puțină, scrierea și mai ales tipărirea manualelor necesare se face anevoie, necesitând adevărate jertfe. Dar oricât de reduse și puține au fost aceste cărți, ele au contribuit, alături de cuvântul hotărîtor, plămuitor de suflete al profesorilor, la formarea generației ce a săvârșit marea unire națională și a avut rol de conducere în atâtea domenii ale vieții noastre publice. Fără de aportul acestei literaturi, n'am fi avut nici bruma de cultură românească și creștinească pe care o avem. De aceea, ea merită să fie trecută, oricât de sumar, în revistă. Mai ales că e mai veche și ceva mai bogată în idei decât cea precedentă.

La trei ani după deschiderea școlilor din Blaj, în 1757, se și tipărește cel dintâi manual de curs secundar, potrivit nevoilor tineretului român unit de atunci: «Învățătura creștinească, culeasă din autori încercați, cu un adaus despre Sfânta Unire, din porunca Preasfințitului și Prealuminatului Domn Domn Petru Pavel Aaron de Bistra, episcopul Făgărașului, tipărită la mănăstirea Sfintei Treimi din Blaj, de Mihail Becicherechi, în anul 1757». — Cartea în 12° de 5 foi și 198 pagini e împodobită cu reproducerea datorită lui Vlaicu a icoanei Preacuratei Fecioare Maria care înlăcrimează, din Cluj. E publicată în limba latină, limba școlilor, a științei și a diplomației de atunci și e închinată lui Ignatie Iosif Bornemisza, baron de Kaszon, și lui Frederic Guilelm, baron de Dietrich, patronii sfintei mănăstiri. Prefața acestei «Doctrina christiana» se adresează și școlarilor, spunându-le: «Iar voi, iubitorilor, primiți-o cu drag, cetiți-o, rumegați-o, înghițiți-o, și chiar dacă în pânțele ar fi amară, va fi dulce ca miera în gura voastră».

Carte de învățătură religioasă pentru cursul secundar n'a mai apărut apoi decât în 1783. E «Catehismul cel mare cu întrebări și răspunsuri, alcătuit și întocmit pentru folosul și procopseala tuturor școalelor normălești a neamului românesc de Gheorghie Gavril Șincai, directorul și catechetul școalei cei normălești din Blaj și cell. In Blaj cu tyariul Seminarului 1783». În 8° mic de 4 foi + 180 p. + 1 foaie pentru errata. Are aprobăție dela Ștefan Sabo și Ioann Halmaghi, teologi ai S. Mitropoliei Făgărașului din Ardeal, și de cei mai mari ai noștri orânduitori revizori. — În «Cuvânt înainte», autorul spune că, înființându-se școala normală din Blaj la 1782 și fiind el numit directorul ei, are datoria să publice manuale potrivite. In cartea de față, ar fi «îmbulzit» mai mult material, dar n'a putut, să nu scumpească prețul «pentru... cei seraci, de cari mai mulți se află în Némul nostru decât bogați». In expunere, a întrebuițat cuvinte curate, pricepute de toți Ro-

mânii. La sfârșit, are o săgeată împotriva bârfitorilor «cari în viața lor nici atâta n'au făcut pentru binele de obște; ci numai au zăcut și au cântit pe alții, pizmuindu-le numele și lauda, care pe dreptate le-au căpătat prin lucrurile cele bune, cele făcute pentru obște». Cuvinte caracteristice pentru înfierarea acestui păcat specific românesc! Tot el tipărește în 1785 «Indreptare către Arithmetică. Întâia parte, alcătuită și întocmită pentru folosul și procopseala tuturor Școllelor normălești a Neamului Românesc». In 8° mic de 3 foi + 81 pagini, numerotate până la 77.

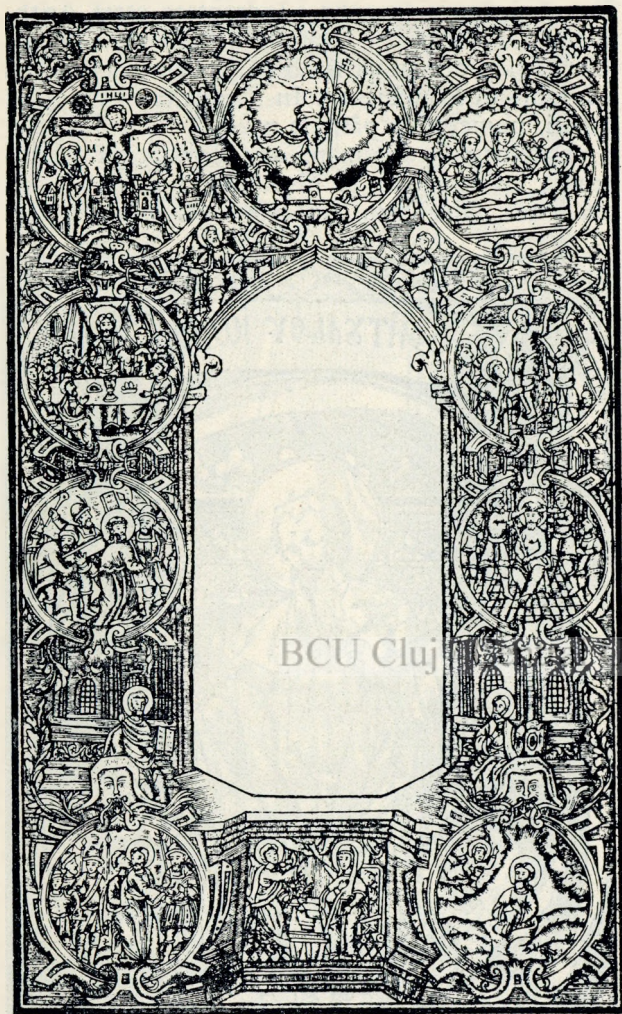
«Catehismul cel mare sau Învățătura creștinească cu întrebări și răspunsuri» s'a tipărit de multe ori. Din 1836, cunoaștem ed. VI, 17 × 11,

Sf. Evanghelist Ioan, xilografie (de Sandul tipograf)

2 f. + 250 p. — In timpul mai nou, Simeon Micu, profesor de teologie a tipărit «Catechismulu religiunei creștine-catolice» pentru clasele I, II și III de liceu, în 1884, p. 220 + II; mai apoi Dr. Isidor Marcu a întocmit și el «Catehismul religiunii creștine» pentru aceleași clase: ed. I la 1894;

ed. II la 1905, p. 258 + V; asemenea Dr. Alexandru Rusu (actual episcop de Maramureș) a scos « Catehismul catolic » (ed. III din 1924 cu 124 p.); în fine, P. canonic Nicolae Brînzeu, Catehism pentru cl. III de liceu și școli normale în 1931 cu 176 p.

Cadru de pagină de titlu

« Istoria biblică » a Testamentului Vechiu și Nou încă a fost înfățișată tineretului secundar de mai mulți autori. Astfel, la 1869, de Gavrilă Popu, profesor de s. scriptură în Seminarul Mitropolitan, mai târziu canonic (ed. II cu 160 p.); apoi ca « Mica Biblie » de P. Dr. Alexandru Cziple, cu hartă și ilustrații (1918, cu 160 și 136 p.).

« Principiile generale sau fundamentale ale religiunii creștine » le-au expus Dr. Ioan Rațiu, profesor de teologie, mai târziu canonic (ed. I în 1872, ed. II în 1892); mai apoi, Dr. Vasile Suciu (1909 cu 102 p.).

Cele speciale sau dogmatice, același Dr. I. Rațiu (ed. I, 1872; ed. II, 1895), apoi Dr. Augustin

Tatar, preot-profesor (ed. I, 1921; ed. II, 1926 cu 136 p.).

« Elemente de istoria bisericească universală și particulară a Românilor » pentru cursul secundar superior a tipărit întâi Dr. Alexandru Grama (1879), apoi Dr. Victor Smigelschi (1886 și 1892, inferioare celei precedente) și, în sfârșit, autorul acestor rânduri (ed. I, 1921; ed. II, 1926; ed. III, 1931).

Principiile morale sau etice ale religiei creștine le-au tipărit Dr. Alexandru Grama (1878); Dr. Vasile Suciu (1909), iar în 1923 sub titlul Morala creștină, P. Dr. Aug. Tatar.

Dacă pentru studiul religiei, tipografia din Blaj a avut o posibilitate relativă de a imprima mai multe manuale și unele chiar în destul de numeroase ediții, pentru studiul limbii române n'a prea avut această posibilitate. De când a luat bine în mână frânele puterii, stăpânirea ungurească din Buda-Pesta nimic nu încerca să împiedece mai mult ca răspândirea cărților întocmite în duh românesc. « Compendiu de gramatec'a limbei române », tipărită de T. Cipariu în 1862 la Blaj (ed. III) și la Sibiu în 1865 (ed. IV) nu s'a mai putut reedita după înfăptuirea dualismului austro-ungar (1867). Din aceeași pricină, n'au putut avea mai multe ediții excelentele « Elemente de poetica, metrica și versificațiune » din 1861 ale aceluiaș mare scriitor. Nici « Legendariu românesc pentru a V și a VI-a clase gimnasiale » de Alesiu Viciu (1884). Nici « Manual de stilistică » de Ioan F. Negruțiu (ed. III din 1901). Nici « Poetică și legendar poetic » de Dr. Ioan Rațiu și Alexandru Ciura (1911). O soartă asemănătoare a avut și manualul similar al Prof. Al. Viciu. Aceste manuale nu puteau reproduce orice bucată poetică, oratorică sau istorică. Dacă ideile erau potrivnice « concepției » Statului maghiar, bucățile, oricât de clasice, erau suprimate de cenzură. Bucățile specific românești trebuiau să fie înlăturate. Mai bine văzute erau traduceri și prelucrări din ungurește și din nemțește. Nu era bine văzut nici contactul cu marea literatură franceză, cea plină de idei « revoluționare », cu cea italiană « ultramontană », ori cu cea « catolicissimă » spaniolă.

Până și limba și literatura cea moartă latină și elină erau ținute la carantină. De unde în timpul absolutismului austriac și în primii ani de stăpânire ungurească, tipografia din Blaj a putut scoate câteva manuale (Gramatica latină după M. Schinagl de T. Cipariu. Partea I și II în 1857—1860; ed. II în 1869; în 1864, un « lectionariu latinu » după același autor de Ioan M. Moldovanu; ed. II în 1882; iar Al. Viciu « Esercitie in partea formaria a gramaticei latine », precum și un dicționar latin-român în 1892 și român-latin în 1908), în anii din urmă aceste apariții se răresc și dispar cu totul. Școlile românești erau obligate să folosească textele autorilor clasici, editate și adnotate la Buda-Pesta, pentru ca și în chipul acesta să pătrundă

ideea și cunoștința limbii maghiare. — Aceeaș soartă o aveau și textele din autorii germani. Și acestea trebuiau să treacă prin filtrul dela Buda-Pesta. Abia câte un manual de gramatică germană ca cel de Nestor-Popescu, printr'o adevărată minune, a putut să ajungă patru ediții până în 1908.

De istorie și geografie românească, în cursul secundar, nici nu putea fi vorba, sub regimul maghiar. Am văzut că au fost oprite din circulație până și niște manuale, de curs primar, pentru istorie și geografie, redactate cu moderație caracterizată, de Ioan M. Moldovanu și de Ioan V. Russu. Și, într'un manual de curs primar, nu poate fi vorba de dezvoltări, de motivări. Dar apoi în cele de curs secundar! De aceea, profesorii școlilor din Blaj erau nevoiți să traducă manuale ungurești, ca cel de Dr. Francisc Ribáry pentru istoria Ungariei în 1884, ori ca cel de Dr. Alexandru Márki pentru istoria universală, în traducerea profesorilor Silvestru Nestor și Dr. Emil Szabo (1908 și 1910).

La geografie, în particular, se constată regresul științific pricinuit de o stăpânire samavolnică și nedreaptă. De unde cele trei volume de «Icoana pământului sau carte de geografie» ale lui Ioan Rus la 1842 sunt, în felul lor, epocale și chiar «Elemente de istoria și geografiei vechii după W. Pütz» destul de mulțumitoare, «Manualul de geografie» de Nicolae Popescu (1878); «Geografia politică» de Aron Deacu și «Geografie»

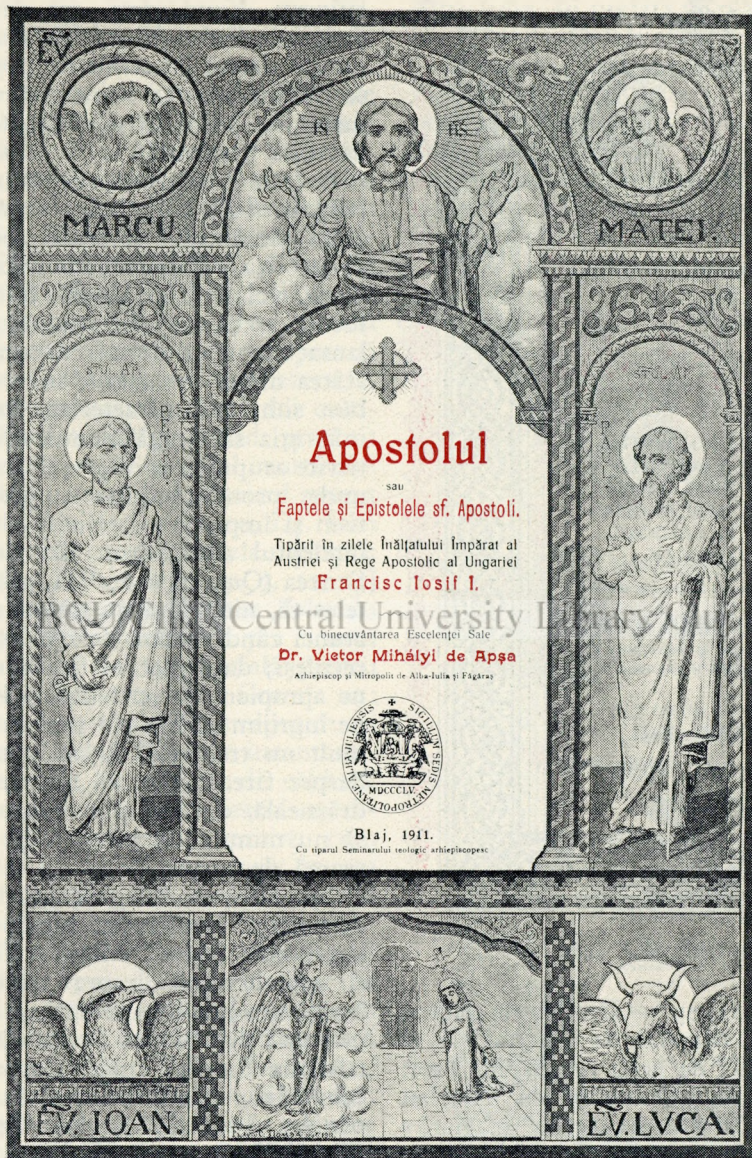
de Dr. Ambrosiu Chețianu, în urma restricțiilor tot mai numeroase ale autorităților școlare de atunci, sunt din ce în ce mai insuficiente. Așa era sistemul. Bieții autori didactici erau victimele lui.

Nu era bucurios acest sistem didactic, ce prezida soarta învățământului public în vechea Ungarie, de nicio inovație. De aceea profesorii școlilor din

Blaj nu puteau veni cu nicio încercare de cercetare ori măcar de expunere originală, nici în alte materii. Nu erau admise. Singura soluție erau traduceri. Astfel «Geografia fizică pentru cl. III gimnazială» de dr. Aug. Schmidt, tradusă de Silvestru Nestor în 1899, ajunge două ediții. Prof. Alexandru Uilăcanu traduce «Elemente de botanică pentru clasele superioare» după Dr. Samuil Roth (1890). Abia Prof. Dr. Ambrosiu Chețianu ne dă o lucrare independentă, mult superioară celor de până atunci, de «Istoria naturală. I. Botanica» (1907).

Georgiu Vlassa traduce «Manual de aritmetică» pentru gimnazii după Dr. Fr. Mocnik (ed. III în 1906). Distinsul pedagog și preot cucernic Emil Viciu, însă, scoate un foarte

bun manual de «Algebră» (1898) întocmit așa fel, încât satisfăcea deplin trebuințele învățământului, în preponderență clasic, de atunci. — Ștefan Pop a tipărit o carte lămuritoare despre «Măsurile metrice» (1875); prof. Iosif Hossu o «Planimetrie constructivă», după L. Fodor și Dr. A. Wagner (1887) [ed. II în 1895] și ed. III în 1907 îngrijită de Flaviu

Apostolul din 1911. Desene de Fl. C. Domșa

C. Domşa]. Tot Prof. Iosif Hossu traduce după aceeași autori, o « Planimetrie desemnativă », pe care tot Fl. C. Domşa o scoate în ed. III în 1909. Prof. I. Hossu, E. Viciu din Blaj, împreună cu Dr. Ioan Radu din Brad, tipăresc un « Manual și colecțiune de probleme de Geometrie » (1899)

toate acestea, o literatură didactică academică se înjghebează anevoie. Întâiu, pentru că redactarea ei cere multă grijă și migăleală; al doilea, pentru că e cu mult mai costisitoare. Afară de acestea, singura școală superioară care întrebuința cărți românești pentru toate materiile era Academia Teologică din Blaj. Cea din Gherla a întrebuințat, multă vreme, pentru anumite materii, manuale latinești. Fiind, deci, așa de puțini iubitorii de asemenea literatură (câțiva studenți dela Blaj și un număr destul de redus de preoți, cari, și după ce se căsătoreau, mai simțeau nevoia de a se cultiva), nu e mirare, dacă această literatură nu se poate desvolta prea mult.

A trebuit să funcționeze un șir întreg de ani (1832—1848) cursul de filosofie ca o încoronare a învățământului secundar, pentru ca T. Cipariu să ne dea « Elemente de filosofie » după W. T. Krug, vol. I (1861), vol. II (1863). Autorul prelucrat trebuia să fie numai decât un German, lansat de anumite cercuri interesate, chiar dacă atâtea dintre încheierile lui erau greșite. Cu rarul bun simț ce-l caracteriza, însă, traducătorul român știa să atragă atenția cititorului în note potrivite asupra acestor greșeli, ca, de pildă, la p. 676, unde, pronunțându-se autorul pentru protestantism și împotriva catolicismului, nu uită să citeze înțeleptul avertisment dat de cugetătorul păgân Seneca (Quaest. nat., VII, 30): « Bine zice Aristoteles că, nici când nu trebuie să fim mai sfioși, ca atunci când vorbim de zei. Dacă intrăm în temple reculeși; dacă plecăm fața când avem de gând să ne apropiem de jertfelnic și îmbrăcăm toga; dacă ne îngrijim să fim cât mai cuviincioși: cu cât mai mult nu trebuie să facem aceasta, când discutăm despre firea zeilor, să nu afirmăm nimic din îndrăzneală, din nerușinare sau din ignoranță, nici să nu mințim cu știință ». Și Krug nu prea ținea seamă de acestea.

În ordine cronologică, cel dintâi tratat academic de teologie românească rămâne lucrarea harnicului ieromonah Samuil Micu: « Theologie dogmatică și moralicească despre taie preste tot, după învățătura bunilor credincioși Dascăli întocmită cu mărturii din Sfânta Scriptură SS: Părinți și din trădania Bisericii întărită spre învățătura clerului celui tânăr rumânesc așezată, și tipărită supt stăpânirea Prea Înălțatului Înparat al Romanilor FRANCISC al DOILEA, craiul Apostolicesc, mare Prințip al Ardealului, și celelalte. Cu blagoslovenia Mării Sale Prea Luminatului și Prea osfințitului Dmnului Domn IOANN BOBB, vladicul Făgărașului în Blaj la Mitropolie, 1801. Cu typariul Seminarului ». — În 4° de 1 foaie + 102 p. + 3 foi. Tipărit pe două coloane. Într'un cuvânt înainte, tipograful arată cum a obținut nu numai manuscriptul și binecuvântarea, ci și ajutor bănesc dela Bobb pentru tipărirea acestei cărți atât de folositoare obștei.

Sfintele Liturghii, Blaj, 1905

după Dr. Ludovic Sárkány. — Dr. Vasile Hossu publică un limpede « Manual de Psihologie și Logică » pentru cl. VIII de liceu (1898), iar Prof. Al. Viciu compune, în colaborare cu Nicolau Putnok, « Eserciii de stil în limba magiară » pentru cursul secundar superior, limbă și literatură căreia trebuia să i se dea toată atenția.

Pentru învățământul teologie superior, adevărat, nu existau restricțiile și piedecile ce stânjeneau învățământul primar și cel secundar. Să nu uităm, însă, că, până în 1859, Academia Teologică din Blaj era singura școală superioară la Românii transilvăneni. Dela această dată, mai are o tovarășă, pe cea din Gherla, întemeiată chiar de întâiul episcop al acestei eparhii, Ioan Alexi, iar acum mutată, odată cu reședința episcopiei, la Cluj. Cu

În acelaș an, mai văd lumina zilei, dela acelaș autor, următoarele tratate: «Theologhie dogmatică și moralicească despre taina botezului»; «despre taina Mirului»; «despre taina pocăianiei»; «despre taina maslului»; «despre taina preoției»; «despre taina căsătoriei», — iar după zece ani (1811) se scoate din nou o ediție de «Theologhie dogmatică după învățătura bunilor credincioși dascăli întocmită cu mărturiile din Sf. Scriptură și din SS. Părinți întărită spre învățătura clerului celui tânăr Rumânesc așezată și typărită...».

Mai târziu, apar mai multe tratate în diferitele specialități ale teologiei. Nemuritorul Timoteiu Cipariu dă la iveală în 1854: «Scienti'a S. Scripture». Cunoașterea limbilor orientale i-au deschis acestui autor, perspective noi, pentru înțelegerea mai deplină a Bibliei. După el, Dr. Victor Szmigelski tipărește «Ermeneutica biblică. Compusă după Ubaldo Ubaldi» (1899); apoi «Istoria Legii nouă». Tomul I (1899); tomul II (1900); iar «Istoria legii vechi, tom. I (1901). Aceste lucrări împreună formează tratatul «Istoria Revelațiunii dumnezeesci».

Istoria bisericească universală a avut doi cultivați. Întâiul e Basiliu Rațiu, fostul preposit capitar și rector seminarial, unchiul martirului național Dr. Ioan Rațiu, eroul din istoricul proces al «Memorandului». [Vezi I. Georgescu, Dr. Ioan Rațiu (1828—1902), 50 de ani din luptele naționale ale Românilor Ardeni. Sibiu, 1928, p. 7, 11, 13] cu a sa «Istoria besericească. Pentru folosul tinerimei romane teologico scolastice pre scurtu întocmita» (1854), destul de substanțială pentru timpul său. Al doilea, Dr. Alesandru Gram'a cu: «Istori'a universale a besericeii dela începutulu ei pana in dîlele nostre» (1881). Deși are incontestabile calități de limpezime, de ordine, de căldură, de însuflețire chiar pentru dumnezeescul așezământ al Bisericii, acel neprețuit «sentire cum Ecclesia», totuș pare că insistă prea mult asupra ereziilor și părților negative din evoluția acestui așezământ și prea puțin asupra celor pozitive: marile înfăptuiri ale sfinților și ale aleșilor lui Dumnezeu. Nu indică, apoi, nicăieri, bibliografia materiilor ce tratează pentru a veni și în forma aceasta în ajutorul celor ce doresc să adâncească anumite probleme. Acest defect îl are, de altcum, și lucrarea mai recentă a lui Euseviu Popovici, fost profesor la universitatea din Cernăuți: «Istorie bisericească universală și Statistică bisericească» (trad. Atanasie Mironescu, București, 1925—27, în 4 volume). O lucrare la înălțimea cerințelor istoriei bisericești de astăzi este, deci, indispensabilă. Fiind vorba de istoria bisericii universale, nu trebuie să uităm nici de cea rămasă în manuscris latinesc dela Vasilie Filipan. (Vezi studiul nostru «Școlile din Blaj» în *Boabe de Grâu*, București, a. IV, Nr. 6, Iunie 1933, p. 339). — Lucrările de istorie bisericească românească vor fi enumerate, în altă parte.

După «theologia dogmatică și moralicească» a lui Micu, urmașii au să ne dea tratate distincte de dogmatică, de morală, de pastorală. Diferențierea continuă e legea progresului universal. Cel dintâi care ne dă (1881) o «Teologi'a dogmatica speciale, prelucrata pentru alumnii dein seminarele gr. cat. romane» este Simeon M. Micu, profesor de teologie, mai pe urmă paroh-protopop în Alba-Iulia. În prefață se plânge că din a sa «Teologi'a fundamentale seau generale», tipărită înainte cu cinci ani (1876) în abia 500 de exemplare, s'au vândut numai a treia parte. Semn că interesul pentru cultura teologică mai înaltă încă nu era dezvoltat în publicul nostru. Tratatul de față e, însă, o prelucrare după I. Schwetz și alți autori germani. — În fața acestora, tratatul mai nou al P. mitropolit Dr. Vasile Suciu, *Teologia dogmatică*

Sfintele Liturghii, Blaj, 1931

fundamentală, vol. I: Apologetica creștină și vol. II: Tradițiunea și Biserica; apoi Teologia dogmatică specială, vol. I: Dumnezeu Unul, S. Treime, Dumnezeu-Creatorul, Intruparea Domnului și Grația; vol. II: Sacramentele în general, Sacramentele în special și Eshatologia, reprezintă un

mare progres. El ține seamă de nevoile noastre specifice. Cărțile bisericești românești, teologii și scriitorii români sunt ținuti în seamă, pas de pas. E, deci, întâia încercare serioasă de naționalizare a unei științe atât de supranaționale, cum este dogmatica creștină. De aceea, în mai puțin de 20 de ani a apărut în două ediții (ed. II e din 1927—28). De aceea a trebuit s'o respecte și C. Erbiceanu în darea de seamă ce i-a făcut la Academia Română, cu toate că n'a fost învrednicită de un premiu. De aceea s'au interesat de ea și cercurile de seamă din străinătate, iar actualul S. Părinte, papa Pius XI a lăsat să se traducă în italienește părțile privitoare la teologia dogmatică românească. Succes, pe care nu l-a avut încă nicio lucrare similară la Români.

P. Dr. Isidor Marcu, canonic și rector al Academiei Teologice, a publicat o bună «Teologia pastorală. Vol. I: Didactica pastorală» (1902, 416, p.); vol. II: Liturgica (1906, 588 p.). Ceva mai înainte (1897), publicase Dr. Victor Szmi-gelski «Jertfa creștinilor. Comentariu al liturgiilor bisericii grecesci», 23 x 15, 2 f. + 232 p. — P. Dr. Alexandru Nicolescu, atunci canonic, acum episcop de Lugoj, a dat la lumină «Teologia morală», vol.

I: Principii, în 1918, p. 504, ce s'a epuizat de mult. PP. Dr. Victor Bojor, Aron Papiu și Ștefan Roșianu au înzestrat clerul cu un foarte folositor «Tipic bisericesc» (ed. I în 1914; ed. II în 1931, p. 344). Canonicul Dr. Ioan Rațiu a dat un volum de «Instituțiunile dreptului bisericesc» (1867), precum și «Despre matrimoniu, impedimente și procedura cu respect la praxa vigenta în provincia metropolitană gr. cat. de Alba-Iulia»

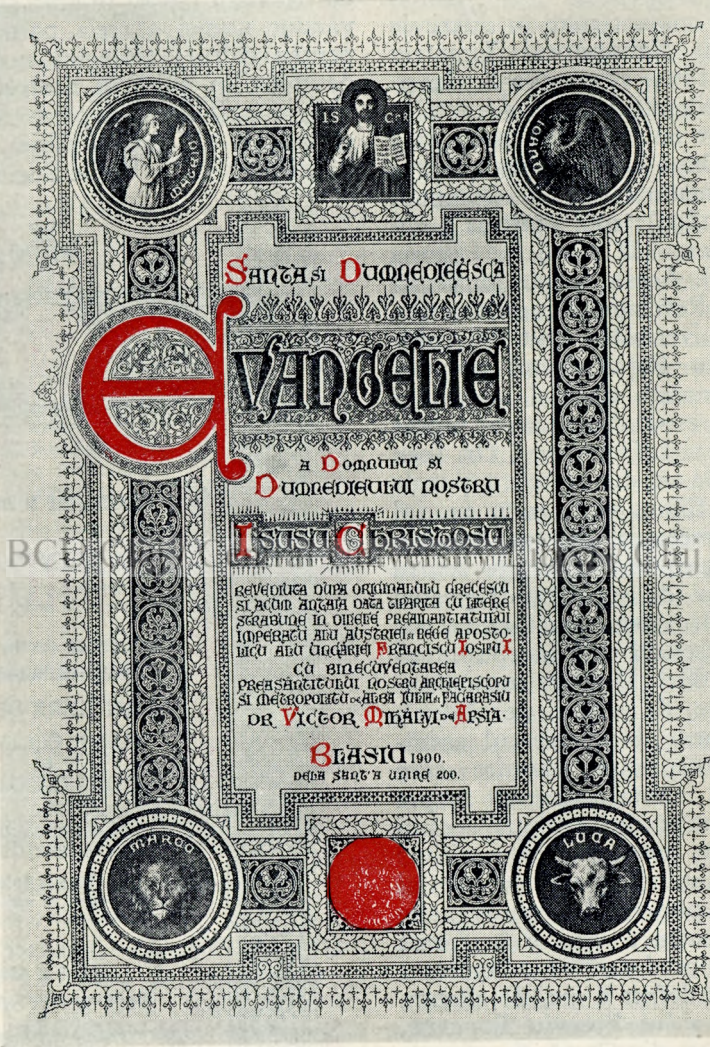
(1875). Legislația civilă-bisericească n'a fost învrednicită de un tratat academic cât de sumar, deși a avut câțiva profesori distinși, între cari însuși d-l Iuliu Maniu, fost președinte al Consiliului de miniștri. Aceeaș lacună, pentru «Medicina pastorală». «Economia rurală» a fost expusă, însă, în toată întinderea ei, odată de Ștefan Popu (1881, 7 foi + 335 p.), iar mai nou (1914, 492 p.) de P. Nicolae Pop.

Și atât.

Nu e mare lucru ce s'a făcut. Strictul necesar. Dar e și asta ceva. E de ajuns câte un stâlp, pe fiecare țărâm, pentru a construi un pod, peste un râu, pe care bieții oameni să-și poarte nevoile.

Ca anexe la cărțile școlare, putem privi o serie de alte lucrări, tipărite la Blaj, în tipografia Seminarului. Astfel, Ștefan Popu are «Metodul pertrac-tarei Legendarului I (Abecedarului), după principia scriptologiei și instructiunea intuitiva. În usul institutelor pedagogice, teologice și a docentilor» (învățătorilor) [1872, 1 f. + 75 p.]. Apoi «Regulament pentru afacerile interne ale comitetului central a despărțămintelor și a adunărilor generale ale Reuniunii învățătorilor gr. cat. din Arhidieceasa gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș» (1900) și

«Regulament pentru examenele de calificatiune învățătorască la institutul pedagogic greco-catholic archidieceșan din Blaș» (1902). Ana Florea traduce «Schițare de prelegeri pedagogice» de Johann Friedrich Herbart (1904). Apare și un «Plan de învățământ și îndreptar metodic pentru școlile primare din Provincia metropolitană gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș. Aprobata de Conferința Episcopescă, ținută în 7 Septemvrie st. n. 1909»,

Evangelhia din 1900 cu desene de Smighelschi

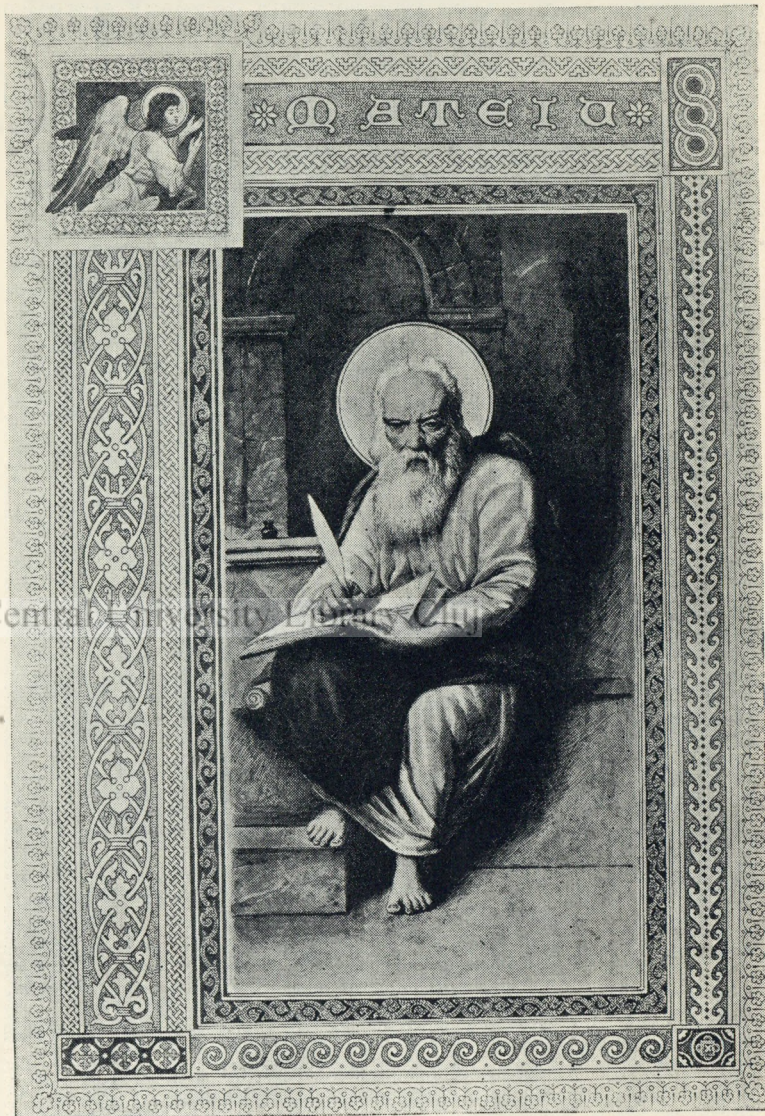
p. 360, iar în 1922 un «Regulament pentru organizarea învățământului în școlile primare greco-catolice române din archidieceza gr. cat. română de Alba Iulia și Făgăraș» (104 p.). D-l inspector-șef Dr. Valeriu Seni, retipărește din «Foaia Școlastică» (1913), «Critica unei lecții: Indrumări practice» foarte folosite (56 p.). În sfârșit, în era libertății politice și naționale (1923), comisia catehetică mitropolitană vine cu «Programa analitică a studiului religiunii din școlile primare» (12 p.), precum și cu «Plan de lecțiuni pentru studiul religiunii gr.-cat. în școlile primare» (16 p.). — Deși nu au caracterul celor de până aici, totuș amintim fiind tipărite în aceeași tipografie: «Considerațiuni la reforma școlară a învățământului primar» de d-l T. Cocîșiu (1924), apoi documentele vremii «Buletinul asociației învățătorilor din județul Târnava-Mică» și, în sfârșit, chiar «Portarea de buna cuvenienta între oameni», de atât de multilateralul T. Cipariu (1855, 35 p.), care și-a găsit succesoara în «Regule de bon-ton» de Corneliu Popu Pecurariu (1882, 48 p.). Apoi, «Arta dansului» de Bigeanu [Eugen Bianu, acum directorul general al Siguranței Statului], 1907, 88 p.). — Tot aici, înșirăm respectabila serie a anuarelor școlilor din Blaj, numite și «programe», mai apoi «rapoarte», începând cu anul școlar 1853/54 și până în timpul din urmă. În aceste anuare, s'au tipărit numeroase studii de valoare, începând cu cel despre latinitatea limbii române, publicat de T. Cipariu în anuarul liceului din 1855 și sfârșind cu substanțialele dări de seamă asupra înălțătoarelor serbări naționale ce au loc la 3/15 Mai, aproape în fiecare an, pe Câmpia Libertății din acest oraș.

Și ceea ce sunt anuarele pentru școli, sunt șematismele pentru biserici. Și șematismele prezintă o serie considerabilă. Cel mai vechiu ce cunoaștem e cel din 1835, tipărit de episcopul Ioan Lemeni. Cel mai nou e din 1932, înfățișând în suplamente ilustrate frumos, realizările de ordin edilitar ale Blajului bisericesc, apoi noua delimitare a eparhiilor române unite, potrivit Concordatului dintre România și Vatican, precum și bullei papale «Solemni convenție».

De asemenea e impunător șirul calendarelor «Unirii», continuate mai apoi de Calendarul dela Blaj. Cel mai vechiu calendar al «Unirii» este cel din 1897. Cel mai recent «Calen-

darul dela Blaj pe anul 1934», tipărit și editat de redacția «Unirea Poporului», anul XI, 104 + XXIV p.

Lucrări de știință încă a tipărit tipografia seminarului din Blaj, în număr destul de mare. Nici nu se putea altfel. Școala și biserica sunt doar adevăratele ateliere ale științei. Ea hrănește și

Apostolul Matei de Smighelschi

întărește pe tineri, dar susține și mângâie și pe bătrâni. Fără de ea, n'ar avea niciun rost nici școala și nici chiar viața. Biblia numește pe Dumnezeu «Dumnezeul științelor», iar Mântuitorul spune: «Cercetați scripturile».

Cea dintâi carte ieșită din teascul tipografiei din Blaj, la 1750, este: «Floarea adevărului pentru pacea și dragostea de obște. Din grădinile sfințelor scripturi prin marea strădania cucernicilor

între ieromonași în Mănăstirea Sfintei Troiță dela Blaj la anul 1750 culeasă». Nu se cunoaște niciun exemplar din această ediție. Cu această lucrare începe literatura bisericească originală. Înainte de

țătura lor nu e a lor, ci a înaintașilor lor: «ca iubitorul de spăsenie cetitoriu aici, ca într'o oglindă văzându-le și izvoarele mai pre ușor ispitindu-le, să poată cunoaște chiar învățătura Sfinților Părinți,

și așa să nu pripescă a judeca pe fratele său, carele învățăturile Sf. Părinți crede și mărturisește». — E vrednic de reținut temeiul strict de revelație pe care se reazemă întreaga lucrare. «Nu trebuie îndată a crede tuturor înșelătorilor», zice episcopul Petru Pavel Aaron, întemeietorul acestei tipografii în a sa Poslanie sau Dogmatică învățătură, «ci să ascultați de porunca Domnului ce zice: ispițiți Scripturile, și iarăși: în lege ce ăste scris? cum cetești? Și când vă ispitesc alții cu streine învățături: să-i chemați adevărul scripturilor, care aici vi s'au însemnat...» Atât erau de convingși cuvioșii călugări de adevărul Unirii, încât, la sfârșit, roagă «pe fieștecarele, și mai ales pre cei ce nu sunt de ai noștri, cu luare aminte să cetescă, și, ce vor ceti, să rumege bine, nici să facă ca bolnavul cel îndărătnic, care cum vede că i se aduce lécurile, în loc de a le lua, cu mâna le departă, cu gura zice: du-le, du-le!» Și mai departe: «Căci sfârșitul, pentru care s-au scris și s-au tipărit această cârtică, acela au fost, ca să nu depărtăm pe vreunul de cătră noi, ci pre toți să-i apropiem și să fim una ca frații împreună, de cât care ce ar fi mai bun și mai frumos? almintrelé, de am fi avut alt sfârșit, în zadar am purta nume de Unit».

Venind la Blaj, în ziua de Bună-vestire 1761, generalul Adolf Nicolae Buccow, episcopul Aron, clerul și școlile i-au făcut o primire călduroasă, fiindcă el pusese capăt revoluției religioase a călugărului Sofronie, unealta înconștientă a Sârbilor și a Calvinistilor. Școlarii laudă într'o adresă omagială, virtuțile lui regale: blândețea și dreptatea, și-l slăvesc ca pe un «înger al

pacei». (Vezi dedicația latinească a acestor elevi în «Epistola consolatoria», de P. P. Aaron, Blaj, 1761. Această lucrare fusese tipărită și românește). În anul următor (1762), episcopul Aaron tipărește «Inceperea, așezământul și iscăliturile sfântului și a toată lumea Săbor dela Florenția din cele vechi grecești și latinești spre înțelegerea și folosul neamului nostru acum întâiu prefăcute, și într-acest chip tipărite cu blagoslovenia Prea-sfântului și Prealuminatului Kyriu Kyr Petru Pavel Aaron, vlădicul Făgărașului, la sf. Troiță în Blaj. În anul Domnului 1762, Aprilie 25.»

Apostolul Marcu de Smighelschi

Această lucrare a apărut tot atunci și latinește. Ediția latină e închinată aceluiaș general Buccow împăciuitorul, « părinte al patriei » și, prin executarea poruncii împărătești privitoare la întemeierea regimentelor românești de graniță, unul din marii ei binefăcători. De aceea închinarea pomenește cu laudă « plinirea puterii împărătești » și « milostivirea » față de neam.

Păstoria de scurtă durată a episcopilor Rednic și Maer n'a prea putut fi prielnică unei activități științifice. Corabia bisericii abia se alinase de furia valurilor năpraznice, iar școlile abia se înfiripaseră. Mai prielnică ar fi fost în felul ei, lunga păstorie a lui Bobb, dacă el, personal ar fi avut mai multă înțelegere nu pentru știință — aceasta o avea, el însuși fiind autor a numeroase lucrări — ci pentru bieții slujitori ai științei cari au, de multe ori, păcate omenesti și ei. Ce vatră de lumină ar fi fost Blajul lui Bobb, dacă S. Micu, Gh. Șincai, P. Maior, I. Budai-Deleanu și alți mulți clerici ai acestei eparhii nu trebuiau să ia toiagul pribegiei și să lupte din greu pentru a-și face situații între străini, unde au muncit totuș atât de spornic și unde au murit?! Ar fi fost o adevărată Atenă ori Romă! Dacă Bobb ar fi avut firea dulce, atrăgătoare a unui Samuil Vulcan, episcopul contemporan dela Oradea, stihuitorul de mai târziu n'ar fi încondeiat Blajul cu cuvintele: « Romă mică, Romă mică, să te faci și tu mai mare! » — Dar să nu fim nedrepti, nici, mai ales, să nu căutăm a da lecții Proniei Cerești care va fi știind ea mai bine decât noi, de ce îngăduie anumite lucruri. Chiar în cazul concret al Bisericii Unite, cine știe, dacă, fără să fi fost nevoiți a lua lumea în cap învățații clerici ai Blajului, curtea vlădicească a lui Ignatie Darabant ar fi devenit centrul luptelor politice românești la 1791—92 și, dacă, fără acele pribegii, curtea urmașului său în scaun S. Vulcan ar fi devenit ceea ce în adevăr a fost: o Academie științifică românească a timpului? În loc să cârțim, mai bine să mulțumim Tatălui Ceresc pentru toate câte ne-a dat!

Bobb a tipărit la 1784 « Cuvântu... în zioa instalației », iar decât acesta mai însemnată, din punct de vedere cultural și național, este altă operă a sa: înființarea capitolului canonicilor. În legătură cu aceasta, episcopul tipărește la un an, după înființare (1 Iulie 1808), « Înștiințarea » trimisă întregului cler și popor despre această faptă, care lui îi aducea mare mângâiere, iar bisericii, mai

târziu, mult ajutor. Plin de mulțumire, episcopul exclama: « Acum bucuros moriu... » Păcat că, născându-se această instituție nouă, a murit alta mai veche și foarte bine meritată pentru înflorirea Bisericii Unite: cinul călugăresc al S. Vasile. Această înștiințare reduce rostul călugărilor la « învățătura tinerilor și ținerea evlaviei Cinului călugăresc ». Urmarea a fost că rândurile acestui cin s'au rărit, pe urmă au pierit cu totul. Astăzi Blajul, care în zilele lui Aron avea două mănăstiri, nu mai are nici una; avântul spre viața ascetică-mistică a încetat și atâtea lucrări, mai cu seamă misiunile, pe care așa de bine le-ar fi făcut călugării,

Apostolul Luca de Smighelschi

sunt nevoiți să le facă profesorii de teologie, spre paguba progresului nostru științific teologic. Dar nici de data aceasta să nu fim prea aspri, în judecată. Așa era curentul general al vremii, jo-

sefismul atotputernic și, poate, că așa a fost mai bine.

D. Vaida, canonic, tipărește la Blaj în 1813, « Cuvântări în cinstea Exselenții sale Ioan Bobb », iar Teodor Pap de Ujfalu avea să tipărească la Sibiu (Hochmeister) la 7 Octomvrie 1830 « Trista

Pantocratorul de Smighelschi

predica », ce rostise la înmormântarea lui. Canonicul Constantin Alutan avea să înfățișeze la 1836, tot într'un discurs funebru, « Un preot românesc, vrednic de aducere aminte și de urmare... » Gavril Stoica de Bacî, prepositul capitolului ». Iosif Pap Sălăgean de Ilyésfalva, episcopul din Oradea de mai târziu, avea să scoată, la 1845, « Scurtă istorie a credinței Românilor din sfintele cărți și adevărate documente dedusă ».

În deceniul al patrulea al veacului trecut, apoi, începe să tipărească lucrările de știință, în tipografia aceasta, cel ce avea să fie părintele filologiei, Timoteiu Cipariu. După cât știm, întâia sa tipăritură, semnată, este « Ecstract de Orthografie cu litere latinesci pe temeiul limbii și orthografiei Bisericești și osebirea Dialectelor; precum sau urmat dela 1835 în Typografia de mai jos, Blaj,

1841. În Typografia seminarului. Au urmat apoi: « Elemente de limb'a Romana dupa dialecte si monumente vechi » (1854); « Acte și fragmente latine romanesci pentru istori'a bisericeii romane mai ales unite » (1855); « Crestomatia seau Analecte Literarie dein cartile mai vechi si noue romanesci, tipărite si manuscrise, incepundu dela seclulu XVI pana la alu XIX cu notitia literaria adunate si alese » (1858 și 1916 ed. II); « Despre crestinaarea Romanilor » (18. .); « Cuventu la inauurarea Asociatiunei Rom. transilv. în IV Nov. MDCCCLXI aparatu in cuntr'a unei critice » (1862); « Principia de limba si de Scriptura » (1866, ed. II) ș. a. Toate aceste lucrări sunt de valoare nepieritoare. Cuvântarea, rostită de el la inauurarea Astrei, e cel mai frumos imn înălțat de un scriitor limbii române. « Acte si fragmente » sunt și rămân indispensabile tuturor cercetătorilor istorici, iar pentru filologie, în deosebire pentru istoria limbii, rămân neîntrecute. « Principii de limbă și Scriptură »; « Crestomatia » și « Elemente de limbă română după dialecte și monumente vechi ». În deosebi, cea dintâi din aceste trei, « Principiile », sunt, după chiar expresia învățatului lor autor, « antaiul si ultimul fruct al cercetarilor si studiilor noastre asupra limbei romane » (Arhivu, 81).

Glorioasa moștenire a lui Cipariu o primesc și o continuă atâtea dintre colegii săi, canonici și preoți mai tineri: Ioan M. Moldovanu în « Acte sinodali ale bisericeii romane de Alb'a Iulia si Fagarasiu », vol. I (1869) și vol. II (1872), și « Spicuire in istori'a besereceasca a Romanilor », respinsu la Contra-critic'a domnului N. Popea ». Dr. Alesandru Gram'a în « Introductiunea Santei Scripturi ca cunoscintia previa la studiul S. Religiiuni in gimnasiale superioare gr.-catolice » (1878); cu « Instituțiunile calvinesci în biserica românească din Ardélü, fazele lor în trecutü si valórea in presente. Studiu istorico-canonicü » (1895); cu « Esplificare mecanica moderna a naturei si credintia in Domnedieu » (1881); cu « Cestiuni din dreptulü si istoria bisericeii românesce unite. Studiu apologeticü din incidentulü invectivelorü » « Gazetei Transilvaniei » și a d-lui Nicolau Densușanu asupra Mitropolitului Vancea și a bisericeii unite » (1893); și cu « Mihailü Eminescu. Studiu criticu » (1891). Aceste două lucrări din urmă le-a publicat anonim. Ioan Antonelli, « Breviar istoric al școlilor din Blaș » (1877); Dr. Victor Mihalyi de Apșa cu « Mitropolitulu Dr. Ioanu Vancea de Buteas'a. Schitia biografica » (1890). Augustin Bunea, membru al Academiei Române, ca și T. Cipariu și I. M. Moldovanu, cu partea II din « Cestiuni din dreptulü si istoria bisericeii românesce unite » amintit mai înainte, unul din cele mai frumoase studii ce-au văzut lumina zilei în limba română; cu « Din istoria Românilor Transilvăneni. Episcopul Ioan Inocențiu Klein, 1728—1751 » (1900);

cu « Vechile Episcopii Românești a Vadului, Geoagiului, Silvașului și Bălgradului »; cu monumentală « Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici sau Istoria Românilor Transilvăneni dela 1751 până la 1764. Cu 250 documente române magiare, latine, franceze, italiene și germane » (1902); cu « Discursuri, autonomia bisericească, diverse » (1903); cu « Ierarhia Românilor din Ardeal și Ungaria » (1904); cu « Amintirea lui Timoteiu Cipariu. Panegiric » (1905); cu « Sava Brancovici » (1906), etc. Gavrilu Popu, editând pe M. T. Cicerone « despre betranetie », în traducerea canonicului din Lugoj Andreiu P. Liviu (1897); « Datinele Romanilor dela înmormântări în raport cu ale noastre » (1900); și mai ales excelentul « Dicționar mitologic conținător de diferite numiri de persoane și lucruri din vechea mitologie greacă și latină », — o lucrare cum nu există la noi nu numai pentru școlari, ci nici chiar pentru publicul nostru cult.

Când lampa de veghe a trecutului s'a stins în camera lui I. M. Moldovanu și A. Bunea, ea s'a aprins din nou la stăruința P. profesor de liceu Dr. Ioan Rațiu. Dela el ne-au rămas: « Viața și operele lui Andreiu Murășan. Studiu istoric-literar » (1900); « Studii și biografii » (1904); « Vasile Cârlova. Studiu istoric-literar »; « Intru amintirea profesorului Aurel P. Bota »; « Timoteiu Cipariu. Viața și activitatea lui » (1905); « Ioan Rusu. Notiță biografică »; « Vasile Fabian Bob. Studiu » (1907); « Dascăli noștri. Scurte notițe din viața și activitatea lor literară, 1754—1848 » (1908); « Din trecutul meseriilor și negoțului din orașul Blaj. Conferință ținută la Societatea meseriașilor români din Blaj în 17 Martie 1912; iar dela Prof. Aron Deac, « Anticități romane. Manual auxiliar pentru școlile secundare și pentru privați » (1902); Dr. V. Moldovan, « Vizitație canonică în Maramureș » (1913); Aurel Ciato, « Cronici politice » I, (1908).

Dar tipografia seminarului din Blaj a publicat o respectabilă serie de lucrări chiar ale autorilor în viață. Dr. Vasile Suci, fost profesor de teologie, acum mitropolit, în afară de vastul său tratat de teologie dogmatică, tipărește « Hipnotism și spiritism. Studiu critico-teologic » (1906) și « Raportul dintre religie, știință, filosofie și societate » (1910). Dr. Izidor Marcu și Ștefan Roșianu, « Alcoolismul » (1907). Dr. Ambrosiu Chețianu, « Istoria naturală și muzeul dela școlile din Blaj. Studiu » (1905); « Igiena Școlarului » (1907); Florian Porcius ca botanist » (1908); « Sfaturi pentru păzirea sănătății » (1916). « Predică rostită la înmormântarea adormitei Iuliana G. Vancea n. Grama în 23 Ianuarie 1908 ». Dr. Ioan Bălan, « Limba cărților bisericești. Studiu istoric și liturgic. Retipărire din Cultura creștină » (1914); « Viața lui Isus » (1922); Prof. Alesiu Viciu, « Incercări în vocalismul limbei române » (1893); « Glosariu

de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român, adunate și explicate » (1899); « Biblioteca Unirii. Nume de familii la românii din Ungaria » (1907); « Limba română poporană și dialectul sicilian » (1904); « Etnografice. A) nume de familie la Români, B) nume de locuri » (1929). Alexandru Ciura, « Eminescu și Coșbuc. Note comparative » (1903); « Educația vechilor Elini » (1906); « † Colonelul Anchidim Șioldea 1858—1915. Cuvânt funebru, rostit în catedrala din Blaj la 23 Iunie 1915 »; Octavian Prie, « Az etimologikus irány a román filológiában » (1906); « Verbele auxiliare: sunt, am și voi. Studiu din filologia română » (1911). Petrus Pal, « Hylemorphismus und die allgemein sicheren Ergebnisse der Naturwissenschaft. Naturphilosophische Untersuchung über das Wesen der Körper. Inaugural Dissertation der hohen philosophischen Fakultät der Universität Freiburg in der Schweiz behufs Erlangung der Doktor-

Mineiul

würde » (1904). V. Zapletal O. P. — I. M. Lucaci O. P., « Câteva dintre problemele exegesei Testamentului Vechiu. Discurs inaugural. Tradus în românește și însoțit cu un cuvânt despre studiul Sf. Scripturi » (1911); I. M. Lucaci O. P., « Thomas et Molina. Expositio systematica doctrinae

D. Thomae Aquinatis de gratia divina efficaci comparata cum Molinae theoria » (1912). Dr. V. Hâncu, « Sfaturi cum să ne ferim de holeră » (1913); Dr. Alexandru Borza, profesor la liceul din Blaj, mai târziu profesor de botanică la Universitatea din Cluj, « Apa ca factor geologic »

Bunea, dat de clericii din Blaj » (1910); « În amintirea profesorului Dr. Ioan Rațiu, 1869—1917 ». Alexandru Lupeanu, « Blajul istoric în icoane » (1924); « Xilografii cari au lucrat în tiparnița cea veche dela Blaj, 1750—1800, scoși din uitare » (1929); « Sufletul Blajului. Conferință rostită în Blaj la 1 Martie 1931 »; « Blajul și biblioteca lui. Conferință rostită la postul de Radio-difuziune din București în ziua de 18 Octomvrie 1932 ». Liviu Stupariu, « Universitatea Reg. Ferdinand I din Cluj. Facultatea de Medicină și Farmacie Nr. 551. Auroterapia în tratamentul lupusului eritematos. Teză pentru doctorat în medicină și chirurgie, prezentată în ziua de ... 1931 ». Dr. Coriolan Suciu, « Cum a fost pregătit 3/15 Maiu 1848 cu 3 ilustrațiuni în text » (1925); « Coresponzența lui Ioan Maniu cu Simeon Bărnuțiu, 1851—1864. Lucrare publicată din prilejul serbărilor Unirii, aranjate pentru comemorarea primului deceniu dela înfăptuirea unității naționale a tuturor Românilor (10—20 Maiu 1929) »; « Adunarea națională din 1848. Discurs festiv rostit la Piața libertății în 15 Maiu 1933 »; Un erou din 1848. Protopopul Ștefan Moldovan din Mediaș » (1933).

Dacă acest considerabil număr de lucrări de știință, mai ales din domeniul istoriei, sunt de proporții și valoare foarte diferită, ele arată totuși o preocupare aproape constantă. Acest exemplu de statornicie, în anume îndeletniciri științifice, își are semnificația sa profundă, pe care n-o poate scăpa din vedere un observator oricât de superficial, la un popor ca al nostru, despre care s'a spus: « Românului îi e mult până începe, căci de lăsat se lasă ușor ».

Lucrări literare, de asemenea, au văzut lumina zilei în tipografia seminarului din Blaj. Aceste lucrări sunt parte traduceri, parte încercări originale. Deși traducерile nu alcătuiesc o literatură, totuși ele dovedesc anume preocupări și orientări, deci nu pot fi ignorate, mai ales când e vorba de a schișa istoricul unei tipografii. De aceea le vom înregistra cu titlu de document: Bolanden, « Duchū muscălescū. Narațiune poporală, tradusă de membrii Soc. de lectură « Inoc. M. Clain » (1894) și « Dracul în școală », Povestire poporală tradusă de Augustin Paul (1906). Lewis Wallace, « Ben Hur sau zilele lui Mesia », 2 volume (1898). C. Almert, « Chezeșia », dramă în trei acte, prelucrată după « Neguțătorul din Veneția » a lui Shakespeare... Românesce de Crețulescu (I. Fodor) (1899). « Cele două fețe ale lumii, povestire prelucrată după L. Vestkirch de Nicu. Biblioteca « Unirii » Nr. 8 (1904). Quintus Horatius Flaccus, « Ode, traduse românesce în proză și provădute cu interpretări în folosul tinerimei studioase și al privaților de Gavril Pop, canonic » (1904). G. Wied, « Sus găini! Satiră daneză » (1905). Franz Mattler, « Păcat și ispășire... », traducere de G. (1905) [Istorieare morale Nr. 1]. Paul Anthelme, « Cele

Coperta dela Albumul Bunea

(1916). Ioan Roșiu, « Icoane din luptele Bisericii » (1911); Hodosiu M. Margit, « A román népköltészet Balázsfalva vidékén » (1915). Traian German, « Meteorologie populară. Observări, credințe și obiceiuri » (1928). (Anonim), « Clei și tempera de ulei. Pentru zugrăvi și vopsitori, clei pentru compactori, fabrici de cartonage și fabrici de ghete, ulei de transparent pentru căile ferate, postă și birou » (1928). Anonim, « Ștefan cel Mare, eroul creștinătății » (1926). Dr. Ioan Ferent, « Cumanii și episcopia lor » (1931). « Albumul

pentru mireasa sa, motiv rar în lirica noastră. — Un «suvener» în versuri a primit, la plecarea sa din Cluj, și P. Ștefan Roșian, spiritual la Seminarul teologic gr.-cat. din Blaj, din partea fostului cântăreț de strană Iacob Mureșan, precum și a po-

porului credincios de acolo. « Suvenirul » merită să fie pomenit nu ca valoare poetică pe care n'o are, ci ca document mișcător al dragostei credincioșilor pentru bunul lor părinte.

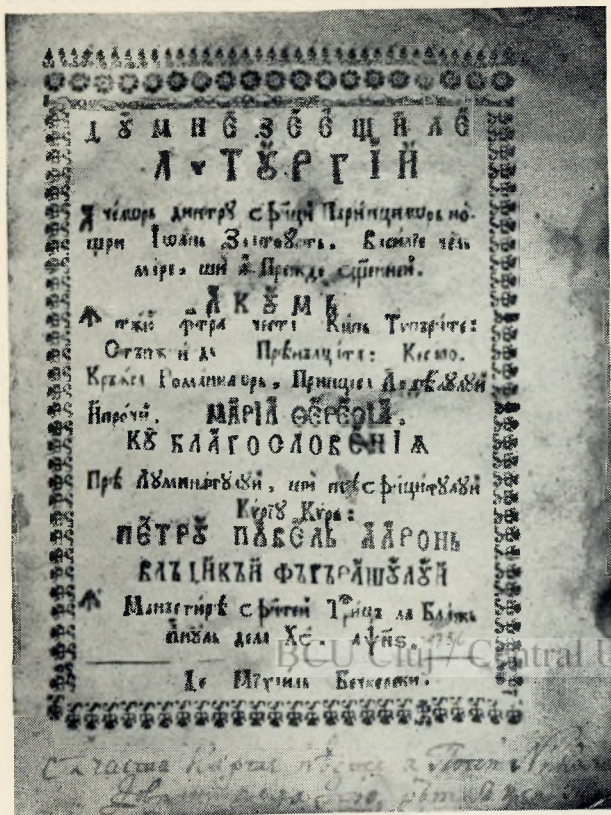
Ștefan Cacovean, autorul cunoscutei poeme « Floarea Soarelui », colegul lui Mihail Eminescu

până acum la Blaj pare a fi « Fetița orfană » de A. Melin (1922). Ea și-a făcut drum de nenumărate ori la lumina rampei, în întreg Ardealul. Până acum a ajuns trei ediții. Având și muzică de N. Oancea, pe viitor poate să pătrundă și mai mult. Tot acest autor a publicat « Din războiu. Versuri și cântece » (1918); « Cartea crailor sau cântecele irozilor la Nașterea Domnului »; « De pe Secaș. Strigături și cântece din popor ».

Ceva mai înainte se tipărește « Declamări. Poezii alese din autorii români pentru tinerimea din școalele populare » (1906); « Colinde adunate de elevi dela școalele medii din Blaj sub conducerea profesorului Al. Ciura » (1908), lucrare prin care se continuă tradiția inaugurată de Cipariu și I. M. Moldovanu la aceste școli, precum o continuase și Prof. Al. Viciu și avea să urmeze Tr. Gherman. Apoi « Paznicul Vîflaimului. Piesă teatrală de Crăciun în trei acte și un tablou, pentru copii și adulți » de Ioan Moldovan (ed. II, 1923). Strin (Nicodim Ganea), « Din sărmana mea grădină » (1910) și « Pușorul », cor mixt (1911).

Lucrări în proză au publicat: Alexandru Ciura, autorul atâtor foiletoane și amintiri interesante, mult gustate de publicul cititor al Ardealului, aici și-a tipărit « Visuri trecute », pârga creației sale tinere (1903) și « În războiu » (1915); Victor Bojor, « Albertina ». Biblioteca « Unirii » Nr. 6 (1903); Aurel Fodor, « Ziua deșteptării », povestire populară. Aceeași bibl., Nr. 9 (1904); Aurel C. Domșa, « Floricele de câmp », schițe ușoare (1904); [Dr. Al. Nicolescu], Impresii (1911); Octav Prie « O viișoară » și « Jertfe » (1914; ed. III, 1932); A. Melin, « Plugul Domnului ». Cărțile războiului, 1 (1918); Toma Cocîșiu, « Bucuria copiilor ». Mici povestiri ilustrate (1920) și « Povești și legende » (1922); Prof. D. Neda, « De pe la Isgariu ». Icoane prinse în grabă (1930).

În asemănare cu lucrările de știință, cele de literatură sunt, cantitativ și calitativ, inferioare. Însemnătatea Blajului n'o constituie poezii și literatură, pe cari nu i-a dat, ci istoricii și filologii, oamenii de știință, a căror sămânță, dela Micu și Șincal, se păstrează, neîntrerupt, până în zilele noastre, deși în măsură diferită. E destul de regretabil că un liceu cu tradiții clasice ca cel din Blaj, n'a trezit, cu excepția lui I. Budai-Deleanu, și a câtorva mai mici, gust literar și vocații scriitoricești cel puțin cât Brașovul lui St. O. Iosif, dacă nu cât Năsăudul lui George Coșbuc. Mai ales că timpul și materialul omenesc, de care a dispus, au fost cu mult mai bogate decât ale acestor două centre din urmă. Dar, poate, și aici mai bine e să ne mângâiem cu Scriptura care zice: « Duhul suflă unde vrea » (Ioan, III, 8). Și mai putem avea o mângâiere: Dacă lucrările bune te fac să dobândești timp; cele rele să-l strici; cele fără conținut să-l pierzi, — atunci lucrările date în vileag de tipografia din Blaj intră toate în ca-

Sfintele Liturghii (1756)

la liceul din Blaj, asupra căruia a publicat amintiri atât de interesante, a tipărit la Blaj, în 1913, « Logofătul Tăut. Legendă veche ». Deși încheierea acestei legende e foarte dezolantă (« Să dea bunul Dumnezeu, Însă lupul, fătul meu, Păru-și schimbă 'n an odată, Dar năravul nici odată »), ea are totuși părți vrednice de reținut. Iată, de pildă, cum vorbește autorul despre dreptatea lui Dumnezeu: « Și-l lăsa 'n prăpastul său Și 'n plata lui Dumnezeu, Care nice nu grăbește, Dar nici nu zăbovește ». — În sfârșit, protopopul Vasile Podoabă care tipărise pe vremuri *Zăvodul*, revistă umoristică la Cluj, când era în Valea Lungă, Târnava-Mică, avea mania versului. Până și anumite rapoarte oficiale către consistor le făcea în versuri. Unul « Sabia muerii », l-a tipărit în formă foarte bizară pentru a-l putea face dar pe lingură femeilor din acea enorie. În acest stih glăsuiește: « Ține minte, măi bărbate, Nu da price de certate, Că cearta e boboata Curând trece în bătaie ».

Cea mai izbutită alcătuire în versuri, tipărită

tegoria dintâi și niciuna nu încapă în categoria a doua sau a treia. Se poate spune aceasta despre oricare tipografie din țară?

Lucrări juridice și politice încă a tipărit tipografia seminarului din Blaj. Mai presus de orice așezare omenească este dreptatea. Ea e steaua polară, la lumina căreia omenirea poate înainta, făcând binele și înlăturând răul. Mintea însăși nu e decât oglindirea ei pământească. De aceea exclama Simion Bărnuțiu așa: «Dreptul! Minunat și mare nume, cea ce ești menit a fi unul și același la toate popoarele! Tu pe cel ostenit de munca nedreaptă îl odihnești; conștiințele cele căzute și de timpuri barbare umilite le ridici; aperi pe cel mai slab, ții în respect și înfrunți pe cel semeț; mai luminos ești tu decât soarele și mai sfânt decât țărișorul; unde nu strălucește lumina ta, acolo domnește întunecul veșnic, sălbătăcia, jalea și nefericirea; prin tine înfloresc bisericile și se vestejesc cu tine dimpreună; pentru tine e desfătare și dulceată a trăi, cinste și mărire a pătimi și a muri!» — Lucrările ce au văzut lumina zilei în această tipografie sunt, firește, în rândul întâiu de drept canonic sau bisericesc. Dar sunt și profane.

Canonic sunt: «Conciliu Provinciale Primu alu provinciei bisericesci greco-catolice Alb'a Iuli'a si Fagarasiu tienutu la anulu 1872. Conciliu Provinciale Primum...» (1882); «Conciliu Provinciale alu Doile... tienutu la anulu 1882. Conciliu Provinciale Secundum...» (1885); «Conciliu Provincial al Treilea... ținut la anul 1900. Conciliu Provinciale Tertium...» (1906). Aceste trei legiuri sunt foarte importante. Ele au aprobarea Scaunului Apostolic al Romei și sunt citate ca exemple de iscusință de a adapta canoanele noi la cele vechi orientale, din partea unor somități juridice ca Wernz (Ius Decretalium II n. 208) ș. a. Tot caracter canonic au: «Protocolulu Sinodului protopopesco alorou doua Tracturi Protopopesco alu Blasiului si alu Biei tienutu in 7 si 8 Martiu st. n. ori 24 si 25 Fauru st. v. 1864»; «Decisiunile Sinodului Archidiecezei gr.-cat. de Alb'a Iuli'a si Fagarasiu tienutu in resiedinti'a arhiepiscopescă din Blasiu in 22—24 Novembre 1899»; «Decisiunile Sinodului Archidiecezei... ținut... la 10—20 Maiu 1904 și continuat în 22—23 Novembre 1906» (1908); «Nr. 4552—1919. Deciziunile sinodului arhiecezei... la 11, 12 și 13 Iunie 1919»; Nr. 3000—1927. Deciziunile sinodului arhiecezei... la 28 și 29 Aprilie 1927».

Privesc legislația bisericească și politică următoarele tipărituri: «Legea despre casatorie pentru catolici prein patenta imperatesca dein VII Oct. 1856 pentru tote tierile imperiului Austriei» (1857); «Legile politico-bisericesci din 1894 și 1895 împreună cu respectivele ordinațiuni ministeriale traduse edate și comentate» (1895); «Art. de lege XXVII din a. 1907 despre raporturile de drept

ale școalelor populare elementare care nu sunt de Stat și despre competențele învățătorilor comunali și confesionali și Instrucțiunea ministerului de culte și instrucțiune... referitoare la executarea acestei legi» (1907); «Biserica și Statul. Memoriu prezentat Consiliului Dirigent Român din partea Episcopatului Provinciei bisericesci gr.-cat. române» (1919); «Lege asupra raporturilor dintre școalele secundare confesionale române din Brașov, Blaj, Beiuș, Brad și Ministerul Instrucțiunii. Promulgată cu data de 5 August 1929 Nr. 2799. Monitorul Oficial Nr. 189 din 27 August 1929».

Dar precum Blajul a fost centrul de gravitație al atâtor manifestații naționale și politice, tot asemenea tipografia seminarului de aici a pus în circulație atâtea publicații destinate neamului întreg, fără deosebire de confesiune religioasă. Am văzut că însuși episcopul Andrei Șaguna a întrebuițat această tipografie pentru a lansa circulara despre ștergerea iobăgiei dela 1848. Tot de atunci e «Protocolul Adunării generale a Natiunei Romane

ANUL IV. Nr. 4. 1 IUNIU st. n. 1906.

MUSA ROMANA

Foaie Musicală și Literară.

Apare odata pe lună.

EDITOR: DR. EUGEN SOLOMON. REDACTOR: IACOB MUREȘIANU.

PREȚUL ABONAMENTULUI:

PENTRU MONARHIE:	ROMÂNIA ȘI STRĂINĂȚI:
PE UN AN 16 COR.	PE UN AN 20 FRANCI.
PE ȘESE LUNI 8 COR.	PE ȘESE LUNI 12 FR.

BLAJ.

Tipografia Seminarului Arhiecezean.

Copertă

din Transilvania, care s'au ținut la Blaju în anul Domnului 1848 Maiu 15/3». Apoi, «Actele conferinței ținute de romanii gr.-catolici dein provincii'a metropolitane de Alb'a Iulia la Alb'a Iulia in 13—14 Aprilie 1871»; «Dreptul de alegător la alegerea deputaților dietali» de Romul Boilă (1905);

Dr. Iuliu Maniu, « Discursuri parlamentare, 29 Maiu—31 Iulie 1906 ». Acesta din urmă scriind prefața volumului: « Cultura conștiinței » de Dr. Cassiu Maniu (1914), după ce înfățișa fluctuațiile continue ale lumii morale, proclama « singurul control, singura mântuire și unicul punct fix » al

susțin indivizii, și aceste vor mântui și mări neamurile. Nu robia, nu sclăvia și nu nedreptatea aplicată de alții, ci pierderea conștiinței proprii și, în urma acesteia, slăbirea voinței și desconsiderarea ordinii morale au nimicit popoarele! » — Sfaturi mai înțelepte decât acestea anevoie am găsi. Se vede că autorul lor, ca și maestrul său I. M. Molvanu, e familiarizat cu adevărurile revelației divine și cu învățămintele istoriei.

În fine, tot în categoria aceasta intră: « Ridicarea nivelului cultural și economic al Câmpiei ardelenne ». Memoriu adresat Consiliului Dirigent de Augustin Caliani (1919).

Pentru institute și societăți încă a făcut mult tipografia seminarului din Blaj, tipărindu-le statutele, regulamentele, dările de seamă, convocările ș. a., înlesnindu-le, cu un cuvânt, acțiunea. Astfel a imprimat: « Regulamentul intern al Seminarului teologic arhiepiscopesc din Blaj » (1914) și « Regulamentul Academiei de Teologie Sf. Treime » din Blaj (1933); « Ordinea de lucru a tipografiei seminarului archidieceșan » (1904); « Nr. 2369—1907 Canc. mitrop. Regulamentul tipografiei și librăriei Seminariile din Blaj » (1907); « Statutele reuniunii de consum asociare în Blaj. Improtocolate la tribunalul reg. din Alba-Iulia sub Nr. 473—1891 și 3226—1895); « A balázsfalvi fogyasztási egylet szövetkezet alapszabályai », « Nr. 7603—1930. Regulament pentru administrarea averii institutelor culturale gr.-cat. din Blaj, de Vasile Suciu, arhiepiscop și mitropolit »; « Electrica », Societate anonimă, Blaj, Statute (1928); Georgiu Popu, « Indreptariu practic în toate afacerile financiare compus pe bas'a legiloru și ordinațiunilor financiare, ce sunt în vigoare » (1879); « Statutele cassei de economii Patria » (1908) și (1924); « Statutele societății Concordi'a înființată de unii locuitori meseriași dein Blasiu » (1883); « Statutele societății meseriașilor din Blaș. A balázsfalvi iparos egylet alapszabályai » (1903); « Raportul anual al Societății Meseriașilor din Blaj. Al VII. an administrativ » (1909); « Raportul anual... VIII... » (1910); « Anuarul societății meseriașilor... X... » (1912); « Litere fundamentale pentru Fundațiunea Ioan Roșu din Teiuș pentru ajutorarea meseriașilor gr.-cat. români. Rosu Iuon-féle gör. kath. román iparosokat segítő alapítvány » (1913); « Statutul corporațiunei meseriașilor orașului de reședință Blaj » (1926); « Statutele și regulamentul intern al Reuniunii meseriașilor și comercianților români din Blaj » (1932). — Ioan F. Negruțiu, « Cum trebuie să cultivăm cucuruzul ca să rodască mai bine? » (1896); « Grădina de legume. Disertațiune populară, rostită de Ioan F. Negruțiu la adunarea generală a despărțământului XI (Blași) al Asociațiunii, ținută la 31 Iulie 1898 în Veza » (1899); Același, « Grădina de legume... » (1899); Dr. Ambrosiu Chețianu, « Ingrijirea sănătății ». Cuvântare rostită în Lunca

Copertă

evoluției, *conștiința omenească*, acest glas tainic, dar etern și neamțit al sufletului omenesc. În consecință, d-sa arată necesitatea de a cultiva neîncetat conștiința individuală și socială, deopotrivă. « Conștiința, această supremă energie de acțiune și de control a sufletului omenesc », zice mai departe d-l Iuliu Maniu, « este chemată să nu lase ca individul să sucombe împrejurărilor nefavorabile pentru o viață morală și să nu lase ca popoarele să devieze sau să se rețină dela calea indicată de considerațiunile ordinii morale, potrivite totdeauna unei concepțiuni mai avansate despre *adevăr* și despre *dreptatea socială*. — Cea dintâi datorie este, deci, a cultiva această conștiință, a o face capabilă de neîncetată trezie, și a o întări cu o irezistibilă repulsiune față de tot ce nu este bun, frumos și adevărat. A o cultiva, însă, nu numai la indivizi, ci deopotrivă și la popoare, pentru ca această conștiință, bine educată, disciplinată și totdeauna trează să nu lase nicicând să cadă concepția ordinii morale din linia de desvoltare ascendentă, ci să fie totdeauna în deplină armonie cu normele adevărilor veșnice. — *Conștiința trează și voința fermă*

la 1 Sept. 1907»; «Stăpânirea pământului prin muncă și carte. Prelegere rămasă nerostită de Dr. A. Chețianu la 28 Aug. 1911»; «Serbări culturale. 27, 28, 29 și 30 August 1911. Imnul Astrei, Erculean, Mănăstirea de Argeș»; «Astra și Fondul de teatru. [Program pentru serbările din] 27—30 Aug. n. 1911»; «Serbările dela Blaj 1911. O pagină din istoria noastră culturală, publicată de despărțământul XI Blaj al Asociațiunii», 448 pag. — «Statutele uniunii centrale a reuniunilor pii și Statute-tip pentru reuniuni Mariane», Blaj (1924); «Statute privitoare la administrarea averilor bisericești din Arhiepiscopia gr.-cat. de Alba-Iulia și Făgăraș statorite din reședința consistorială ținută la 2 Iunie 1888 și întregite în Sinodul arhiepiscopozan ținut în 1906». Ediția a treia, completată din ședința consistorială ținută în Blaj la 10 Maiu 1924; «Chestiunea averilor bisericești în legătură cu discutarea proiectului de lege Regimul Cultelor» de Dr. Zaharia Boilă, avocat și jurisconsult al Arhiepiscopiei (1928). — «Anuarul Reuniunii Femeilor Române gr.-cat. din Blaj» (1926). — Sfânta Unire, Societate anonimă de editură. Statute » (1927); «Regulamentul de editură al Societății Sfânta Unire cu sediul în Blaj» (1931). — În România întregită, Blajul e cercetat de numeroși vizitatori din țară și străinătate. Pentru orientarea lor, s'a tipărit: «Souvenir de Blaj, 18 septembre 1921»; A. Lupeanu, «Călușa Blajului» (1922) și «Ce este de văzut în Blaj» (1924); «Un cuvânt către cetățenii cu inimă română ai Blajului. Ce a fost, ce este și ce vrem să fie Blajul?» (1926); «Programul serbărilor din 3/15 Mai 1922...».

Dar tipografia seminarului a ajutat să se organizeze nu numai institutele și societățile unite locale, ci și cele din altă parte, ba chiar și cele de altă lege. Așa a tipărit: «Statutele Reuniunii de cetire și cântări a economilor și meseriașilor din Alba-Iulia. Președinte, Dr. Alecsandru Fodor. Secretar, Ioan Pampu»; «Statutele reuniunii femeilor din Bucium-șesa 1900. Presidentă, Aurelia Popa. Secretar, Arion M. Popa»; «Reuniunea femeilor române gr.-cat. din Cluj» (1924) și (1924); «Statutele reuniunii corale gr.-cat. române din Cluj» (1928); «Statutele societății Unirea Română Transilvăneană, fondată în Alliance O. la 31 Maiu 1903» (1904); «Proiect de statute pentru Asociația generală a Românilor Uniți A. G. R. U.» (1928); «Asociația generală a Românilor Uniți A. G. R. U. Statute» (1929). — «Statutele institutului de credit și economii, Șercăiana, societate pe acții în Șercaia, comitatul Făgărașului» (1903); «Primăria orașului de reședință Blaj. Bugetul general al veniturilor și cheltuielilor pe anul financiar 1929 al orașului de reședință Blaj, județul Târnava Mică» (1929); «Instrucțiunea de semnalizare Măv. Nr. 41. Tradusă și întocmită cu întrebări și răspunsuri» de Vasile Băcilă, șeful gării Teiuș. Editura autorului

Blaj; «Instituirea de ingineri în ajutorul administrațiunilor noastre bisericești» de Ioan F. Negruțiu, inginer diplomat (1904); «Indreptariu in caus'a dărilor directe de Statu pre partea oficiilor parohiale gr.-cat. din Archiepiscopi'a de Alba-Iulia și Făgăraș» (1896).

În limba maghiară: «Propunerea motivată a eparhiei evanghelice reformate din Sibiu, în legătură cu circulara Nr. 1856 din acest an a consiliului de direcție cu privire la noua delimitare a eparhiilor. A nagyszebeni ev. ref. egyházmegye véleményes javaslat...» (1902); «Dragoste leală. Cuvântare religioasă, rostită de Grünbaum Iosif, rabin, cu prilejul aniversării a 74-a a nașterii M. Sale Regelui la 18 August 1904. Se vinde în scopuri de binefacere. Hűség szeretet...» (1904); De același autor: «Din întristare la bucurie. Gyászból örömbé» (1917); «Anuarul I al școalei primare de Stat și a școalei de ucenici industriali

Copertă

din Blaj, pe anul școlar 1905—6. Compus de Máthé Albert, institutor-director. A balázsfalvi állami elemi iskola és állami iparos tanonciskola I értésítője...» (1906); «Anuarul II... II értésítője...» (1907); «Statutele și lista de cărți a

bibliotecei casinoului unguresc din Blaj. A balázsfalvai magyar kaszinó-könyvtárának rendszabályai és könyvjegyzéke » (1909). « Raport despre circulația de cassă, bilanțul averii, câștigului și pierderii Casei de păstrare din Blaj, societate pe acții pe anul 1900, precum și darea de seamă a direcțiunii și a comitetului de censori (1901). A balázsfalvi takarékpénztár részvény társaság XI-ik évi forgalmának kimutatása, vagyommérlege és Nyereség Veszteség számlája az 1900-ik évről, valamint az igazgatóság és felügyelőbizottság jelentése. [Beneficiu net de 22.145 coroane-aur, 24 fileri (bani)]; « Raportul și bilanțul Casei de păstrare, societate pe acții în Blaj pe anul 1903. A balázsfalvi takarékpénztár részvénytársaság üzleti jelentése és zárszámadás 1903 évről (1904) [Incheie cu un profit net de 18.972 cor.-aur și 96 fileri la un capital social de 200.000 cor.]. « Statutele de administrație, gestiune și control ale Casei de păstrare, societate pe acții în Blaj. A balázsfalvi takarékpénztár részvénytársaság kezelési ügyviteli és fegyelmi szabályai » (1901). « Raportul... pe 1902... az 1902-ik évről... jelentése » (1903). « Asociația culturală Maghiară din Ardeal E. M. K. E. Statutele și lista de cărți a bibliotecei sucursalei din Blaj. Az E. M. K. E. balázsfalvi-vidéki köre könyvtárának rendszabályai és könyvjegyzéke » (1903).

Publicații periodice încă au apărut, o serie însemnată, în această tipografie. Cercul conducător, bisericesci și școlare, ale Blajului și-au dat destul de timpuriu seama, ce ajutor prețios e tiparul pentru amvon și șcaunul sfintei spovedanii, de o parte, pentru catedră, de altă parte. El perpetuiază și răspândește cu mult mai mult, cuvântul decât graiul viu. De aceea, din deceniul al cincilea al veacului trecut și până astăzi, abia este răstimp în care să nu se fi tipărit una sau mai multe publicații periodice, în afară de anuare, șematisme, calendare, circulare, rapoarte, dări de seamă ș. a. cu caracter de periodicitate mai mult sau mai puțin regulate și acestea. Ele sunt: « Organul luminării » (1847—48), redactat de Tim. Cipariu; « Organul național » (1848), red. T. Cipariu; « Invățătorul poporului » (1848), red. T. Cipariu; « Foi'a administrativă archidieceșana » (1868), red. Dr. I. Bobu; « Economul » (1873—79), red. Ștefan Pop; « Foi'a scolastică » (1873—75), red. Ștefan Pop; « Foi'a scolastică » (1875—79), red. I. M. Moldovanu; « Foi'a baserecesca » (1883—86), red. Dr. Alesandru Grama; « Foi'a scolastică » (1883—86), red. Ioan German; « Foi'a baserecesca și scolastică » (1887—89), red. Dr. Ioan Rațiu și Al. Uilacan; « Unirea » (din 1891 până acum); « Foaia Scolastică » (1899—1916), red. I. F. Negruțiu; « Musa Română ». Foaie muzicală și literară, editată de Dr. Eugen Solomon, redactată de Iacob Mureșianu, în 1906 avea 4 ani de existență; « Revista politică și literară » (1906, 1909

și 1917), red. Aurel Ciato; « Cultura Creștină » (1911—26), red. Al. Rusu-Șt. Roșianu-Z. Păclișanu-V. Macavei-I. Coltor; « Unirea Poporului » (1919 până acum), red. Al. Lupeanu-Melin; « Românul Târnovean » (1922—27), red. Dr. Zaharia Boilă; « Comoara satelor » (1923—27), red. Tr. German; « Răsai Soare! » Școala de experiență din Blaj, cuprinzând scrisori și lucrări ale elevilor de curs primar, din 1931 până astăzi, red. Toma Cocișiu; « Agru », Buletinul asociației generale a Românilor Uniți din 1930—32 câte o fasciculă pe an, din 1933 câte patru, red. Dr. Augustin Popa.

Pentru adâncirea vieții religioase a poporului nostru, tipografia a scos un număr de enciclice de ale papilor, scrisori pastorale ale mitropoliților, episcopilor, predici, cărți de rugăciuni și de îndrumare ale preoților, vieți ale sfinților, testamente. Astfel sunt: « Epistol'a enciclica a Sântiei Sale pap'a Piu X « E supremi » îndreptata tuturor patriarhilor, arhiepiscopilor, episcopilor și ordinarilor la 4 Oct. 1903 »; « Enciclica Sfântului Părinte PP. Piu al XI-lea (Mortuum animos), relativ la promovarea unirii bisericilor. Traducere din limba latină »; « Educația tinerimii. Enciclica Sf. Părinte al Romei Papa Pius al XI-lea (Divini illius Magistri) 31 Decembrie 1929 » (1930). — Alexandru Șterca Șuluț, « Catehism în care să arată și să dovedește din SS. Scripturi din SS. Părinți, din pravilele SS. Săboară și din cărțile bisericii răsăritului adevărul credinței S. Uniri cu Apostoliceasca Biserică a Romei » (1857.) Dr. Demetriu Radu, « Epistola Pastorală... Dată cu ocaziunea intronisării sale în scaunul episcopal » (1897). Dr. Vasile Hosszu, « Epistola pastorală... dată către clerul și poporul dieceșei Lugoșului cu prilejul intronisării sale în tîmplă în ziua de 14/27 Septembrie 1903 la sărbătorea înălțării S. Cruci » (1903). Dr. Victor Mihályi de Apsa, « Epistola Pastorală... dată din prilejul înființării orfelinatului gr. cat. român din Blaj » (1916). Dr. Elie Dăianu, « La mormântul mitropolitului Atanasie Anghel, întemeietorul Unirii cu Roma ». Discurs (1912); Alfons Maria de Ligurio, « Prégătire la moarte, adecă considerațiuni asupra macsimelor eterne folosite tuturor pentru meditare și preoților spre a predica, în versiune românească de Membrii societății de lectură Inocențiu Micu-Klein » (1893); I. P. Toussaint, « Mântuște-ți sufletul! Predici pentru misiuni, traduse în românește de membrii societății de lectură Inocențiu Micu-Klein a teologilor » (1906); I. P. Toussaint, « Sfaturi pentru țărani și viața sfântului Izidor » (1907; ed. II, 1922); « Pomelnicul credincioșilor români gr.-cat. din parohia Varviz, protopopiatul Giurgeu, arhidieceza Alba Iulia și Făgăraș » (1913); « Cheia de aur a raiului sau Părerea de rău desăvârșită de Ioan von den Driesch. Traducere (1914); Dr. Alexandru Nico-

lescu, «Adevăruri eterne. Meditații, predici, conferințe, cuvântări ocazionale» (1915); «Predicile de advent ale lui Bourdaloue S. I.» trad. Dr. Al. Nicolescu (1920); Dr. Octavian Domide, «Știința mântuirii de veci» (1928); «Meminisse iuvabit, Blaj 24—28 August 1931. Intru amintirea exercițiilor spirituale din Seminarul Bunevestiri» (1931). «Filotea s'au introduce la viața pia de Santulu Francisc de Sales, principe si episcopu de Genev'a». Trad. Damianu Eli'a Domisi'a (1906); «Rânduiala depunerii voturilor perpetue în congregațiunea părinților Adormirea Născătoarei de Dumnezeu ziși Asumpționisti, după Arhieraticon» (1931); «Calea fericirii». Cuvântare de Dr. Ioan Bălăn (1931); «Celibatul clerical» de Dr. Victor Crișan (1932).

Precum tămăia împropăștează viața jăratecului, tot așa rugăciunea a primenește nădejdiile sufletului. Clericii Blajului au tipărit și un număr de cărți de rugăciune, începând cu Samoilă Clain cel ce tipărise la Viena (Kurzbock) în 1779 «Carte de rogacioni pentru evlavia homului chrestin», cu litere latine și sfârșind cu cele mai recente. Așa au fost: «Tatăl nostru. Carte de rugăciuni împreună cu răspunsurile dela s. Liturghie, cu troparele și condacele învierii și ale sărbătorilor de peste an și troparele morților» (1905); «Cântărețul. Carte de rugăciuni cu răspunsurile dela sf. liturghie cu troparele și condacele învierii și ale sărbătorilor de peste an, troparele morților și alte rugăciuni» (1925); «Domnului să ne rugăm. Cărtică de rugăciuni și cântări» întocmită de Dr. Nicolae Brînzeu (1925, ed. IV); Dr. Iuliu Florian, «Cre-

dința soldatului român». Rugăciuni și învățături pentru militari (1925) și «Adevărata pocăință» (1925).

Și, fiindcă o biserică vie nu se poate închipui fără propovădanie, nu lipsesc dintre tipăriturile Blajului predicile, aceste sape care prășesc buruienile ce năpădesc viața sufletului în timpul săptămânii sau al anului. Așa sunt: «Propovedanie sau învățături la îngropăciunea oamenilor morți» de

Samoilă Klaină de Sadă (1784). El nu voia să lase nefolosite de către preoți prilejurile de înmormântare, așa de bine-venite pentru reculegerea sufletelor a căror rămași în viață. Moartea este doar, după cuvântul acestui autor, «un lucru așa de mare, care hotărăște toate lucrurile lumii acesțiia». El își dă seama că faptele și virtuțile oamenilor sunt deosebite, de aceea deosebite ar trebui să fie și cuvântările funebre. Totuși el a ținut să dea câteva modele pentru cazurile cele mai obișnuite. În ce privește limba și stilul sau «curgereagraiului», cum zice Klein, el a căutat «ca și cei proști să înțeleagă», căci aceasta e scopul. Mântuirea nu

TEATRU ROMANU IN BLASIU.

Abonamentu

Nru VII

Arena in curtea „Otelului Nationalu“.

Cu concesiunea inalt. Ministeriu reg. mag. de Interne.

Societatea teatrala romana ambulanta din Ungaria sub directiunea G. A. PETCULESCU.

Va reprezintă:

Astadi Sambata la 11 Septembre st. n. 1886.

Piese le

RESSERVISTII.

Comedie nationala cu cantece in 2 acte de Bujoreanu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Personele:

Ramurea:	soldati	—	—	—	—	—	—	—	—	G. Aug. Petculescu
Josefu	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Dnu A. Dobricescu
Neagu	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Dnu G. Vitali
Stanu	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Dnu Al. Olarianu
Cucoana Porumba	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Dna J. Dobricescu
Florica	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Dna E. Vitali

PIERDEREA BASARABII.

Poema Istorică declamata de Dnu Al. Olarianu.

Preturile locurilor:

Loculu I. 80 cr. — Loculu II. 60 cr. — Parteru 40 cr. — Studentii 25 cr.

Inceputulu la 8 ore s'era.

Tipografi Seminarului gre-cat din Blaj.

Afiș de teatru dela 1886

poate fi partea câtorva, ci a tuturor. — După aceasta, deși clericii bisericii unite tipăriseră numeroase predici în alte tiparnițe, ca Petru Maior la Buda în 1811 ș. a., totuși la Blaj nu mai găsim altele până la canonicul Gavril Pop, «Predici populari pe Dumineci și sărbători, ocazionali și pentru morți». Edițiunea a 2-a amplificată. Pe Dumineci. Dela Dumineca s. Paști—Dumineca a 20-a după Rusalii și pe Dumineca înainte și după ziua Crucii. Cursul I» (1910); Acelaș, «Explicarea

evangheliilor din Duminecile de peste an», fascicola I (1912); Acelaș, «Predice populare pre duminică și sabbatori ocașionali și pentru morți. Tomul IV. Predice ocașionali» (1891). Mai nou P. Iuliu Maior a scos 13 numere din «Cărțile bunului creștin». Anume: 1. «Despre păcat»; 2. «Fiți desăvârșiți» (1924); 3. «Bolșevicii și biserica»; 4. «Darul lui Dumnezeu»; 5. «Adevărata fericire» (1925); 6. «Taina spovedaniei»; 7. «Tâlcuirea apostolilor»; 8. «Legea strămoșească» (1928); 9. «Tâlcuirea evangheliilor din toate sărbătorile anului» (1929); 10. «Cărțile apostolilor din toate sărbătorile anului»; 11. «Taina

din Lisieux. Traducere după autobiografia originală» (1929); «Calendarul Sfinților. Un mic sinaxar al Bisericii orientale și al Bisericii latine» de Gavril Todică. Pentru lunile Sept.—Oct.—Noemvrie. Editura Sfânta Unire» (1930).

Dar fiindcă mai presus de gândire, simțire și vorbă e fapta, faptele și testamentele episcopilor, preoților și credincioșilor sunt de importanță supremă pentru adâncirea vieții religioase. În această privință, sunt vrednice de amintit: «Testamentum prin care Ecclenția sa Ioann Bobb episcopul Fogarașului, toate averile sale după moarte le lasă clerului său. Din limba latină spre mai mare înțelegere întors pe române» de L. S. (1830?); «Litere fundanționale pentru fundațiunile Augustinu Láday [și în ungurește]. Tip. Seminarului, fără dată; «Fundațiunea fericitului Alexandru Sterca Siulutiu. Literele fundanționale, testamentul și regulamentul de administrație. Adnexe: Statutele Administrației centrale capitulare și ale Casei centrale arhidieceșane» (1907) și (1926); Dr. Ioan Vancea de Buteasa, «Testamentul și literele fundanționale...» (1892); «Nr. 364—1909. Actul de întemeierea fundației Crisianu și Boeriu» [în ungurește: «Sz. 364—1909. Crisianu és Boeriu féle alapítvány alapítólevele»] (1910); «Litere fundanționale pentru fundațiunea George Vișa. Visa György-féle alapítvány alapító levele» (1910).

Incheiere. Așa se înfățișează activitatea tipografiei din Blaj. În mic, ea oglindește o bună parte din însăși viața bisericii unite în cele din urmă două sute de ani. Ca toate așezămintele binecuvântate de sus, ne arată și această tipografie soarta grăuntelui de muștar din evanghelie. La început e mică, învălăită într-o «măhramă», tipărind abia cărți bisericești și școlare de întâia trebuință, dar cu timpul se desvoltă, dând la lumină opere monumentale ca: Biblia lui Micu și Bobb; lucrările de filologie și istorie ale unui Cipariu, Moldovanu, Bunea și Rațiu, atât de mult consultate de toți specialiștii; «Musa Română» a lui Iacob Mureșianu, o revistă muzicală cum n'am avut până acum noi, Românii, sau un volum de interes atât de multilateral ca «Serbările dela Blaj 1911». Spre ea gravitează nu numai Românii din țară, fără deosebire de confesiune religioasă, ci și cei de peste hotare. Am amintit că însuși episcopul A. Șaguna a tipărit aici o circulară. E mișcător să vezi tipărindu-și aici teza de doctorat pentru universitatea din Friburgul Elveției P. Petru Pal sau pe emigranții noștri din Alliance O(hio) a Statelor-Unite din America de Nord, aducându-și de aici, din țara veche, Statutele societății lor. Și nu ne poate lăsa indiferenți nici faptul că, la serviciul ei, au făcut apel și cei de altă limbă și lege (eparhia reformată din Sibiu și rabinul Grünbaum Iosif). Ne dăm seama că lucrările tipografice au, înainte de toate, temei

Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul de Petru P. Rîmniceanul

tainelor: Sfânta cuminecătură» (1930); 12. Sfânta liturghie» (1931); 13. «Durerea, sora noastră nedespărțită» (1932). — P. Dumitru Neda, «Trenul raiului. Vorbe cu tâlc» (1931).

Apoi, dacă evanghelia e viața Mântuitorului, tot așa viața fiecărui om de treabă este o neîndoioasă propovădanie care predică minții și inimii tuturor; mai ales viețile sfinților. În acest gen sunt: «Iubire către Preasfânta Fecioară Maria Maica lui Dumnezeu. Lucrarea unui părinte minor conventual paroh și misionar în Moldova» [Anton Mucino]; «Biblioteca din Blaj Nr. 3. Sfânta casă din Loreto. Schiță istorică» de Dr. Victor Bojor (1911); «Mântuiește-ți sufletul. 21. Despre reuniunile Mariane ale femeilor» de Dr. Nicolae Brînzeu (1927); «Sora Tereza de pruncul Isus» (1914); «Istoria unui suflet. Vieța sfintei Tereza

comercial, dar nu exclusiv. Ele cer și dau și mult suflet. De aceea credem că nu putem încheia mai potrivit această reprivire asupra activității ei, decât urându-i să contribuie tot mai mult la adâncirea vieții religioase creștinești a poporului nostru și atunci va avea mângâierea de a vedea tot mai multe danii ca cele pomenite mai sus (Bobb-Șuluț-Vancea, etc.), spre înaintarea culturală a întregului neam românesc. Tipografia « Romei mici » de ieri trebuie să devină una din uzinele centrale, chemate a lumina și a încălzi sufletul tuturor bunilor Români și creștini din această țară și chiar al celor de peste hotare.

IOAN GEORGESCU

BIBLIOGRAFIE

- VASILIE POPP, *Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele țări*. Sibiu (Klozius), 1838.
TIM. CIPARIU, *Acte și fragmente*. Blaj, 1855.

AUGUSTIN BUNEA, *Episcopii P. P. Aron și D. Novacovič*. Blaj, 1902.

IOAN RAȚIU, *Timoteiu Cipariu*. Viața și activitatea lui. Blaj, 1905.

I. BIANU-N. HODOȘ, *Bibliografia românească veche*, tomul II. București, 1910.

VERESS ENDRE Dr., *Erdélyi és magyarországi régi oláh könyvek és nyomtatványok*, Cluj 1910.

VERESS ANDREI Dr., *Bibliografie română-ungară*, vol. II (Fundatiunea Regele Ferdinand I). București, 1931.

AL. T. DUMITRESCU, *Foi volante din colecțiunea Academiei Române: 1642—1866*. București, 1912.

A. LUPEANU-MELIN, *Xilografii dela Blaj, 1750—1800*. Blaj, 1929.

Aduc viile mele mulțumiri d-lui Prof. I. Lupu, funcționar la biblioteca Academiei Române, precum și mai ales Părintelui director de astăzi al acestei tipografii, Vasile Suciu, care cu rară amabilitate mi-a pus la dispoziție întreaga ei arhivă pentru consultare. Fără de concursul Sf. sale, această lucrare ar fi fost mai puțin documentată.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj / « Masa satului » Boteni: ulița

BOTENII MUȘCELULUI

Județul Mușcel este brăzdat dela Nord la Sud de mai multe văi prin care se scurg în pripă apele dela munte la «marea cea mare». Ele au un rol hotărîtor, nu numai în sculptarea reliefului, dar și în popularea regiunii: văile nu sunt numai adevărate forme de teren, dar și de viață — așa încât, după depresiunea Câmpulungului (500 m), cu centrul mai însemnat de populare Câmpulung (13.454 locuitori), aceste văi sunt, în felul lor, tot atâtea câmpulunguri care îl mărginesc pe cel dintâiu, formându-se aici un nucleu intensiv de populare și un centru de stabilizare totodată, fiindcă suntem pe locuri unde s'a înființat Statul muntean și s'a păstrat mai cu tărie înfățișarea curat românească în țărâtimea noastră.

Deocamdată avem în vedere văile. Mușceleanul le numește tot așa de specific și pe acestea când zice de pildă: mă duc «pă Bratia», «pă râu' Doamnei», etc. ceea ce înseamnă că se duce nu numai pe valea cutare, ci într'o parte de lume cu anumită înfățișare și cu o organizație anumită ce derivă din felul și structura însăși a formei

de relief valea, cu toată lumea ei. Numirea satelor de pe vale se pierde într'un tot unitar și astfel ajungem la o numire generică, «pă râu' Doamnei», «pă râu' Târgului», etc. ca un semn de mai bună definire în cadrul naturii.

Între aceste văi Arșișelul își are însemnătatea sa. E adevărat că nu e nici mai mare ca oricare altă vale din regiune și nici cu mult mai mică față de râu' Târgului, «Dâmboița», spre a număra numai apele vecine lui, dar el are în cadrul geografic unde și-a săpat de veacuri albia, o fizionomie proprie care-l face unic între celelalte văi din Mușcel. Cum scapă din munte, taie drept în două formele de relief din N-E județului numite mușcele, formând în cursul său față de acestea o adevărată axă. Pentru o bună bucată de vreme râul Arșișel va avea o înfățișare deosebită, datorită tocmai acestor forme de relief pe care le străbate. Într'adevăr, călătorul care se ridică dela Câmpulung spre munte, la Nămăești, dă numai decât în valea Arșișelului, exact unde se face legătura între munte și mușcele. Acestea i se des-

chid deodată înainte ca o largă întindere luminată din plin de soare, cu abia câteva pâlcuri de tufe pe alocuri, pe la «dosuri», ceea ce arată că pe aici a stăpânit cândva codri însemnați, iar astăzi e o adevărată regiune însoțită, unde, în loc de pădure, se întinde în timpul verii o împărăție

Țarancă învelită în maramă

de iarbă deasă și de flori, care dau un balsam deosebit locurilor. Pe aici se face fânul cum e «icra», după o expresie bine cunoscută în popor. E «mușcelul» dela care județul și-a împrumutat numirea: deci forme de relief, hotărâtoare pentru înfățișarea de astăzi a vieții țărănești locale. Satele care sunt cuprinse în această zonă sau numai ating cu hotarul lor cuprinsul, se resimt de vecinătate, atât în viața economică, precum și în port. Unul dintre aceste sate este și comuna Boteni, așezată nu departe de Câmpulung (15 km) pe valea râului Arșișel.

Scoborînd pe Arșișel în jos, în șerpuirea văii, satul rămâne acoperit la întâia vedere, datorită «coastelor râului» care se preling în zig-zag. Apropiindu-te, îl găsești băgat într-o afundătură, la adăpost; altminteri vântul, toamna, iarna și primăvara, cutreeră în voie lăsându-se cu repeziciune din Carpații Făgărașului pe aceste văi, adevărate culoare deschise întinsului.

Aci, întâii locuitori au luat în stăpânire pământul cel mai bun, adică lunca gârlei și partea estică a Arșișelului; loc prețuit de oameni, cari zic până astăzi că e ca «masa»; de unde pentru centrul satului, numirea de «masa satului» — în realitate o frumoasă terasă a Arșișelului, pe care s'au și așezat întâii locuitori. Numirea de astăzi a așezării ne duce cel puțin la coborîtorii unui anume «Botea», derivat și acesta din Bota. Din cercetările întreprinse de noi în sat, reiese că o așezare în acest loc are o mare vechime. Sunt numiri topice care ne duc spre o astfel de părere. Coborîtorii din Botea trebuie să fi luat în stăpânire vatra satului, după toate probabilitățile, încă din timpurile conviețuirii româno-slave; părere care ne-o întemeiem tot pe numirile vechi topice. Caracterul acesta de proprietate veche și «dreaptă de moștenire» a întâilor locuitori l-au avut Botenii până târziu de tot, până astăzi: Botenii fac parte din puternicele sate de moșneni, cum o

Țăran trecut de 60 de ani

arată un mare număr de documente descoperite în ultimul timp de cel ce scrie aceste rânduri, și a căror serie se sfârșește în pragul secolului al XIX-lea, tot cu aceeași mențiune de circumstanță, că ei sunt megiași, răzași, lucru extrem de important pentru noi, fiindcă structura socială

a satului nu are un caracter atât de omogen cum ne-am aștepta. O cercetare mai amănunțită arată, din contră, contraste adânci; alături de acești moșteni cari formează piatra de temelie a satului, numiți și «pământeni», avem «rumâni», o categorie de locuitori robiți boierilor. Aceștia râvneau libertatea cu nesaft. Un document aduce o exemplificare cum nu se poate mai convingătoare. Oamenii se jeluesc odată lui Vodă C. Mavrocordat, că i-a făcut boieru' rumâni în «silă», ei având cărți vechi de slobozie și că pe nedrept sunt rumâni. La judecata scaunului domnesc, însă, cărțile lor se dovedesc... false. Deci sunt redați din nou boierului, cum îi avusese și până acuma, fiindcă el are cărți «noauă» cu peceți și multe mărturii.

Această stare se prelungește până în preziua timpurilor noastre. Astăzi încă aceștia se resimt de o sărăcie oarecare, gospodăriile lor fiind mai șubrede și legătura cu izvorul de sănătate, cu pământul, mai slabă. Dar lucrurile nu se opresc

alor noștri. Cazul cu Botenii este tipic: cam prin a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, satul se mărește cu o treime din populație, venită din Ardeal. Sunt «Ungurenii», din care cauză Botenii se prezintă acum scindat: Botenii-pământeni și Botenii-ungureni. Amestecul unora cu alții a

Lăutari din «Linie» (vioară, cobză și țambal)

La cununie

aici: satul nostru este adeseori, din punctul de vedere al alcătuirii sale, o formație istorică deosebită. Mediul de viață românesc a fost în cursul timpurilor de sbuciumat; de unde, mișcări de populație, fie că ele veneau de peste Carpații fraților vecini, fie că erau roiri chiar în sânul

întârziat cu tot timpul trecut. Nu se căsătoresc între ei. Nici chiar copiii nu colindau de o parte și de alta a satului căci Ungurenii s'au așezat «peste gârlă» în față cu Pământenii: Ungurenii nu treceau «gârla», se luau la bătae. Conflictul copiilor era, în altă ordine de fapte, o distanță socială. Cei din urmă erau clăcași pe moșie boierească. Un document privitor la ei ne dă dreptul să-i arătăm cu organizație proprie: pentru întâia jumătate a secolului al XIX-lea au, documentar, aleșii lor cari orânduiesc în trebile ce-i privesc direct. Această stare de lucruri trebuie să fi fost într-o formă și mai neaoș ardelenească pentru a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când n'avem nicio informație despre venirea lor în sat.

Pământenii, la rândul lor, înțelegeau să-și păstreze cu sfințenie drepturile rămase dela strămoși. Ei stau înrădăcinați de-a-binelea în pământul propriu și, mulțumită acestui fapt, comuna Boteni

este o stâncă îndărătnică în mijlocul unor valuri frământate de rumânie și clăcășie din timpul trecut. Dacă a fost și pământ ospitalier pentru alți robi,

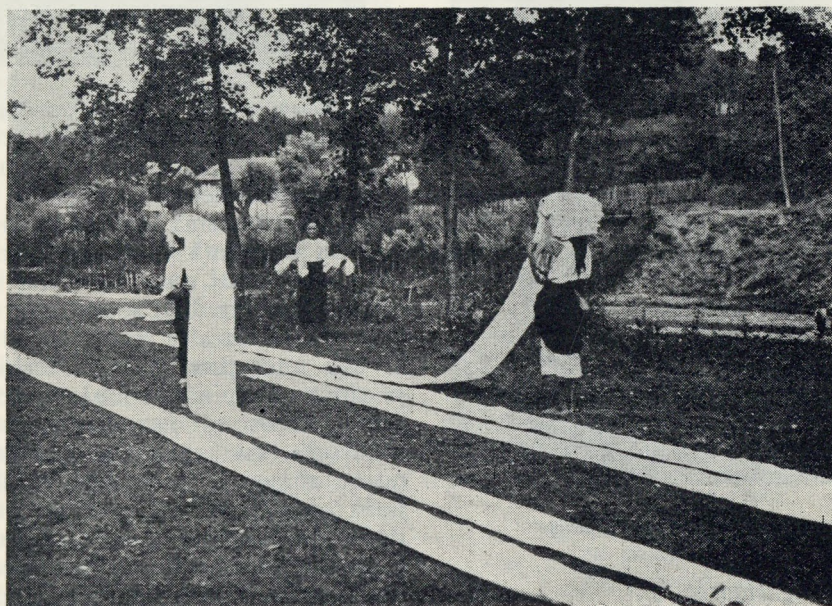
ochilor ca o stare, către care trebuiau să năzuiască. În felul acesta putem răspunde că unitatea satului era mai dinainte condiționată de structura socială

« In Mal, la Alese », tămâierea mormintelor în ajunul Paștilor

cum spune harta etnico-socială schițată după împrejurările amintite, în paguba omogenității, ele-

arătată. Imprejurările istorice următoare ne-au dus treptat spre acest lucru: satul s'a unificat cu timpul.

Înălbirea pânzei pe prundul gârlei

mentul de atracție și stimulentele spre libertate n'au lipsit. Ele au rămas totdeauna Pământeni, pe cari elementele sociale venite îi aveau înaintea

Un element care poate fi mai anevoie primit în comunitate, sunt Țiganii de vatră. Ei vor alcătui și în viitor un element aparte. În Boteni

Țiganii formează două cartiere deosebite: Linia și Valea Bâzului. Foști robi ai boierilor, ei au fost cu timpul împroprietăriți pe moșiile acestora. Astăzi fiecare își are gospodăria lui. Și dacă predispozițiile rasei îi mai sortesc unei trepte sociale inferioare, încolo au și ei porumb pus, grădini cu pruni și sunt unii chiar cu stare. Ei dau lăutarii vestiți ai ținutului, colportorii epicii noastre populare ca și liricii:

*Săracu cucu dă luncă,
cum mai cântă el dă ducă..*

.....
*Mândro, când om muri noi,
să ne'ngroape p-amândoi
la mânăstire 'n zăvoi,
să cânte cucu pă noi;*

Troia de lemn adăpostită sub acoperiș

*cucu și privighetoarea,
c'asa ne-a fost ursitoare..
ursitoare mi-a fost bună,
dar mi-a fost mintea nebună.*

.....
*Cântă-mi, cuce, numai mie,
că la vară, cine știe?*

*or că mor or că trăesc,
or că 'm pământ putrezesc..*

(Cântată de Ștefan lăutaru, din
Boteni, în sărbătorile Paștelui
1926 la Văleni, hanul lui Vrabiescu)

Cioban rezemat în băță, păzind oile pe mușcel

Una din isprăvile mai însemnate care se pot arăta la locul acesta în legătură cu satul Boteni, este de bună seamă lărgirea hotarului și luminarea lui. Cu siguranță că întâii locuitori au avut un spațiu mult mai restrâns. Chiar bătrânii amintesc de lucrul acesta. Din spusa celor duși pe alt tărâm reiese că pădurea se revărsa până în sat. Ne aflăm în fața unui proces lent, deschis de om naturii și care se termină cu izbânda acestuia, căci locul din păduros se face potrivit pentru păstorit, « mușcel », cu anexa culturilor de porumb, care nu va ajunge la prea mare rezultat, căci vecinătatea cu muntele stă piedică. De aceea îl vedem uneori pe om cum se miră că muntele este « ou », că a nins, adică, prea curând. Vara se văd la munte de asemenea petece târzii de zăpadă. Mai bine se învinge prin altă formă de întrebuințare a solului, prin pomicultură, care a luat în ultima vreme o dezvoltare din ce în ce mai mare. În-trebuințarea în felul acesta a solului dă loc la anumite faze de cucerire a lui care corespund după anumite perioade de timp anumitor faze de

cultură și civilizație. Cu timpul o fază apune prin dislocarea ei de către alta. Astfel, la Boteni, se urmăresc trei momente, aproape succesive: unul când omul trăiește sub stăpânirea exclusivă a lemnului, când predomină pădurea, sau regimul păduros; coincide cu timpurile străvechi. A doua,

Cruce veche de piatră la margine de drum

când omul împins tot mai mult de nevoie într'un mediu neprielnic, și-a lărgit sfera de activitate știrbind cu încetul prin secure pădurea din nemijlocita lui apropiere. Fiecare sat a creat hotarul, unde și-a desfășurat întreaga muncă.

Regimul fânețelor n'a întârziat să ia în stăpânire acum locul curățat. De altminteri, «mușcel» astăzi în popor nu mai însemnează de mult munticel, de unde-l derivăm; înțelesul dela început pierzându-se este înlocuit acum cu acela de loc lăsat în hotarul satului, fânețelor. Dacă cineva, de pildă, ar căuta să dea o explicație înfățișării actuale a oamenilor din aceste părți, n'ar putea fără o asemenea distincție de folosire a locului prin repetatele progrese făcute de sate față de hotarul lor. În sudul acestor mușcele, în unele părți și astăzi pică pădurea pe sat. La noi ea e trecută de mult ca o «fază» străveche de ocupare a solului. Satele de aici au și rămas pentru acest motiv, adânc și

nezdruncinat legate de mușcel: locuitorii sunt înrâuriți în portul lor prin creșterea dezvoltată a vitelor, mai ales a oilor. Satul Piatra cuprins între mușcele are la 8000 de oi și nu numără mai mult de 534 locuitori. Botenii, sat de margine în mușcele, numără și el la 4000 de oi, deși are la 2500 locuitori. Între diferitele întrebuiințări date solului există și astăzi o luptă nehotărâtă, urmare a celei din trecut. Astfel, fânețele ocupă 36% din suprafața totală a hotarului, porumbul 21%, pomicultura 17%, pentru ca pădurea să rămână la 6%. Aceste fapte de legătură strânsă între economia satului și impresia ce o lasă el, luat ca o comunitate, duc la încheierea de mai sus: oamenii din sat au acționat ca unul singur. Și-au lărgit hotarul și și-au luminat câmpul lor de acțiune ajungând la o formă de viață cu o fizionomie exterioară și psihologică anumită, hotărâtă în liniile ei principale de această condiționare multiplă. Astăzi în sat pomicultura s'a întins, țuica este un articol de industrie cu venit. Măine va forma exclusivă preocupare și, în loc de economia închisă a familiei, vom avea o fază de producție rezemată pe capital, care va schimba fața actuală a satului. La aceasta va mai lua parte și mina de cărbuni a locului, așa încât, cu timpul, Botenii se vor transforma și mai mult.

Dacă putem descoperi pe ici pe colea stadii de dezvoltare dela o treaptă la alta, când e vorba de progresul realizat față de hotar și diferitele ocupații date solului, nu tot astfel putem arăta și schimbările de mentalitate. De sigur, sufletește omul s'a conformat în cursul timpului diferitelor împrejurări de viață: pentru timpul mai vechiu trebuie că el se mărginește să știe ce i-a spus bunicul și a moștenit tradițional experiența înaintașilor. Chiar astăzi însul îndeplinește anumite practici vechi cărora li se supune cu sfințenie întreaga grupare sătească. Se crede, de pildă, că seceta e în legătură strânsă cu păcatele oamenilor, și când începe a se crăpa pământul sub picioare de uscăciune, se provoacă ploaia prin «păpărudă», printr'un tânăr îmbrăcat în crengi verzi și frunze de salcie, care împreună cu alți copii se duc pe la case și spun următoarele, crezând că Dumnezeu «milostivul» se va îndura să mai dea o «milă» de ploaie:

« Păpărudă-rudă,
cu găleata udă;
cu găleata-leata,
peste toată ceata;
cu ciubăru-băru,
peste tot ogoru.

.....
Dă-ne Doamne cheili,
să dăscuiem ploili...», etc.

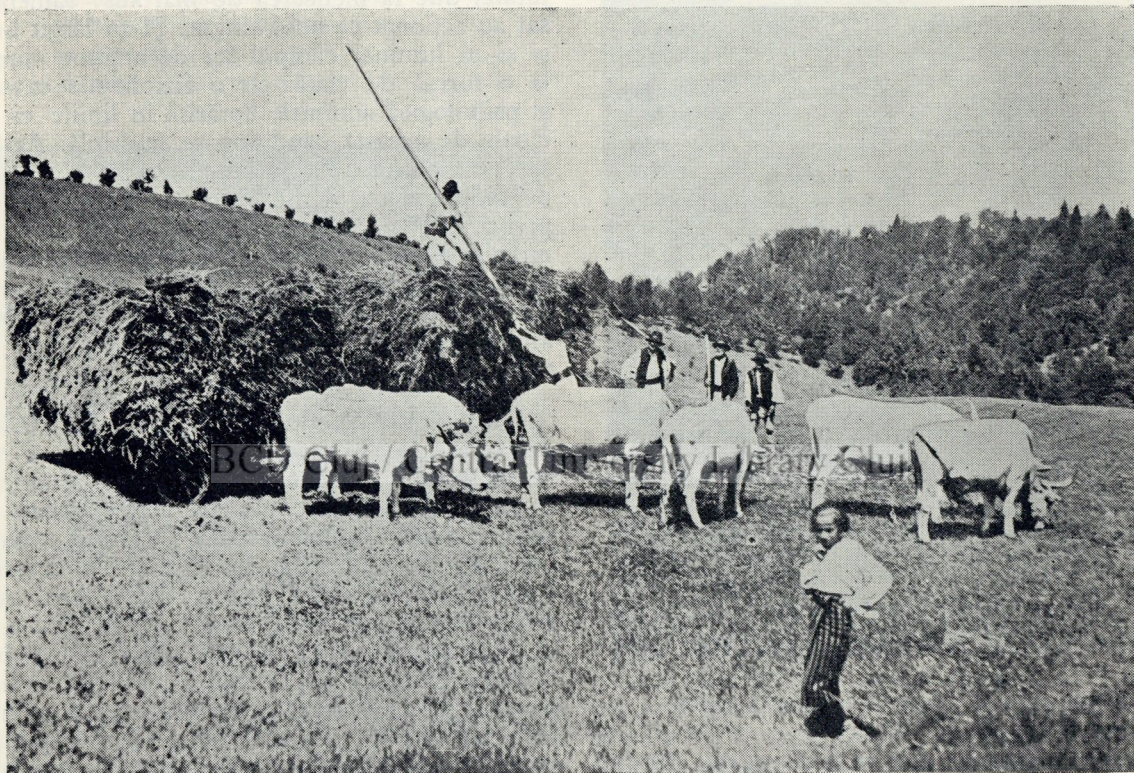
Spectacolul nu este dintre cele mai lipsite de

interes. Păpăruda este udată cu o doniță cu apă, apoi i se dă un ban doi și se duce mai departe. Astfel se întâmpină îndreptarea fenomenelor naturii în sat, după un obicei vechi care se menține și care nu e, nici pe departe, numai local.

La fel, spre a ne referi numai la unele, la Sf. Ion: «ciurlezii», așteaptă lumea pe la răspântii și ridică oamenii de trei ori în sus: «hăp una! hăp două! hăp trei!». Se provoacă după procedee străvechi sănătatea și viața lungă. Suntem obligați la îndeplinirea anumitor obiceiuri. Exemplele se pot înmulți. N'avem interes decât s'arătăm, în

dovedesc slăbite: lupta pentru existență se dă pe apucate și stăpânesc nemilos unul, doi ridicați la o situație excepțională. Aceștia calcă în picioare de atâtea ori, sau așa pare celorlalți, dreptul și adevărul. Poporul sufletește se caracterizează printr'o retragere și închistare de unde nu-l mai poți urni. El nu se mai simte o putere. Teama de cel influent caracterizează micimea de suflet și lipsa de curaj civic. Se cunosc în sat acte de acestea, care la un loc formează un fel de certificat de neomenie, al nouilor timpuri.

Căutăm să nădăjduim însă; în fața naturii omul

Incărcatul fânului în mușcel

treacăt, că obiceiurile în sat s'au păstrat și că îndeplinirea lor este poruncitoare pentru toți sătenii. Mentalitatea satului este punctată ici, colea, de modernism, datorită contactului cu orașul. Comunicăția rapidă de astăzi (prin autobuz) dela loc la loc, dela om la om, știința de carte, războiul sunt tot atâtea motive de prefacere spre o altă mentalitate. În locul vechilor datini care slăbesc din ce în ce, săteanul nu mai are în ce-și sprijini credința. Schimbările de tot felul, coborîrea și ridicarea idolilor politici de toate categoriile, a atras în sat o stare de spirit caracteristică, ce aduce pe primul plan nesiguranța în puterea de altădată a omului. Actualul mijloc de echilibru social fiind sdruncinat, atât datina cât și legiuirea se

își descopere întregul său avut sufletesc. Dorul după dreptate îl are săteanul, dar rar are prilejul să și-l arate în faptă. Urmează același lucru pentru popor:

*«dacă n'ai, la cine, n'ai!
... adevăru să nu-l dai —
măcar frate ca să-ți fie;
măcar frate, măcar sor,
nu le da inima lor:
că din gură te vorbește,
inima te dușmănește...»*

Sufletește satul trece printr'o criză. El se izolează, cade într'un fel de neîncredere tot mai

adâncă. Iată o exemplificare care nu se poate tăgădui, când « inima » omului,

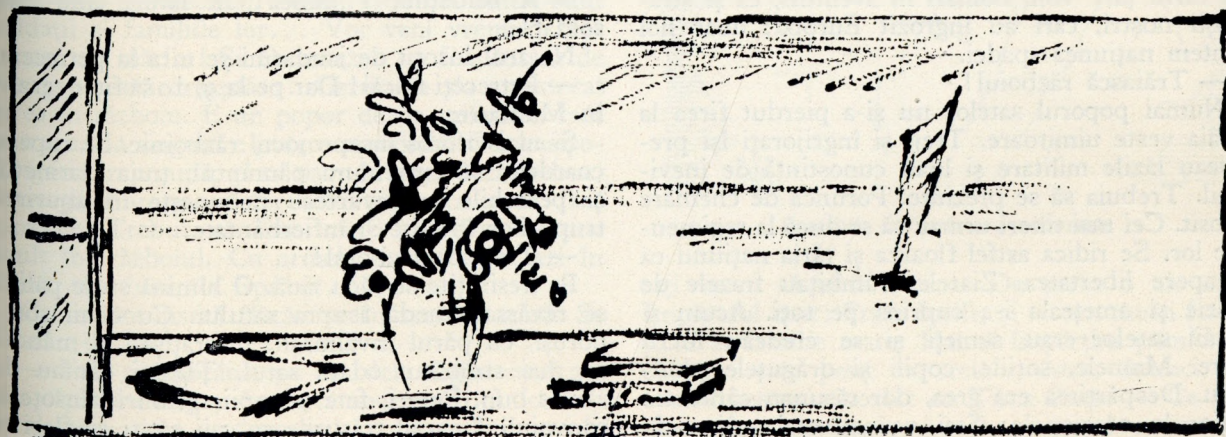
*arde 'nchis ca candela,
și n'o știe nimenea ».*

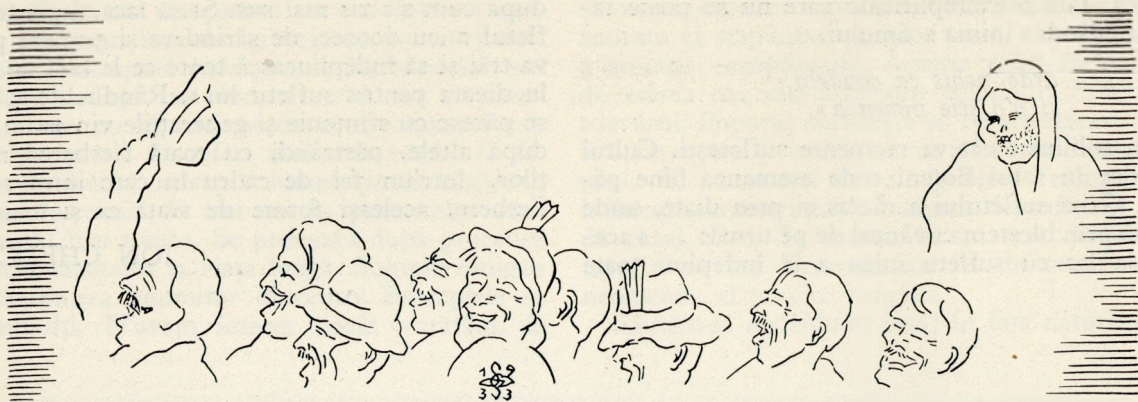
Am subliniat câteva momente sufletești. Cultul morților în satul Boteni e de asemenea bine păstrat. Grija sufletului a rămas și prin diate, unde se lasă prin blestem cuvântul de pe urmă: ... « acestea le las cu sufletu meu a le îndeplini toate

după cum s'a zis mai sus. Și să facă și pentru sufletul meu doozeci de sărindare și pomeni pe cât va trăi și să îndeplinească toate ce le lasă taică-său în dieata pentru sufletu lui ». Rânduelile morților se păzesc cu sfințenie și generațiile vin astfel unele după altele, păstrând, cu toată fierberea nouă-ților, într'un fel de cadru în care intră această fierbere, aceleași forme de viață ca și înaintașii.

ION CHELCEA

BCU Cluj / Central University Library Cluj

IN JUGUL DOMNULUI

IX

Războiul!

Nu știam ce-i războiul.

În închipuirea noastră romantică îl vedeam ca un fel de imn național, pe care îl cântăm în cisme de lac, în dolman galonat de paradă, călare pe cai lucitori de frumusețe, alergând, ca Petöfi, în galop mândru unguresc pentru un asalt improvizat și, cu legenda câtorva frunți legate cu năfrămute albe, venim peste o lună cântând acasă, în beția triumfului sărutăm fete minunate de mândre și ne facem eroi, ca străbunii din istorie. Drept că tunurile bubuie, mitralierele râpăie, țările ajung în flăcări, potop de oameni se refugiază, dar flăcări noștri se luptă voinicește în frumoasele zile cu soare din August. Dar moartea?... Nu-i vorbă, cade câte unul, dar cu asta își face numele istoric, încremenește în statuia de aur a morții eroice, la care posteritatea va cugeta cu mândrie, iar generațiile tinere îl vor pismui. Minuni de vitejie va face scumpul sânge unguresc și vitejia milenară va deștepta admirația popoarelor degenerate ale Apusului, prin ale cărui țări vom hoinări în aventuri, ca și strămoșii noștri, cari au îngrozit Europa; doar noi suntem națiunea spadei.

— Trăiască războiul!

Nu mai poporul satelor nu și-a pierdut firea la întâia veste uimitoare. Treji și îngrijorați își pregăteau lăzile militare și luau cunoștință de inevitabil. Trebuia să se prezinte. Poruncă de chemare a sosit. Cei mai tineri urmau să se ducă la regimentele lor. Se ridica astfel floarea și tăria națiunii ca să apere libertatea. Ziarele trâmbețau frazele de ocazie și amețeala i-a cuprins pe toți. Acum și flăcări satelor erau semeți și se credeau lucru mare. Mamele, soțiile, copiii și drăguțele plângeau. Despărțirea era grea, dar răsunau cântecele naționale ocazionale: Stai numai, stai, câine de

Sârb!» Preoții rosteau cuvântări înflăcărâte de îmbărbătare și binecuvântau pe cei ce plecau. Ieșeau țiganii cărămidari din gropile lor și flăcări străbăteau satul cu lăutarii după ei. Conducătorii înțelepți ai comunei îi îndemnau, ca nu cumva să aducă rușine pe onoarea națională. Cu floare la pălărie, cu sticla de rachiu în mână, cu fete în brațe, și oamenii afumați dovedeau sălbateca virtute strămoșească dansând. Nebunia mulțimii se întindea. Oamenii bătrâni cu luleaua în gură și cu inima încurcată oftau:

— Ei, de-aș mai fi odată tânăr!... Apoi să nu cruțați pe dușman, băieți!...

— Las' numai pe noi, tăticule, răspundeau flăcăiași bătându-se în piept.

În cea din urmă seară a fost o petrecere. Petrecere până dimineața, dans pe istovite, cu vin, cu sărutări, cu cântece și cu inimi viforoase îndrăgostite. Trupurile ardeau în noaptea voluptuoasă, cântecul răsuna toată vremea, strigăte voinicești urlau de-a-lungul satului.

— A soldaților e lumea! În lături cine nu-i soldat!

Notarul însoțit de jandarmi se uita la petrecere.

— Petreceți flăcăi! Dar pe la 9, 10 să fiți negreșit în Miercurea.

Și mai viforos începu jocul războinic. Se rupeau coardele, se cutremura pământul, țiuia clarinetul și perechile se învăteau nebunește în aburirea trupurilor înțepte și înfierbântate.

— Trăiască războiul!...

Pe nesimțite se făcu ziuă. O lumină surie palidă se revărsa umedă asupra satului. Cu ochii somnoroși, cu părul învâlmășit, îmbrățișați și mândri au mai străbătut odată satul. Țiganii cântau de rămas bun. Femei, fete și copii sgriburiți însoțeau convoiul. Au ieșit trăsurile cu cai gătiți cu flori și

panglici colorate. Câte zece, cincisprezece se urcau deodată. Lăzile lor mici, le-au împachetat cu țișanii lăutari în alte căruțe. Era clipa despărțirii. Un moment de tăcere mută. Numai până își sărutau mamele, logodnicele, și între lacrimi mai aruncau o privire asupra satului, pe care, cine știe, de-l vor mai revedea. Sburau cuvintele din urmă:

— Grijește-te, fiul mieu!... Dumnezeu să vă aibă în paza sa!... Să-mi scrii, suflețelule!... Credincioasă îți rămân până la mormânt!... Grijește de copii!...

Multe griji, binecuvântări, rugăciuni, se pierdură învăluite în cea din urmă sbierătură amară și în muzica ce începu să cânte în urma ei. Șireagul de căruțe se porni și în curând se pierdu în pulberea ce o scormoni. La cotitura drumului muri și muzica și cântecul. Atunci încă nu știau că moartea le mână caii...

O tăcere mută și înăbușitoare se lăsă asupra caselor orfane.

Imi veni ordin și mie, ca în 24 de ore să mă prezint. În sat se lăți repede vestea.

— Și pe popi îi duc la războiu.

— Nu vă doară capul de popi, — ziceau cu pismă cei ce aveau feciorii plecați. — Nu ajung în foc ca ai noștri!... Domnii sunt domni și în iad.

Enoriașii nici nu se mai uitau la mine. După întâia mirare mă urgiseau pentru starea mea privilegiată. Părinții, cari își temeau copiii, femeile, care-și temeau soții, se treziră îndată înaintea realității războiului. Frica, îngrijorarea și durerea au luat curând locul aldămașului, ce-l băură pieirea, suferința și moartea. Grozăvia neocolitei realități își arunca umbrele înainte.

— Ce va fi de ei? Ce va fi de noi?

Numaidecât, a doua zi, asupra femeilor și a copiilor trecu grija grea a vieții de toate zilele.

— Nu trebuie să vă pierdeți capul, — zisei cătorva babe bisericose, adunate la biserică să-și ia rămas bun dela mine. Acuma aflai că soțiile cu bărbați pe front vor primi ajutor de războiu, din care vor putea trăi domnește. Vitele, bucatele, nutrețele, toate vor avea preț îndoit. Armata va plăti bine și punctual. Pentru Stat cei dintâi sunt soldații și familiile lor... Vor veni vremuri frumoase de mărire! Și Dumnezeu va fi alături de cauza noastră dreaptă... Germania s'a amestecat și ea în războiu. E un popor de 60 milioane, cult și mare. Ea singură e putere mondială. Cu Austro-Ungaria împreună, prea ușor înving, dacă trebuie, întreagă Europa... Iar soldații noștri sunt fără pereche. Trebuie să fim însuflețiți. Nu va ține mult tot războiul. Cu armele moderne de azi în două, trei luni s'a isprăvit...

Cei ce însoțiseră flăcăii se întoarseră acasă. Se lăudau de foc:

— I-au și îmbrăcat pe cei dela regimentul 24. Au căpătat haine și bocanci noui-nouți. Lucesc și strălucesc, așa-s de frumoși!... Să vedeți, ce-i în

oraș! Toată lumea-i nebună. Ziua-noaptea cântă muzica militară și curge vinul gărlă, nu altfel... Prin gări domnișoare frumoase sărută flăcăii, le dau țigarete și le împodobesc chipiile cu flori... Apoi ofițerii, cât de frumos se poartă cu soldații! Nu auzi altceva decât: fătul meu așa și fătul meu pe dincoale. Numai acela-i supărat, care rămâne acasă... Bani sunt destui, ca pleava! Aurul și scumpeturile le schimbă pe fier și inelele de cununie și le dau doamnele cele mari, numai să aibă soldații tot ce le trebuie. Nu aveți nicio grijă! Nici legile nu mai sunt cum au fost... Tot omul citav se duce militar... Minunate vremi am ajuns să trăim...

— Și când cu Bosnia a fost așa... începe a-și povesti amintirile bătrânul Frențu.

— Aia n'a fost nimica pe lângă asta, baciule Frențu! — îi taie unul vorba.

Vreo câțiva s'au oprit în drum să facă politică:

— Trebuia războiul, că prea-s mulți oamenii...

— Impăratul Wilhelm a făcut-o asta, prietene!

— se sfătoșește altul. — Ala are atâția copii, și

Perechile se învăteau nebunește

toți vreau să aibă tron... De aceea o zis cătră Impăratul nost: Frate Iosife, și eu am mulți ficiori și tu ai familie mare. Hai să împărțim pământul, cât mai este peste hotarele noastre. Atunci bătrânul nostru a vorbit cu Tisza Pista: — Ce zice sluga mea credincioasă? Pe urmașul meu mi-l

prăpădiră, asta tot n'o putem lăsa într'atăta. — Adevărat așa-i, Măria Ta, — a zis Pișta și-a sunat din trâmbițe. Iacă de unde vine războiul.

— Se poate, măi, se poate!

— Ei hei, că mari politici-s domnii!

Intr'o altă adunare o bătrână își arată fotografia fiului său. Călare pe un cal buiestru stă mândrul soldat, cu sabia întinsă înainte, capul e lipit frumos și dedesubt e scris:

« Amintire din războiul mondial ».

— Scumpul meu, frumosul meu! — zice bătrâna sărutând chipul de hârtie.

Cu mine nu-și bate nimeni capul. Fiecare casă își are întâmplarea ei.

Fără să-mi iau rămas bun, pornește căruța din sat cu mine. Pe câmp abia mai lucrează cineva. Cei de pe marginea drumului se ridică văzându-mă.

— Unde te duci, cinstite părinte?

Le răspund tare și însofletit:

— Mă duc la războiu!

— Dumnezeu ți-ajute!

Nici nu mă uit înapoi. Veninul războiului lucrează și în mine. Imi umflu pieptul și ridic obrazul către soare.

Mă duc la războiu...

— D-ta trebuie să te prezinți la Brașov, — îmi spun cei dela comandamentul militar. În oraș e un sbucium pe străzi, ca niciodată. Furnică cei ce vin la arme. Și câte un tun trece sgomotos pe uliță. La gură i-au pus un toc de piele. Poporul de pe sate umblă gură cască prin piețe cu urme de lacrimi pe obraz și se miră de val-vârtejul ce se scurge. Ici, colo răsună, fără niciun motiv câte un strigăt:

— Trăiască războiul!

Joc și eu, ca și ceilalți, jocul fatal.

Îmi cumpăr chipiu de ofițer, atârn ciucuri de aur pe brăul preoțesc, îmi pun la mânăci o tresă aurie și încerc de câteva ori înaintea oglinzii salutul militar, să fie energic, dar cu anumită seriozitate; autoritar, dar natural, cum cred că se cade unui preot militar. Mă scuz întrucâtva, dar îmi cade bine că fetele mi se uită drept în ochi. Cu un zâmbet fin îmi arunc ochii la ele și sunt atent să nu salut decât dela căpitan în sus.

În tren soldații stau ca roiul de albine. Abia se poate omul urca. Mașina, ca și vagoanele, sunt împodobite cu flori și ramuri verzi. Litere mari de cretă, scrise împrăștiat pe ele tipă: Trăiască războiul!... Trenul aleargă cu mulțimea vioaie care cântă, pe valea Oltului, sub umbra brazilor din surducul Tușnadului. Podurile sunt păzite de soldați și la fiecare stație, oricât de mică, o mare de oameni murmură, cântă, bea, strigă, râde și plânge...

Sdrobit și amețit străbat până la Brașov, unde mă grăbesc să mă prezint.

Repede mi se rezolvă chestia. Cărți mari se frunzăresc, condeiele scârțâie. Imi spun apăsător numele:

— Feldkurat in der Reserve! (Preot militar în rezervă)!

Se constată repede că nu sunt chemat și-mi pun în mână o legitimare, că m'am prezentat.

— Poți merge acasă!

Amețesc de rușine.

— Acasă?!

— Da, numai acasă, — zice râzând plutonierul-major.

Noaptea o petrec în oraș. La parohie e o întreagă companie de preoți, cari au tăbărit acolo. Mă primesc cu râsete.

— A sosit cel mai nou erou... Te-ai prezentat?

Răspund cam rușinat:

— Da, însă nu sunt încă repartizat.

— E adevărat că tu ai bătut pe subprefectul? — mă întreabă în batjocură.

La glumă răspund cu glumă.

— Asta nu-i adevărat, dar e adevărat că tu, când te-ai dus să-ți iei parohia, ai mânat peste pădurea cea mare singurul purcel râios ce-l aveai!

Veselia trecătoare o alungă războiul, marea temă actuală. Incep combinațiile de politică externă, unii își arată orientările strategice, alții încep discuții teologice: oare războiul este el îngăduit?

— Mie, de sigur, mi-e foarte binevenit, — mărturisește unul. Capăt salariu ridicat de căpitan, dau ceva suplinitorului de acasă și în câteva luni mă scap de datorii.

Fiecare știe câte o noutate. Un preot din Treiscaune s'a prezentat direct pentru serviciu de front. A renunțat la rangul preoțesc și vrea să lupte cu arma în mână ca simplu soldat.

— Să ne scoatem pălăria înaintea lui! — sunt de acord cu toții.

Societatea se împrășteie. Ne înțelegem însă că vom cina la hotelul Coroana.

Pe stradă se vând ediții speciale și orașul e ca un furnicar turburat. Parcă războiul ar fi pricinuit o mare destindere. Fiecare se simte de sine stătător, mare, de neînlocuit. Soldații nu-s ca vechii soldați, ci candidați eroi. În localurile publice atârnă inscripții în trei limbi: « Să ne păzim de spioni! »... Observam cu uimire aceste îndemnuri. Nici în minte nu ne-au venit spionii până astăzi. Firește, acum e războiu. Primejdioasă profesie, dar o plătesc bine. Fiecare știe câte-o poveste senzațională cu spioni, în care figurează femei frumoase, șampanie, amoruri, porumbei dresați, diplomați, generali, planuri strategice sau cel puțin secretele fabricii de tunuri a lui Krupp. O lume, de să nu crezi nici fratelui dulce! Altu-i războiul de acum, nu ca cel de demult. Nu-l putem nici cuprinde, ci înmărmurim în fața cifrelor. Serbia nu contează, dar acolo-i Rusia, marele tăvălug. Din nenorocire, am crezut că-i un popor sălbatec,

incult și eram convinși că hordele adunate cu biciușca vor pica cu milioanele în fața tunurilor noastre. Să-i dovedească mitraliera la secerat. Un popor fără vlagă, bigot și asuprit, care până-și face cele trei cruci obligatorii de mult l-am expedit în ceea lume... Francezii nici ei nu-s un adversar serios. Ăstora le-am găsit defectul, că-s prea culti. Soldați slabi, istoviți, cari la cea dintâi încordare vor fi ofticoși...

— Minunate perspective, — își spuneau cu bucurie Ungurii orbiți de închipuiri, prin restaurante și cafenele.

În grădina dela Coroana e mare înghesuială încă decuseara.

— Ai cetit asta? — întreabă cineva, cufundat în cele mai noi ziare. — Minunate lucruri s'au petrecut la Pesta.

Băuturile curg spumegânde, mulțimea murmură, viorile țiuie vioiu, chelnerii aleargă dela masă la masă, pe soldații cari stau pe la gard, îi îmbie cu bere și-i îndeamnă să nu crute apoi pe dușman. Când intră câte un ofițer e aclamat, iar ofițerul mulțumește cu înclinări ușoare din cap, în toate părțile, ca la teatru. Buna dispoziție se ridică din ce în ce. La un moment apare și prefectul. Trece numai prin local, schimbă ici-colo câte un cuvânt. Firește, e foarte ocupat cu treburile publice. E oficial discret și abia șoptește în câte un cerc:

— Numai atâta vă pot spune, că avem știri minunate, — și se grăbește, pentru că așteaptă instrucții telefonice dela Ministerul de Interne.

— Telefon, asta-i nimic, dar comandamentul a primit azi cel puțin zece telegrame cifrate, — observă cineva tainic.

Cu mare respect pronunțăm cuvântul: «cifrate»... Da. Asta-i lucru mare. Ce organizație admirabilă avem...

Cineva într'un patriotism spumegos se ridică pe o masă și rostește o cuvântare războinică entusiastă golindu-și paharul pentru cei ce merg în foc și trec prin toate infernele pentru libertatea maghiară. Mulțimea seminebună de însuflețire aplaudă, țigani lăutari cântă «mulți ani trăiască!» și paharele se ciocnesc. Nici nu se liniște sgomotul și un domn sas cu barba 'n cioc sare pe altă masă. În sgomot abia se poate înțelege, dar din cuvântarea lui se deslușește neîncetat... «deutsche Armee!» E de nedescris acel puternic «Hoch!» și «Hurrah!» care izbucnesc de pretutindeni. «Primașul» lăutarilor face cu ochiul bandei și râsună «Deutschland über Alles». Ca un singur om se pornesc toți și cântă de se cutremură stâncile Carpaților.

Fetele radiază, cei mai simțitori plâng, vinurile grele tremură în mâini de emoția lăuntrică, femeile țipă de voluptate isterică, oameni străini cad unii în brațele altora și bătrânii funcționari și profesori spun că asta e o clipă istorică — și nimeni nu se gândește că de fapt trei națiuni se logodesc cu moartea...

O clipă de liniște, în care ne domolim nervii și simțurile.

În liniște cade o fluierătură de tren. Fiecare știe că un nou tren cu soldați pornește spre front. Și prin sbuciumarea mașinei, care abia poate porni, se aude cântecul lor de bun rămas, dar în câteva clipe se stinge și cel din urmă acord de melodie.

Trenul dispare în noapte.

*

Ne consacram cu totul războiului. Viața individuală se pierde în marea colectivitate a fronturilor. Trenurile soldaților, care pleacă aproape în fiecare ceas, sunt ca și nervii, cari ne leagă cu frontul. Așteptăm nervoși întâile transporturi de răniți, să vedem un pic de sânge, să avem știri de lupte, un miros de pulbere de pușcă, un adevărat duduie de tun. Fără de acestea, ce înseamnă războiul? Ne plictisim de articolele de ațătare, de binecuvântările de steaguri celebrate de episcopi, de notele diplomatice și de declarațiile guvernului. Dacă e războiu, războiu să fie!

Trei națiuni se logodesc cu moartea

Întâile știri de victorie din Serbia le bagatelizăm. Luptele acestea nu au dimensiuni. Frazologia comunicatelor nu ne satisface. — Dușmanul a fost respins... A încercat un atac... Înălțimea a ajuns în mâna noastră... Nu așa ar fi trebuit scrise.

Dimpotrivă, cam așa: «Trupele noastre eroice, călcând prin sânge, la lumina satelor aprinse, într'un foc de tunuri dușmane grozav, așa zicând cu mâna goală, au măturat din calea lor dușmanul într'un atac fără pereche în istoria universală...».

Abia trecură câteva săptămâni și apărură «lista de pierderi» și întâii răniți. În coloane lungi se ceteau numele. Care mort, care rănit. Dar e firesc lucru în războiu. Nici nu ne gândeam că după fiecare nume stau vieți, soție, copii, părinți, logodnică, visuri, planuri, câte o mică lume, și acum toată această lume au năruit-o acele nevăzute bucățele de plumb. Atunci încă nu știam, cum în fiecare om a fost împușcată o lume, cu fiecare mormânt se prăpădea o bucată de țară.

Pe răniți îi purtam ca pe palme. Ii desmierdam, îi răsfațam cu tot binele, mai că-i omoram cu dragostea. Cei rămași acasă invidiau pe cei cu un braț. Femeile fugeau la spital, ca surori. În lunile cele dintâi ne veneau numai «convalescenți», ușor răniți, cari mai mult șchiopătau pe corso, și fiecare își avea istoria sa de pe câmpul de războiu, pe care o spunea simplu și cumpătat.

— Numai atât e greu, până trece omul prin botezul de foc, — așa ziceau... Glonțul de armă nici nu contează. Le zicem viespi. Gloanțele dumdum sunt primejdioase, că sfârtecă, sdrobesc. Dar în privința asta ne scutește convenția dela Geneva. De mitralieră și de șrapnel se apără omul în tranșee, dar granatele... pustiesc amarnic.

Muscani-s buni copii, dar Sârbii sunt strașnici flăcăi, ne spune unul...

Cei dispensați nici nu cutezau să iasă din casă în aceste zile de glorie.

— Durere, sunt indispensabil, se scuza, când câte o domnișoară îi interpela cu năsuțul ridicat. — D-ta, Titi, când te duci pe front?!...

Viața, concepțiile s'au devalorizat. Cine, din întâmplare avea mai multă minte, decât întreaga lume înnebunită, acela era sau evreu sau mișel. Noi preoții eram excepții. Umbre zadarnice de spital, cărora le mergea foarte bine în dosul frontului. Câteodată fac liturghii solemne, țin cuvântări de însuflețire flăcăilor, îi împărtășesc de deslegare generală, înmormântează, conduc matricule, dar în linia de foc nu ajung. În limbaj militar sunt «ciocli», cari se feresc de «moarte eroică»...

Leacul morții este Crucea Roșie. Eminenta instituție e organizată până în cel din urmă sat, dar deocamdată nu prea are de lucru. Un om de spirit a și făcut o glumă despre ea. — O nevastă dela țară i-a adresat următoarea scrisoare:

«Prestimată Doamnă Crucea Roșie!... Fii bună și mă vestește cu milă de moartea soțului meu...».

În deobște nu ne prea gândim la moarte. Nu simțim ce se ascunde într'adevăr după expresii comune ca acestea: glonț prin plămâni, ruperea osului, ruperea gâtului, ruperea șirei spinării, pușcătură prin falcă, și-a pierdut ochiul, sfărma-

turi de granate i-au pătruns în spate!... Nu-s încă destul de aspre aceste expresii sau nu-s destul de colorate. Cu totul altfel ar suna dacă s'ar zice: «O singură dâră roșie pe fruntea-i albă ca zăpada...» «A sburat plumbul prin inima soldatului...» Sau dacă cineva în loc de adjective poetice ar vrea să vadă realist grozăviile câmpului de războiu, ar spune așa: «Membrele sfâșiate amestecate cu sdrențele sângerânde s'au agățat de ramurile dudului ciung din dosul nostru... Soldatul simți deodată o căldură voluptoasă în partea de jos a trupului, când baioneta îi pătrunse sub șold. Se uită lung la dușmanul său și muri...».

În curând sosiră și aceste «colori»... Războiul își arată curând adevărata față. Jumătate lumea se scâldea atunci în sânge și spitalele se umplură repede. La început transportau pe bieții răniți numai noaptea din trenurile Crucii Roșii, care veniau în taină, dar mai târziu puneau pe peron de oameni schelet, palizi, ca moartea. Doamnele mai delicate, care din patriotism entusiast se îmbulziseră în spitale, acum fugeau cu groază scoțându-și șorțul de soră de caritate. Veneau țărani sângerăți, «materialul» de războiu.

— Eu nu îngrijesc decât ofițeri, — se scuza câte una.

— Nervii mei nu suportă și la sfatul medicului trebuie să mă retrag, — se lămurea alta.

Din norocire sârmanii soldați nu auzeau, nu știau că, jertfindu-și viața, cu sângele vărsat, cu rănile lor, stricau toată poezia războiului. Ei horcăiau numai, sufereau, agonizau, aiurau sau încremeneau de moarte pe un pat ori pe pământul săturat de sânge.

Cel din urmă lucru, care ne plăcea din războiu, erau îngropăciunile militare. Ele aveau atracție și ne mai împărtășeam din pompa lor întunecată. Mai aveam vreme și voie să punem la cale actul îndoliat al marelui drame. Ieseau companiile de onoare, muzica intona marșul funebru al lui Beethoven, tobele învelite în negru sunau înfundat, armele întoarse spre pământ jeleau și mii și mii veneau la cea din urmă cinste dată soldatului mort. Era frumos când la marginea mormântului răsunau cuvântările, și soldatul cel viu se adresa celui mort:

«Comarade! Abia îți vei începe poate somnul de veci și te vom urma. Ne vom culca unul lângă altul în tranșeele veșniciei — pentru patrie...».

La sfârșit, puneau la căpătâiul mormântului o cruce de stejar, pe care era scris:

«A murit moarte de erou pentru patrie».

— Ce distincție frumoasă! ziceam eu cu convingere.

Apoi porneam către casă veseli. Muzica zicea de obicei un marș sprinten pentru picior. Soldatul așezat nu auzea, iar nouă ne cădea bine.

În curând sosi timpul, de se banalizară și înmormântările. Își pierdură farmecul. Mulțimile

lipseau. Cine are vreme să însoțească la cimitir pe toți soldații nenorociți? Și muzicile militare erau pe front să învieze acolo eroismul. Lipsea și compania de onoare cu frunza de stejar la coif. Îngropau, cum puteau. Înainte era purtată o cruce mare goală, apoi venea preotul, după el carul cu sicriul de scândură de brad nedată la rândeă — de multe ori câte două, trei pe un car — în urmă tata, mama, soția sau câțiva copii rău îmbrăcați, cari plângeau cu lacrimi pe cale. Cel mult aruncam o privire la convoiul grotesc. Până nu mor eu, moartea nu interesează și nu are însemnătate.

Tricolorul începuse să se sfâșie de pe ochii noștri. Începurăm să ne înăsprim după firea războiului. Soldați murdari, păduchioși, umblau droaie pe străzi, slăbiți, flămânzi, cu obraji scofâlciți, cu mantalele găurite și sgriburind de frig iarna, iar vara înnegriți de febră, înghesuindu-se în sălile de așteptare de clasa a treia, pe jos sau pe bănci, suduind în auzul tuturor, dacă nu cădeau ruși de foame sau de somn. Nu era o privescătoare încurajatoare. Acum nu-i mai așteptau doamnele subțiri cu băuturi răcoritoare și cu țigarete, nici fete mari cu pieptul tare, ci îi așteptau jandarmii, sentinelele din gări, cari neconținut le cereau legitimațiile... Nimeni nu mai era curios să le asculte pățaniile. Fiecăruia ne era destul necazul propriu.

Trecură vremile frumoase. Bucatele scăzuseră. Comisii de rechiziții umblau prin țară și duceau tot ce le pica în mână. Au rechiziționat toți caii, cari mai puteau mișca, au dus tot fânul, ovăzul, grâul, mălaiul, cartofii, nelăsând decât câteva kilograme pentru ai casei. Se isprăviseră zahărul, tutunul, petrolul, făina, laptele, pâinea, carnea, untura și toate se scumpiseră. Oamenii de omenie flămânzeau, iar furnizorii de război se îmbogățeau.

— He... războiul! — ziceau uscat autoritățile celor sperați.

În cele din urmă izbucni nemulțumirea.

— Dar nu se va mai sfârși niciodată?!

La început îi dădeau « cel mult trei luni », mai în urmă șase luni. După vorba împăratului Wilhelm, la Crăciun vom fi uitat de mult războiul, și iată că ține de mai mult de un an și se întetește mereu. Italia, vechea aliată, s'a întors în contra noastră, America s'a amestecat și ea, România stă în cumpănă. Multe sute de milioane de oameni stau înarmați. Pustiirea, mizeria, moartea, primejdia, disperarea, foametea, epidemia, toate au căzut asupra noastră. Poate și Dumnezeu urgisindu-ne a aruncat în grumazi hăturile lumii.

A venit rândul și al celor mai bătrâni. Trenurile lor nu le mai înflorea nimeni. De pe vagoane au șters sângele vărsat, urarea « trăiască războiul ! » — și nu se mai cântă acum: « Stai, numai stai, câine de Sârb ! »...

*

Înainte tragedia ne mai trezirăm odată pe neașteptate.

Și la mine a dispărut virtutea străbună. Nu mai umblam cu orice preț să mă duc la război. Visul dispăruse, dar trezirea m'a ajuns în împrejurări neobișnuite.

Intr'o zi, foarte de dimineață, mă trezi din somn fătul bisericii, spunând că soldați, cari trebuie să plece, ar dori să se spovedească și să asculte liturgia, dar acum, căci la șase și jumătate le pornește trenul.

Peste câteva minute eram în biserică. Treizeci, patruzeci de soldați bătrâni năvăliră în sanctuar. Nu se așezară în bănci, ci stăteau unul lângă altul, ca o delegație. Îndată mă îmbrăcai cu cele trebuincioase și mă dusei în scaunul de mărturisire. Soldatul încărunit din frunte mă opri cu un gest.

— Numai eu vreau să mă spovedesc... dar aici în public.

— Dar, omule, — îi zic, cu mirare, — asta nu se poate. Biserica a desființat de multe veacuri mărturisirea publică.

Glotașul meu făcu un semn de nepăsare din buze.

Soldați înghesuindu-se în sălile de așteptare de clasa a treia

— Asta n'are aface. Eu vreau să mă spovedesc, nu numai în numele meu, ci și în numele camarazilor, cari sunt aci. Ei m'au însărcinat cu asta.

— Așa este, — aprobară ceilalți.

— Vreți lucru cu neputință, — și îi cercetam, oare nu-s beți sau nebuni? Nu cunoșteam pe niciunul

din ei. Și-mi ziceam: dar dacă toată noaptea vor fi petrecut și acum se pregătesc să facă o glumă sacrilegă? Soldații stăteau triști, serioși, gravi, unii chei, cumpăniți, cuminți la înfățișare. E adevărat că le sticleau ochii și că erau palizi, nervoși.

— Imi pare rău, dar la astfel de lucruri nu pot fi față, — și trecui în altar.

Ceata căzu în genunchi. Bătrânul soldat asemenea

— Așa este, — aprobară ceilalți.

N'au zis niciun cuvânt să rămân, nici nu se uitau după mine. Conducătorul lor se întoarse și comandă:

— În genunchi!

Oare ce vrea omul acesta? — mă întrebai în ușă.

Ceata căzu în genunchi. Bătrânul soldat asemenea. Noroc că în biserică nu era nimeni. Conducătorul își înalță capul spre altar și începu să vorbească tare:

Doamne, Dumnezeule! Imi pare rău din toată inima și mă doare că și eu am făcut păcatul să mă bucur de războiu! Ținut-am vorbiri ațătoare! Pe cine numai am putut, l-am trimis pe câmpul de luptă, pe dușman l-am urît și sufletul zălnic mi l-am pustiit. În serviciul meu am luat asupra-mi lucrul a trei oameni, numai să poată pleca mai repede pe câmpul de luptă. Doi dintre ei au murit, unul a orbit. Toți trei cu familie, soție și copii, cari acum sunt în cea mai mare mizerie, pentru că s'a

prăpădit cel ce le câștiga pâinea. Eu am fost uci-gașul lor... Aceștia sunt despre cari știu, dar cine știe, câți vor fi pe cari eu i-am gonit pe front cu vorbele mele, cu scrisul meu, cu faptele mele, pentru ca să sporească, cu trupurile sfâșiate și cu viața stinsă, mormanele de cadavre. N'am avut milă de nimeni. Am pismuit dela văduve și dela orfani, acele câteva coroane ce le primeau, numai pentru ca să rămână mai mult pentru războiu. Aș fi vrut să iau și cea din urmă bucată de pâine, numai să putem ucidе și învinge.

...Numai aceasta iartă-mi-o, bunule Dumnezeu, pentru că nu pot cu așa cuget să mă duc între soldații cei ce sufer. Imi pare rău și mă pocăesc, că m'am bucurat de războiu...

Bietul soldat greoiu plângea, pe obraz, pe mustățile lui îndesate luceau lacrimile. După cum am aflat mai târziu, pe ceilalți i-a chemat numai ca să-i fie martori acestei spovedanii de păcate. La început ascultau curioși, dar se cutremurară de adevărul cuvintelor primejdioase. Fața li se schimbă buzele li se înalță și încremeniră, ca trăsniți, sub muștrările conștiinței, care le lumina mintea.

Nici nu băgai bine de seamă, când isprăvi bătrânul oștean; priveam numai la grupa cufundată în sine, ametit de impresiile neașteptate și nu puteam nici vorbi, când se ridicară și ieșiră tropăind din biserică.

Fug după ei și-i chem, — îmi veni în minte dar apoi resemnat, am renunțat la acest gând. Multă vreme mă frământai cu mintea în ușa altarului, apoi mă dusei încet până la el și căzând pe treaptă în genunchi, alb ca un mort, am strigat și eu:

— Dumnezeule! Din toată inima îmi pare rău și mă doare că și eu m'am bucurat de războiu!...

*

Și școlile trebuie schimbate în spitale. E lipsă și de preoți. Câțiva preoți mai zeloși au îndrăsnit să intre în tranșee ca să mângâie pe soldații în suferințele lor.

— Au izbutit să moară, — se spune despre ei în batjocură.

În general, preoții pe front nu se bucură de prea multă considerație. Mulți și-au uitat de sine. Câțiva au ajuns în spital, între bolnavi de boli lumești. Cu aceasta și ceilalți au pierdut orice respect. Frazele patriotice sunt urgisite înaintea soldaților, iar ceremoniile nu mai au efect. Și cel mai prost țaran își dă seama de contrazicerea din întrebarea: «Acum Dumnezeu cui ajută?» Preotul francez se roagă pentru Francezi, cel german pentru Germani, italianul pentru Italiani, ungurul pentru Maghiari și fiecare cere pe Dumnezeu pentru nația sa. Un catolic ucidе pe alt catolic, un reformat pe alți reformați, ura și mișelia spumegă, toate păcatele ce se pot închipui, se săvârșesc: se fură cu o cruzime diavolească, se ucidе, se fac blestemății, se minte oficial, și capii bisericești consfințesc ne-

dreptățile cele mai strigătoare la Cer, scrisori pastorale asmuță, și în numele bisericii se propovăduște de pe amvon, în biserici, că trebuie ucis dușmanul și cu cât distrugem mai mulți, cu atât mai plăcut lucru este lui Dumnezeu. Ei dovedesc aceasta cu Cristos și cu Evanghelia lui. Apar cărți care explică omenimii sgduite punctul de vedere al lui Dumnezeu despre războiu. Poporul însă cere răspuns la problema chinuitoare, ar vrea să-și recâștige credința clătinată, să știe unicul, ultimul și marele adevăr, de aceea și pe mine mă interpelează oriunde mă întâlnește:

— Este Dumnezeu?... Ți-a trebuie să știi, de aceea ești preot... Dacă nu este, atunci suntem în rânduială, toate le înțelegem, dar dacă este, cum le poate suferi toate acestea?

În zadar declam eu despre veșnicile, marile puncte de vedere și arăt valorile permanente ale perspectivelor istorice; nu fac decât să-i împing spre noi păcate pe oamenii disperați. În adâncul sufletului simt și eu că au multă dreptate.

Nu-mi rămâne mult timp de frământare. Dieceza a fost și ea încurcată de războiu. Pe preoții duși pe front trebuie să-i înlocuiască, munca trebuie împărțită. Pe mine mă trimit într'un oraș aproape de front, de unde văd deadreptul în gura sângerosului războiu.

Cu mari greutate îmi pot ocupa noul post. Am nevoie de tot felul de legitimații, și de abia am putut să-mi duc într-o ladă cele mai necesare lucruri, rufărie și câteva cărți. A trebuit să mă despart de mama și de frați, de cari mă îngrijeam până aci. Leafa încă e slabă, deabia acopere lipsurile. Trebuie să mă lupt cu cele mai grele griji materiale. Șeful meu e om bogat, are patru-cinci camere aranjate, mobile antice, mătasuri, în pivniță vinuri și șampanie. Om sgârcit, trăește pentru sine, fără suflet. Din întâiul minut nu mă poate simpatiza. Cu toți înaintașii mei a stat pe picior de războiu, chiar înainte de războiu, deci și în mine nu vede decât un nou dușman. Își teme parohia. În față e curtenitor, manierat, dar îndată îmi declară că masă nu-mi poate da. Mobilele mele nu mi le pot transporta, căci trenul e numai pentru front. Bani nu am să-mi cumpăr. Leafa e de 60 de coroane pe lună, onorariul pentru orele de cateheză mi se plătește dela Stat numai semestrial. Patruzeci de coroane trimit mamei, din douăzeci trăesc eu. Întâiul lucru: desființez gustarea de dimineață și cina. Stomacul chiorăie, iar eu mândru fac și lucrul șefului, care îndată începuse dușmănia față de mine. Mai întâi îmi luă patul, pe care mi-l împrumutase. Imi fac așternutul pe podele. Lada cu rufele mi-o pun în mijlocul camerei, drept masă, și așez pe ea o cruce. În curând se face frig. La foc nici gândi nu pot. Flămând rabd și-mi fac datoria, dar nu-mi iese din cap gândul: oare de aceea am învățat, am lucrat, m'am chinuit, ca nici felia de pâine să n'o am?! Aveam autoritate

înaintea preoțimii pentru capacitatea mea intelectuală și pe conștiința mea pot spune că om mai drept, mai sincer decât mine nu se prea găsește și dela biserica mea eu nu merit măcar un pat de scânduri. Lingusitorii, proștii, rafinații, fariseii, cari se zic sfinți, dar se desfată îmbuibăți cu gospodinele lor, trăesc în belșug. Lor li-e nasul roșu de vin, mie de frig.

Într-o noapte n'am putut dormi de loc, pentru că parohul a dat masă episcopilor bisericești și lăutarii au cântat până dimineața. Când mă grăbeam de dimineață la liturghie, găsesc contrabasul rezemat de ușa cancelariei, parc'ar fi un om beat și-ar dormi în picioare sau s'ar uita la afișul de pe ușă: « Ore de serviciu 9—12 ». Sunt curios și eu până când voiu putea birui cu lucrul și cu răbdarea. Pe preot nici în seamă nu-l iau. Numai în taină intrighez în contra mea. Se teme de mine, și fizicește și intelectual.

În sfârșit, foamea și frigul mă răpun. N'am un ban. Imi înving revolta sufletească și intru umilit la paroh.

— Vă rog frumos, d-le protopop, aș avea nevoie mare de ceva bani, douăzeci, treizeci de coroane, ca avans sau împrumut. N'am ce mânca, n'am cu ce face foc.

— Douăzeci, treizeci de coroane? — râde batjocoritor. — Ce garanție poți da că vei plăti cândva acești bani?!...

Fără o vorbă îi întorc spatele, înainte să mi se întunece de tot conștiința și să izbucnească pornirea de a lovi.

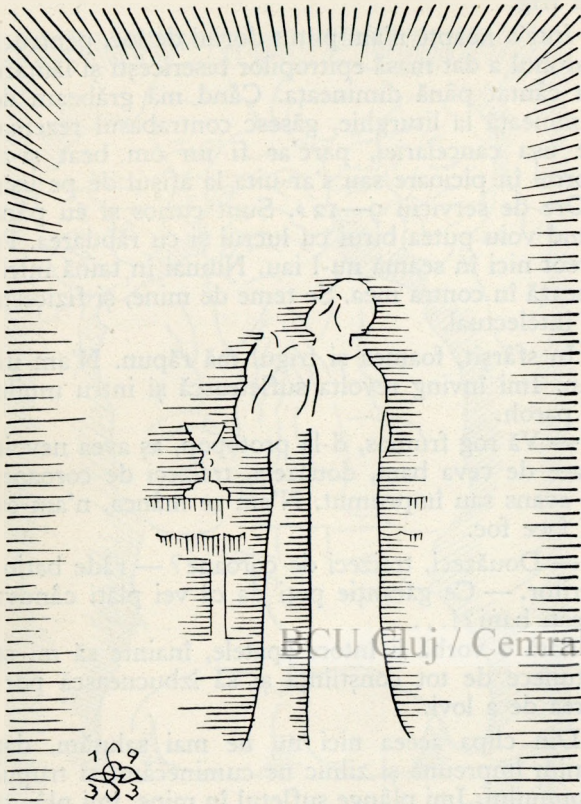
Din clipa aceea nici nu ne mai salutăm, dar slujim împreună și zilnic ne cuminecăm cu trupul Domnului. Imi plânge sufletul în mine, îmi plânge credința și convingerea.

Trimit o rugare la episcopul militar să mă trimită pe front. Cererea mi se retrimite cu observarea că altădată să o trimit pe cale ierarhică.

Mă gândeam să mă îmbrac civil și să fug la front, dar deodată vine un ajutor neașteptat. O mamă desperată îmi aduce cinci coroane să fac liturghie pentru fiul său. Dau fuga la restaurant și încep să mănânc cu lăcomie. Deasupra fripturii mârâi de parfumul cârnii, ca o fiară, și de nervos abia am vreme să mai tai carnea. O mănânc cu ochii, cu mirosul, cu gura și cu toate simțurile și nu mă pot opri cât mai am bani. Ziua următoare trece mai ușor, dar în cealaltă stomacul pofteste și mai de nesuferit. În zadar pândesc după femei cu liturghii. Nu vin. Și acum credeam că, prin mame și soții, în desperarea și întoarcerea lor spre Dumnezeu, voiu putea să mă satur măcar odată pe zi. Am încercat să-mi socotesc starea ca un preot, să urmez pilda sfinților, să mă refugiez în lumea minunată a desăvârșirii sufletești și a sfințeniei vieții, dar de câte ori îmi venea în minte popa cu burta doldora de vin, care se îndopa în

cealaltă cameră, puteam mai curând să mă fac drac, dar sfânt nu.

Din zi în zi decad sufletește. În cap mi se învârtesc planuri pe jumătate nebunești și abia mă pot scăpa de închipuirile unei fantazii fără frâu. În școală privesc cu pizmă când copiii își fac gustarea

Doamne, tu știi de ce-o fac, iartă-mă!

de zece, din cele aduse de acasă. Trebuie să fac eforturi ca să nu le-o smulg din mână. Cunoscuți, dela cari aș putea cere, nu am. A fura tot nu pot. Episcopului în zadar i-aș scrie. Nici eu nu aș crede toate acestea dacă n'ar fi așa de serioasă realitatea. Dacă mai ține mult, negreșit îmi pierd mințile. Forța corporală și organismul meu de fier mai îndură lipsurile de tot felul. Cultura însă și spiritualitatea mă părăsesc de tot. Sudălmii funeste și blestemuri chinuitoare se ridică în lăuntrul meu, cum puține se vor fi alcătuit la fel într'un suflet omenesc. E o adevărată odihnă, când mă torturez numai și-mi pun întrebarea:

— Pentru ce toate acestea?

Părăsit de Dumnezeu, de oameni, de toți, îmi pare rău de o sută de ori că m'am făcut preot.

În loc de pâine îmi mănânc sufletul.

Prăbușirea totală mi-a venit pentru că am mâncat.

Am avut gândul în cea dintâi zi, dar m'am îngrozit de el; numai în paroxismul foamei am cutezat să-l realizez.

Era la amiază. Oamenii stăteau la masă. Oricât de puțin, dar fiecare îi rânduise Dumnezeu ceva, numai mie nu. Oamenii mâncau, eu mergeam la plimbare. Pe drum mă gândeam la arome de mâncări, la supe bune, la fripturi, la prăjituri și la alte bunătăți ale pământului. Pofta cea grozavă făcea ca înaintea ochilor înnegurați să răsară ca în realitatea fizică mâncările. Iar foamea ideală, ca să-i zic așa, e mai greu de dus decât cea trupească. Era târziu după amiază, când m'am întors în oraș. M'am dus de-a-dreptul în biserică. În altar m'am îmbrăcat în odăjdii, am luat cheia cea frumos aurită a tabernacolului și am scos de sub acoperământul de mătase potirul de jertfă. Era plin-plinuț cu azimă. Era să cad de înfiorare. Câteva clipe stătui la îndoială, apoi îmi ridicai ochii spre cer și zisei către Atot văzătorul Dumnezeu:

— Doamne, tu știi de ce-o fac, iartă-mă!

Inchisei ochii și cu două degete luai azima și o mâncai. . . Nu o mestecai, cum se zice la liturghie, ci o mâncai. O mâncai, pentru că eram flămând, și nu mă oprii până ce sfântul potir nu se goli. . .

Apoi căzui în fața altarului, ca de atâtea ori în viața mea.

A doua zi parohul mă întrebă, ce s'a făcut atâta sfântă azimă pregătită?

— Am mâncat-o. . .

— Nelegiuitule! — zise îngrozit.

Râsei așa de crud, că fugi înfricoșat din camera mea.

Știam că mă va denunța, dar eram pregătit pentru orice. Zilele treceau și dela episcop nu-mi sosia nimic. Eram acum mai liniștit. Incepea o lună nouă și iarăș aveam cele douăzeci de coroane. Mamei îi scriam scrisori îmbelșugate în informații despre starea mea excepțional de bună.

N'am avut parte de frământări îndelungate, căci zilnic mă amenințau alte primejdii. Frontul nord-estic se clătina. Refugiații, evrei galițieni cu bărbi îmbâcsite, țărani rusneci groaznic de hărtăniți, femei chinuite de spaima continuă, de dorințele animalice ale bărbaților, copii sărmani, au nămolit orașul. Murdăria orientului se tălăzuia în realitatea goală a mizeriei și păcatului. Drojdia omenescă ostenită, gâfâind, murdară, plină de paraziți, care seamănă ciuma pe unde trece. Oastea sură de guzgani fugărită, hârâind în toate limbile, ciocnindu-se, certându-se, urlă noaptea pe străzi. Într-o zi dispar fără veste. În urma lor rămân numai zdrențele lepădate și un preot, care cere frățeste, în numele lui Cristos, găzduire și sprijin. Barba îi este pârlită, pe față îi învinețesc rănilile, pe grumaji roiu de pișcături de pureci, unghiile murdare și arătându-și gura maltratată, se silește să fie priceput într-o limbă germană stricată că abia a izbutit să scape din ghiarele Rușilor, dar și așa i-au smuls dinții de aur. Protopopul îi aruncă acolo câteva coroane și-l pofteste să plece sub un pretext oarecare. Multe tragedii se și sfâr-

șesc aici și câte un cadavru rămâne cu fața căzută în noroiul drumului pustiu.

Circulă știri înspăimântătoare, dar nu cădem în cursă. Avem noi semne sigure, când se întâmplă ceva pe front. În astfel de împrejurări, mai înainte de orice, se transportă spionii. Vreo cincizeci de oameni sunt zăvorâți în localul școlii civile. Se înghesue toată vremea, cap lângă cap, după geamul cu gratii duble. În caz de pericol, îi mână în fugă la tren. Sunt între ei domnișoare fine din familii distinse și troglodiți, conducători de Ruși, vânați din munți fără nume, abia acoperiți cu câteva petece, prin care li se vede pielea. Altă dată alarma ne sperie din somn, populația își ține gata de drum lucrurile mai de preț și așteaptă cu inima strânsă, de-o fi nevoie, să se refugieze. Nu-i voie să se aprindă lampa, pentru a nu da țintă sigură dușmanului pânditor cine stie unde. Incordarea ține zile întregi. Auzim neîntrerupt vuetul luptelor, bubuitul tunurilor și, privind din turn, se văd la orizont jocurile luminilor, parcă ar fi stele căzătoare. Avem, de asemenea, semn sigur, când resping atacul. În același caz, sosesc răniții cu sutele. Pe peron de abia te mai poți mișca printre trupurile omenești, sfârticate, neputincioase; trântiți pe spate, sunt nevoiți să privească neconținut cerul și sunt jumătate înghețați pe pământul rece. Cineva se ceartă cu comandantul:

— Vă rog să-i duceți mai departe! N'avem unde-i pune. Sunt pline și coridoarele...

Vocea cealaltă răspunde răgușit:

— Eu îi cobor, iar voi faceți cu ei ce știți. Am ordin să las aici o sută douăzeci. Mai departe vă privește.

Locuitorii își povestesc fericiți:

— Nu-i nimic. Au sosit o sută douăzeci de grav răniți.

Iar când mână prin oraș turma de prizonieri, nici nu ne mai interesează frontul și aflăm indiferenți că primejdia a fost mare. Ne-am obișnuit și ne-am făcut nesimțitori. Poate că nimănui nu-i trece prin gând că și în cel mai răslețit sat duce cale de sânge. Sânge, pe care l-au vărsat milioane de soldați.

Un eveniment mult mai mare e că vine regele, care a vizitat frontul și, în trecere, se odihnește în oraș. Orașul e curățit ziua-noaptea. În spitale, răniții capătă cearșafuri curate și bandaje ca neaua, un pluton de bărbieri rănește barba de săptămâni a soldaților morți pe jumătate, comandanții sunt nervoși, surorile învață câteva răspunsuri nemțești, ca să știe să raporteze, dacă Maiestatea Sa le va distinge cu vreo întrebare. Nu va fi nicio încurcătură, căci se știe dinainte ce obișnuiește să întrebe domnitorul.

Automobilele confortabile într'adevăr au intrat la ora arătată, dar regele nu dorește să se odihnească în oraș. Ia doar o scurtă gustare. Mulțu-

mește curtenitor, cu o adiere de mână, la ovațiile mulțimii ținută departe, și gonește mai înainte. Parada nu s'a mai ținut, cei ce așteptau pe regele își schimbă hainele îmbufnați, răniții horcăe mai departe. Și eu îmi arunc în colț uniforma de preot militar și trag tot ca ieri în jugul Domnului, care începe să-mi fie din ce în ce mai nesuferit. Dacă aș fi avut cu ce, — aș fi fugit de mult.

Soarta mi s'a îndreptat într-o câțva. Enoriașii au aflat că flămânezesc și primesc zilnic poftiri la cină, pentru care eu nu pot da nimic în schimb. Oricât se ostenesc să-mi îndulcesc starea, obrazul îmi arde într-o neîntreruptă rușine. Era mai bine totuș să flămânez liber și neatârnat, decât să mă satur din mila altora, să rămân îndatorat tuturor și să-mi jertfesc de tot conștiința de om pentru câteva bucăți de mâncare. Joc rolul omului nepreocupat, al preotului umil și, ca un bufon în reverendă, mă silesc să-mi arăt recunoștința și să-mi fac să petreacă binefăcătorii, cari îmi cumpără ființa trupească și sufletească pentru câte o seară. Mă învăț curând, unde trebuie să fiu cu spirit, unde simțitor, sau cufundat în sentimentalism, cui trebuie să-i spun glume și anecdote, sau cui trebuie să-i laud copiii și să-i fac să se producă, la care doamnă e voie să-mi arunc privirea încântată și să-mi cer îndată iertare, roșind ca racul, că am cutezat ca preot să-mi îngădui așa ceva, apoi când să stau supărat și să las ca doamna fericită de un compliment al meu, să-mi zică tainic și în cuvinte parfumate:

— Vai, nu fii copil, preacinstite Părinte!

Mă produceam cu științe naturale, cu estetică, muzică, literatură, politică, poezii, cântece, modă, teologie, cu tot ce-mi puteam plăti mesele. Deschiseseam un fel de băcănie spirituală și sufletească.

— E un tânăr modern și cult, — așa mă laudau între ei credincioșii. Ajunsei la modă. Domnii, unul după altul, îmi întorceau vizita și se opreau uimiți văzând lada pusă în loc de masă, și ferestrele cu flori de ghiață. Pe perete atârna de un cuiu haina mea de toate zilele așa de aidoma, parcă m'aș fi spânzurat.

— Nu binevoiți a lua loc? — făceam spirite ironizând propria mea soartă. Și poftiți să vă țineți pălăria pe cap. La mine e obligator.

— Ce înseamnă asta? — întrebă indignat administratorul financiar.

— O stare de tranziție, — îl linișteam eu. Sperăm că, la vară, cel puțin, nu va fi frig.

— Dar e de nesuferit! — se revolta consilierul silvic.

— Puțin la început — zâbeam eu... — dar se obișnuiește omul...

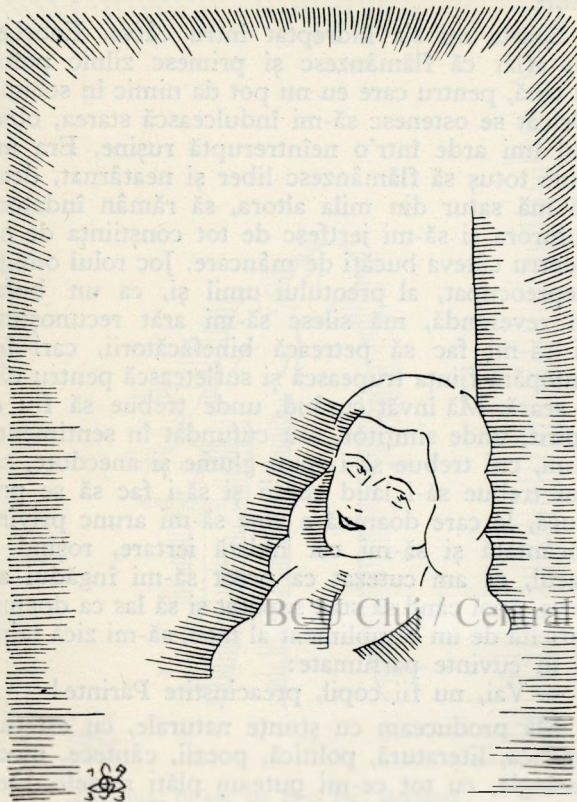
— Și ce zice Episcopul?

— Așteaptă, să vadă ce zice comunitatea bisericească.

— Mă voi îngriji de D-ta, — mă liniști primul episcop.

Și s'a ținut de cuvânt. A convocat ședința episcopalească și a ținut o cuvântare revoltată în sprijinul meu.

Peste o săptămână primii o scrisoare dela episcop, prin care eram îndemnat să mă rețin să

Vai, nu fii copil, preacinstite Părinte!

agit credincioșii, să turbur pacea comunității, pentru că nu poate fi vorba ca o situație așa de importantă și plină de răspundere, cum era conducerea unei parohii de oraș mare, să-mi fie încredințată mie, și nu voi putea ajunge să obțin niciodată cu astfel de mijloace cu totul condamnabile. De aceea să renunț la asemenea planuri deșerte, pe care le-a promovat, se pare, și bunătatea Preaonoratului protopop, ci să mă țin întru toate de îndrumările părintești ale acestui vechiu și încercat fiu al bisericii și să-i urmez pilda... Mi se imputa și purtarea de tot prea lumească, pentru că nu se cade unui preot a veni acasă tot după miezul nopții, de pe la cini și de pe cine știe unde...

De altfel, pentru acoperirea cheltuielilor ți-am trimis un ajutor extraordinar de o sută de coroane și te fac atent că, părăsind ușurătatea tine-rească, să întrebuințezi banii pe lucruri utile și salutare...

Scrisoarea am pus-o bine, iar banii, cât ce-au sosit, — i-am aruncat în caseta bisericii. Acesta e un loc destul de salutar. La casetă era aplicat, cu un aparat destul de viclean, un cap de înger de lemn. De câteori se puneau bani, mulțimea, închinându-se de repetate ori.

Când la sfârșitul săptămânii, între doi martori, am constatat cuprinsul casetei, văzând hârtia de o sută, fătul bisericii, fericit, zise:

— Tare l-a ajutat Dumnezeu pe cineva, de așa de bogat i-a mulțumit.

Am încetat să mai iau parte la cini. M'am închis în camera mea și mă gândeam, ce visuri naive și deșerte au fost acelea pentru care mă făcusem preot.

În preajma Crăciunului iarna se făcu tot mai aspră, frigul tot mai de nesuferit. Într-o dimineață mă trezii înfiorat. Trupul istovit de obosit, brațele deabia mi le mișcam și fiecare mișcare mă durea.

— Asta-mi mai lipsia, să mă bolnăvesc, — zisei în mine speriat.

Nu-mi mai era frig. Aveam febră. Singur, părăsit, zăceam pe pământ. Nu era cine să-mi dea un pahar de apă. Spre norocirea mea, către seară a intrat fătul bisericii. Un om sărac, necăjit, cu mulți copii, care nici ungurește nu știa bine:

— Mata peteac? mă întreabă el cu compătimire.

Respirația înfierbântată aburea în val gros. Pe pereții camerei înghețate se alegea ici-colo bură.

— Aci fric la om peteac...

— N'ar strica un pic de foc, — admiteam eu, — dar nu-i cu ce.

— Io fura lemn dela Tomnu și faci foc pine. Mata cui ușe, Tomnu nu poți vine luntru. Așa?

— Dar, dacă te vede Domnul protopop te dă afară și te închide în temniță, — îl speriai.

— Tunci nu fura, — zise speriat, și voi să fugă.

Totuș, fă-mi puțin foc! — zisei amărît.

— Cum faci?...

— Acolo lângă perete sunt niște cărți... Lucruri vechi. Le putem arde. Cel puțin atâta folos să am. Adu-le liniștit.

Fătul ascultă. Curăță cenușa și caută chibrite.

— Stai numai! Trebuie ceva de aprins.

— Asta papir, prinde, — zise uitându-se nedumerit la mine.

— Dă-mi haina.

Mi-a dat-o. Imi caut diploma și i-o dau.

— Aprinde cu asta!

Nu cuteza să se împotrivească.

— Cetește mai întâiu titlul cărții, apoi pune-o pe foc!

Luă un alt volum și ceti silabisind:

— Noldin... Theologiae moralis.

— Foarte bine! Sunt 4 volume.

— Ce seamna?...

— Morala, — zisei râzând.

Fătul își puse palma pe sobă și o încercă de căldură.

— Nu calzit..

— In lumea de azi nici nu poți aștepta asta dela ea! — Pune alta!

Luă nervos altă carte.

— Ce-i?

— Dogmatica..

Nu știa ce e. Nepăsător a sfâșiat-o și a pus-o pe foc. Când se isprăvi, ne mai așteptând semn, cetia iute și arunca în sobă:

« Ignat Schüch: Pastoraltheologie.. Historia ecclesiastica.. Hermaeutica biblica.. Introductio in Novi Testamenti Libros... ».

Imi închisei ochii să nu văd. Imi svâcnia inima în piept, abia îmi puteam liniști conștiința.

La urmă nici nu mai cetia titlurile, ci le sfârtica și le arunca în foc. In sfârșit își șterse mâna de funingine.

— Nu mai sunt.

— Cum să nu fie! Acolo pe ladă lângă cruce, cartea cea mare...

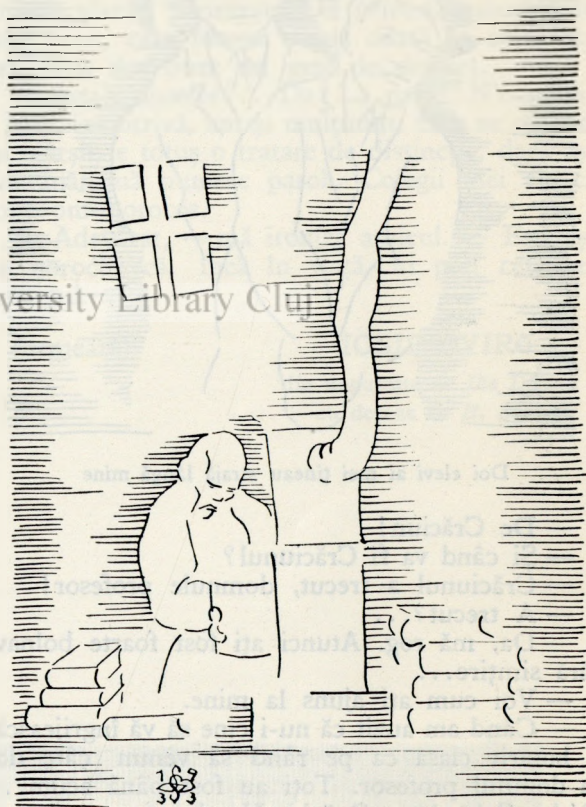
Se uită curios acolo, dar sări palid, când văzu literele mari: BIBLIA SACRĂ.

— Asta nu! — și înfiorat fugi afară. Amețit mă sculai cu greu, să închid ușa sobei.

Afară ninsoarea își fulguia dansul alb. Din ochii mei fierbinți de febră, țâșniau cercuri roșii, verzi, violete, care lărgindu-se, zburau prin cameră și plesneau pe peretele din față. In jurul patului meu stăteau figuri de ceață colorată, care se aplecau curioase spre obrazul meu, apoi dispăreau. Dar veniau altele în loc și, pe măsură ce se întuneca, erau mai îndrăznețe. In curând mă împrejmuiră mulțime de ochi, cari mă priveau și, în spaima amețelii, am început să cad într'un gol fără fund, până când, cu un strigăt sugrumat din gât, mi-am pierdut conștiința.

Dimineața zăceam, jumătate gol, pe pământ, cu cămașa sfâșiată la piept, sub ferestrele deschise, cu fruntea pătată de sânge, amorțit, acoperit de fulgi de zăpadă. Fără conștiință, azi noapte, se pare, am voit să mă arunc pe fereastră, dela etaj, dar neputincios am căzut în cameră sub fereastră. Mirare că n'am înghețat. Incercai să mă urc în pat, dar n'aveam putere. Doriam să iau, cel puțin, plapoma pe mine, dar îmi luneca din brațele grozav de obosite. O amărăciune nesfârșită mă încerca. N'am pe nime, n'am nimic. Voiu pieri aicea părăsit. Trupul nesimțitor, membrele din ce în ce mai subrede, se făcură grele de nesuferit, răsuflarea slabă, dar fierbinte, cădea pe mine ca o brumă subțire în obraz. Lipsit de orice voință așteptam, cu ochii închiși, să se sfârșească odată cu totul. Imi mai veni în minte, că în curând trebuia să stau în fața lui Dumnezeu, și cu încrederea ultimă a conștiinței disparente încercai să-mi deștept înfrângerea inimii cu o deplină părere de rău, care în caz de primejdie de moarte înlocuește spovedania, — dar n'am izbutit să re-

gret decât că m'am făcut preot. După aceea lumea începu să se întunece de tot. Târziu, grozav de târziu, se deschise ușa și cineva strigă cu glas de tunet și sări la mine. O figură puternică se aplecă asupra-mi și recunoscu pe fătul bisericii. Mă ridică dela pământ și mă ține în brațe. Mă miram de acest omuleț flămânzit, pe care sta să-l sufle vântul, când s'a făcut atâta de uriaș și cu o putere supraomenească. Nu știam că m'a acoperit, dar o greutate de nesuferit mă apăsa și în chinul meu scrâșneam din dinți. Pieptul simțiam că se cufundă, urechile îmi cântau și pe neașteptate un val căldicel îmi unduia prin trup. Mă ridică și mă săltă într'un neîncetat neastâmpăr. Ceața se topea dinaintea ochilor. Eram culcat, ca într'o mare, între infinitul cel de jos și cel de sus, într'o amurgire umbroasă, viorie și monștri fantastici foiau împrejurul meu.

Nepăsător a sfâșiat-o și a pus-o pe foc.

— Mamă dragă! — încercai să strig, dar de pe buze se înălțară numai câteva bășici lucitoare.

Doi elevi ai mei țineau straje lângă mine. Era liniște. Soarele de iarnă bătea în fereastră.

— Voi sunteți, copii?! — zisei, deschizând ochi mari la ei.

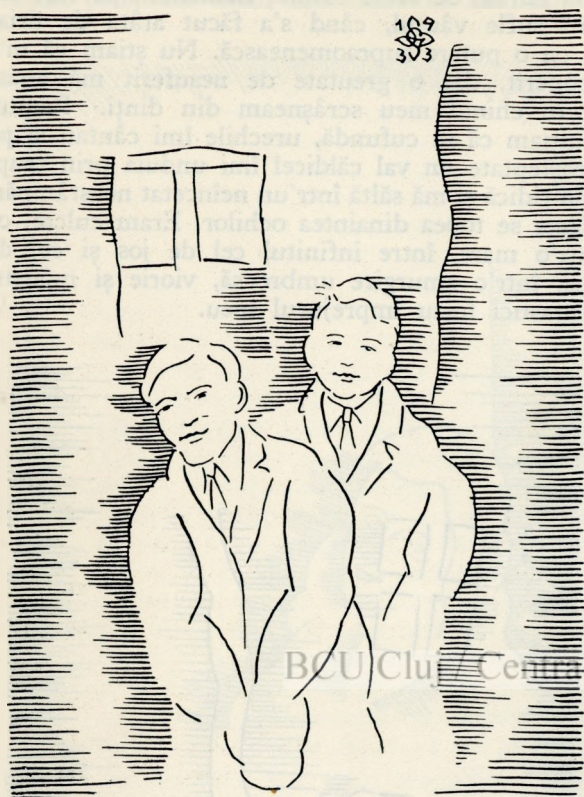
— Cum vă simțiți? — mă întrebă ridicându-se de pe scaune. Nu doriți ceva? — se interesau

scumpii copii, strălucitori de bucurie, și aplecau urechile să-mi priceapă glasul de muribund.

— De ce nu v'ați dus la școală?

— E vacanță, mă rog, domnule profesor, — răspunseră amândoi deodată.

— Ce vacanță?

Doi elevi ai mei țineau strajă lângă mine

— De Crăciun!

— Și când va fi Crăciunul?

— Crăciunul a trecut, domnule profesor!

— A trecut?...

— Da, mă rog. Atunci ați fost foarte bolnav, fără simțire...

— Voi cum ați ajuns la mine.

— Când am auzit că nu-i cine să vă îngrijească, a hotărât clasa ca pe rând să venim câte doi la domnul profesor. Toți au fost până acum... Réthi, Schneider, Györki, Nussbaum... toți.

— Vă mulțumesc, băieți, când voi fi sănătos, vă sărut pentru asta.

Zâmbeau mișcați. Trecând peste emoție, povesteau. Căutau cu orice preț să mă facă să râd. Își puneau tot sufletul să mă înveselească. Erau copii tari, fragezi, fericiți, curați, copii fără ne cazuri. Cum n'am fost eu niciodată.

— Numai o zi ați fost singur, când a trebuit să ne refugiem.

— Să vă refugiați?...

— Da, mă rog. Rușii au fost la treizeci de kilo-

metri de oraș. Era grozav, dar au izbutit ai noștri să-i respingă. A fost primejdie foarte mare...

— Mai ține războiul?

— Mai ține, mă rog...

Căzui pe gânduri. Băieții amuțiră și ei, văzând că mi-am închis ochii.

Mă deșteptă medicul. Era foarte mulțumit.

— Ai un organism de fier. În câteva zile te pun pe tălpi. Dădu câteva instrucții severe și se depărtă.

Pe la amiazi băieții erau neliniștiți. Vedeam că au ceva pe suflet.

— Ce-i, băieți?

Înroșind îmi spuseră că acum trebuie să se ducă acasă, dar la două vin alții.

— Duceți-vă liniștiți acasă, dar trimite-ți-mi pe fătul.

Trebuia să mă sforțez ca să-mi reamintesc trecut. Când mă îmbolnăvisem, n'aveam nimic, dormeam pe jos și răbdam frig, iar acum, odaia mi-e minunat mobilată. Pat, garderobe, masă, scaune, lighean, covoare, ba chiar și perdele, de toate — iar în sobă arde focul troznind. Se pare că totuși i s'a făcut milă protopopului de starea mea. Nu l-am cunoscut eu bine. Dacă mă însănătoșez îmi cer iertare. Mânia nu-i sfetnic bun. Așa se vede, că tot e om bun și de inimă.

Fătul se grăbi bucuros la mine...

— Gott sei Dank, Hochwürden!... Slavă Domnului, Sfinția Ta!... Îndată aduc supa. Supă bună, tare, pentru bolnavi...

— Mai ai vreme, Ladislaus! Mai întâiu, du-te, te rog, la domnul protopop, și spune-i că-i mulțumesc pentru bunătate, că mi-a trimis aceste mobile, lemnele și că-l rog, dacă are timp, să facă bine să mă cerceteze.

Fătul mormăia:

— Da, da... dar vreau să spun că mobilele nu-s dela Domnu', nici lemnele; nimic... Domnu' prota nu a fost la D-ta.

Îmi vine greu să ucid iarăș pornirea de iertare și împăcare, dar mă trudesesc să-mi stăpânesc patimile care mi se ridică în suflet.

— Dar atunci, de unde au ajuns aci aceste mobile? — întreb eu aspru.

— Le-au adus credincioșii, mă rog, dar m'au oprit să spun. Fiecare bucată e dela altul, nici n'aș putea spune acum care dela cine e. Tot orașul s'a revoltat, când a auzit în ce stare vă găseați.

— Mulțumesc, poți merge, Ladislaus.

S'a bucurat fătul, că nu-i silit să vorbească. Se temea că-și pierde slujba, dacă se mânia protopopul pe el. Și de sigur că se va supăra. Numai a treia zi a venit iară, tremurând.

— Ce-i, Ladislaus.

— Nici nu cutez să vă spun. Domnul protopop m'a trimis.

— Nu-ți fie frică, zisei îndemnându-l. Spune fără teamă.

Bietul om, în sfârșit, o spune verde:

— Domnul prota vă trimite vorba, că sau să vă sculați din pat sau să vă dați demisia, că el nu poate face și lucrul altuia.

Am amețit câteva minute de uimire, de atâta josnicie drăcească a sufletului acestui neom, dar apoi mă cuprinse furia.

— Spune-i, — zisei gâfâind — că... de șapte ori să-și zăvorască toate ușile, dacă mă vede ridicat, și nici în biserică să nu cuteze să dea față cu mine, dacă i-e dragă viața... și acum scoate-mi din ladă browningul și mi-l pune aci pe noptieră... Dar... lasă... Hai de-mi ajută să mă îmbrac...

Eram așa de slăbit, că mă clătinam sub povara hainelor. Căzuî pe un scaun și cu fruntea asudată îi poruncii:

— Du-te și cere-mi salariul pe Ianuarie.

Indată se întoarse cu banii.

— Acum grăbește la doftor, la farmacie și plătește-mi datoriile.

Medicul speriat se grăbi la mine și tăbări asupra mea.

— In pat numaidecât. Ai înebunit de-a-binelea.

In zădar i-a fost și rugămintea și amenințarea.

— Omule! Înțelege-mă, că eu mă prăpădesc aici, — îi zisei.

— Mă înăbușă și aierul, pe care sunt nevoit să-l răsflu în între acești pereți, — și i-am povestit sincer totul.

— Așa ai dreptate, — spunea aprins de revoltă. Atunci mai bine să mori.

Acum mă luă în grija sa. S'a îngrijit de toate. A adus trăsură, m'a dus în brațe la gară și m'a

așezat în compartiment. Imi făcu și o injecție și cu sila mă puse să iau doftorii cu mine, dacă în drum mi s'ar face rău. Apoi se grăbi să-mi scoată bilet.

— Unde mergi? întrebă.

— La mama.

Dispăru, dar se întoarse zâmbind peste câteva minute și-mi spuse stingherit că ajunsese la casier și ceruse un bilet de clasa a doua.

— Până unde? — întrebă casierul.

— La mama, — răspunsei, — și abia atunci băgai de seamă că nu știu adresa mamei tale.

L-am îmbrățișat fericit.

— Totuș ai cerut bine biletul.

Am tăcut amândoi și ne-am gândit, ce stațiune minunată e aceea: la mama.

Peste două luni îmi primii numirea de paroh într'un sat din județul Clujului, odată cu obișnuitele sfaturi părintești. Un prietin, cunoscut în acel ținut, care fusese trimis odată ca soldat în sat, făcu din buze un gest de dispreț.

— Asta-i numire?... Da? La naiba! N'o primi!

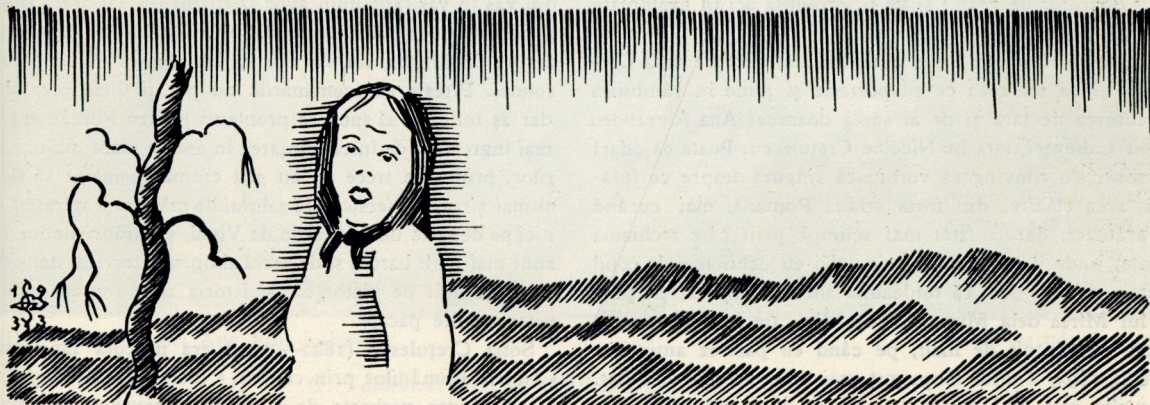
— Dimpotrivă, am și mulțumit, cum se cuvine. In sfârșit, e totuș o tratare de distincție, dacă așa de tânăr mă numesc paroh. Colegii mei zic că sunt om norocos.

— Adevărat, — mă ironiză amicul. — Ești așa de norocos că, încă în viață, îți poți ceti necrologul.

(urmează)

IOSIF NYIRŐ

din ungurește de Ilie Dăianu
cu desene de B. Szabó

C R O N I C A

Cărți, conferințe, congrese, expoziții

PORTRETE BOERESTI. — Sunt în țară case, și se păstrează încă destule chiar în Bucureștiul năvălit de toate înnoirile, în care trecutul nostru poate fi întâlnit mai bogat și mai credincios decât în muzee. Una câte una se risipesc. Odată cu ele se risipește însă și sufletul care le-a dat înțeles și nu se mai poate găsi în colecțiile, cu oricâtă grijă puse la o parte de arhivarii istoriei și ai artei. Cu cea din urmă din aceste case ale tradiției se va duce pentru totdeauna dintre noi și acel suflet și va fi o pagubă pe care nimic nu va fi în stare s'o înlocuiască. Rămășițele lumesti intrate în inventare și cataloage vor fi numai ceea ce sunt niște oseminte pe urma unor mândrețe de femei.

Cercetătorii noștri de tot felul nu puteau să nu descopere aceste izvoare și imagini ale unor vremuri de amintire. Fiecare a ales însă și a rupt din întreg numai ceea ce era în legătură cu pregătirea sau cu studiul lui de atunci. Răsfoind o publicație de documente, se vede că atâtea hrisoave și condici sunt luate din biblioteci și arhive publice, dar poate tot atâtea din cartoane particulare; o publicație de artă, că reproducerile cele mai multe sunt făcute după originale strânse în pinacoteci, dar destule după lucrări aflate ici și colo. Pentru refacerea acestei unități pierdute, și cât mai e timp, trebuie descrise câteva din casele vechi, cu tot ceea ce ele cuprind și aduc dintr'un trecut de apururi risipit. E o sarcină care cade în seama « Boabelor de grâu » și va fi împlinită aci în exemplare strălucite.

Până atunci să-mi fie iertat numai să amintesc de casa Crețuleștilor și de tot ceea ce adăpostește și pune în rânduială acolo iubirea de țară și de ai săi a doamnei Ana Alexandru Emanoil Lahovari, fata lui Nicolae Crețulescu. Poate că odată voiu izbuti s'o conving să vorbească singură despre ce înfățișează acea clădire, din fosta stradă Romană, mai curând puțin arătoasă, dar cu atât mai scumpă prin câte rechiamă în minte, unde îl revăd încă prin odăi cu ochii mei de copil pe marele doctor. Știu că totdeauna am fost supărat pe portretul lui Mirea dela Muzeul Simu, din care îți faci părerea unui om neobișnuit de înalt, pe când eu păstrez amintirea dela 1892, 1893, a unui moșneguț mai mult nu mare la stat.

Lucrurile cele mai personale și care se înstrăinează mai

greu sunt portretele. Ele vorbesc altminteri, cu fețele care de mult au plecat dintre noi și cu veșmintele ieșite de zeci sau de sute de ani din întrebuințare, atunci când se află încă în locurile unde stăpânii sau stăpânele lor au trăit. O secție a portretului în pinacoteca noastră ar avea o neprețuită însemnătate, dovadă chiar începutul umil de astăzi, dar în ce măsură mai vii și mai puternice sunt un chip al Văcăreștilor în casa lor dela Văcărești, o serie de obraze ale Manilor pe pereții locuinței părintești din calea Victoriei, sau portretul lucrat de Tătărescu și despre care vreau să scriu câteva rânduri, al Sofiei Crețulescu, în salonașul cu lucruri din alt secol, al familiei! Singura durere e că nu pot ajunge până la ele decât foarte puțini. În schimb, cei ce le au, precum și acei puțini le pot înțelege cu atât mai adânc. Viața de odinioară parcă nici nu s'a întrerupt. Străini, noi suntem acolo și ca un fel de solie a timpurilor viitoare, veniți în mijlocul unor oameni și stări pe care nu le pricepem! De altminteri, pentru că tot am intrat, putem să rămânem și să privim; nimeni nu ne ia în seamă. Lumea de demult se mișcă aeriană, ca și cum ar fi ieșit din cântecul unui pian, cu fâșitul de mătase și cu deprinderile timpului ei. La fel și cu acest portret al Sofiei Crețulescu, de pe la 1852, în liniștea parcă a unui popas la o cotitură de alee de grădină, din care o înconjură verdeața umbroasă a unor copaci bătrâni și îi cântă răcoros, căzând din vas în vas, apa unui avuz. Artistul i-a dat atâtea frăgezime și desfacere de lume încât d-l Al. Marcu, în monografia sa despre Tătărescu, nu s'a sfiit să amintească de modelul Giocondei. Firește că asemănările nu pot fi duse prea departe, dar aș îndrăzni să spun că problema pentru Român era încă și mai îngreuiată de întrebuințarea în așa de mare măsură a alburilor, prin care trece ca un seil cromatic, menit să ție totul, numai șirurile piersicii ale șalului de mătase. Tătărescu nu era nici pe departe un Leonardo da Vinci, și înrăuirile lui italiene sunt mai mult baroce și de secol al optisprezecelea, dar portretul cinstește atât pe pictor cât și istoria artei românești. El face uitate multe păcate.

Sofia Crețulescu (1822—1913) era născută Iacovenco. În « Istoria Românilor prin călători » (vol. III, pag. 135 și urm.), d-l N. Iorga vorbește de « Ignatie Iacovenco, funcționar la

Din colecția d-nei Ana Em. Lahovary

Ulei pe pânză 74x93

G. Tătărescu: SOFIA KRETZULESCU-IACOVENCO

consulatul rus din București », autor al unei lucrări apărute la Petersburg în 1834, în rusește, « Moldova și Muntenia dela 1820 la 1829 în 53 de scrisori », ca și cum aceasta ar fi fost singura lui legătură cu noi și cu țara. El se găsea însă aci dinainte de 1820, de vreme ce în acel an se căsătoriea cu una din fetele doctorului Caracaș, și a fost numit mai târziu de Kiselev director al poștelor. Una din fetele lui s'a căsătorit la rândul ei, în 1847, cu Nicolae Crețulescu. Iacovenco a murit în București la 1870, în casele lui de vară din dealul Spirei. D-na Ana Lahovari povestește astfel sfârșitul bunicului său: « Intr'o seară, mergând să curețe cu un briceag pomii lui, pe unde

ne privește cu ochi fără moarte din pânza măestrită a lui Tătărescu.

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE. — Din Ianuarie anul acesta scrisul românesc s'a îmbogățit cu o nouă revistă. Ea aduce aminte prin putere și încredere « Viața românească » dela întâiul număr, sau ecoul pe care aceasta l-a deșteptat în noi, cetitorii de douăzeci de ani de-acum douăzeci și cinci. N'are nume, pentru că titlul ei e mai mult un subtitlu de lămurire. Nu e literară, deși dă și literatură. Nu e științifică, deși aduce contribuții teoretice și documentare. Nu e de

VIGILATE ET ORATE
- JOHANNES - HONTI

JOHANNES HONTERUS 1498—1549

Begründer der ersten Buchdruckerei in Kronstadt. Nach einem alten Holzschnitt, der 1845 in der artistischen Rufzeit i. Jorster in Wien neu herauskam.

Die Honteruspresse in 400 Jahren

Festschrift

der Buchdruckerei
Johann Gött's Sohn

von Hermann Tontsch

Kronstadt-Brașov / Rumänien / 1933

Portretul lui Honterus și pagina de titlu dinăuntru

i se părea că o crăcuță nu e la locul ei, nu s'a mai întors. Era după masă, pentru că pe atunci se lua prânzul pe la 5. Când alergică să-l caute, cei din casă îl găsiră întins fără viață sub un nuc, pe care îl sădise, aproape de ulița care se sue și este încă și astăzi în ființă ». El se număra între bărbații ca Mavrus, Blaremburg și alții, pe cari legăturile țărilor române cu Rușii i-au adus și i-au așezat între noi. Nu e un călător, ci un om, prin înfiere, al pământului. Românii au trimis în schimb Rusiei, Movilești, Cantemiri, Milești, Cantacuzini. Mulți credeau poate, de o parte și de alta, că nici nu era vorba de o înstrăinare propriu zisă. Orizontul era plin de Impărăția rusească, în mers neoprit spre Miazăzi. Iacovenco, băștinaș din Ucraina și rudă cu Mazeppa fusese adus de calul pe care îl legase soarta până în părțile Bucureștiului, ca să fie amestecat aci în alcătuirea uneia din marile familii românești. Fata lui

idei, deși nu ocolește discuția și atitudinea. Nu e de informație, deși e bogată în cronici și recenzii. E un mănunchiu din toate acestea și răsfrânge credința pe care s'au ridicat Fundațiile Culturale Regale. Nu știu dacă era nevoie de mai mult pentru ca scriitorii cei mai de seamă să se apropie și lăzile cu minuni să se deschidă. Cele 240 de pagini ale fiecărui număr îngăduie desvoltări pe care celelalte publicații, de cele mai multe ori, nu le privesc prea cu bucurie. « Revista Fundațiilor Regale » și-a pregătit dela început un loc și un rost al ei. Ea nu repetă și nu ia aerul nici unei alte reviste românești de astăzi.

Formatul și organizarea cuprinsului au avut înaintea lor modele franceze. Chiar în prospectul care a anunțat-o s'a amintit Revue des Deux Mondes. Stilul palatelor n'are astăzi de ales. Clădirile Renașterii sunt prea masive și aduc aminte

încă, prin blocurile mari de piatră, sau liniatura cu șanțuri adânci a tencuelei, sau ferestrele înalte, înguste și rare, de casa cetate a comunelor italiene frământate de lupta partizanilor. Clădirile moderne s'au robît betonului și nu mai cunosc altă frumusețe decât linia, așa cum nudul se încrede în propria anatomie, fără vestimente nici artificii. Palatele trebuie să

fiecare pagină a ei actuală și locală. Atât colaboratorii cât și redacția își dau o silință nesfârșită ca să lase cât mai limpede o asemenea impresie. De aceea, poate, desamăgirea de atâtea ori a cetitorului, care nu mai știe, după ce să deosebească o revistă de acest fel de un supliment literar bine înjghebat al unui ziar de tiraj. Publicația periodică se pierde în gazeta zilnică, împrumutându-i mijloacele, fără să i le poată ajunge, atunci când, rămânând la ea acasă, ar fi putut să fie neîntrecută. «Revista Fundațiilor Culturale Regale» a izbutit în sfârșit să se ridice peste aceste mici griji de timp și spațiu și să fie cât mai puțin actuală și locală. Visul și gândul românesc pot în ea să se miște liber, fără asemenea îngrădiri de tratare, care să le stingherească. Publicația are ceva din revista tuturor timpurilor și tuturor locurilor românești, dela coperta ei sură ca o domnească placă de pisanie, până la studiile, literatură și materialul mărunț, care-i dau o greutate de monument. Munca de creație nu se mai vede, în care sunt șovăeli și schimbări, ci creația însăși, sigură de sine, fără zămbet, dar și fără încruntare.

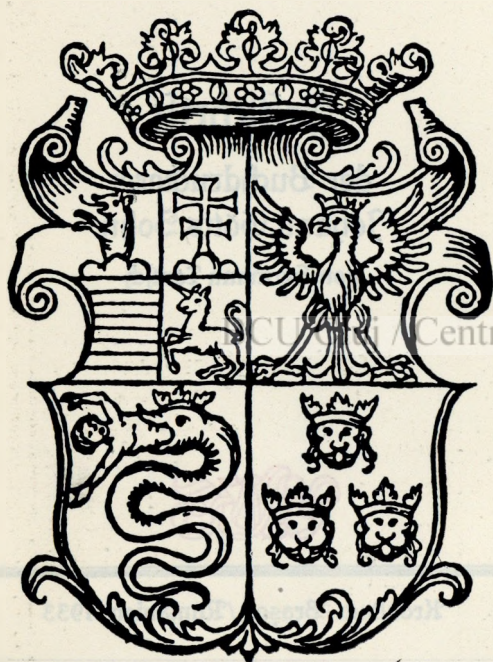
Iată de ce, întâia impresie pe care o lasă «Revista Fundațiilor Culturale Regale», chiar înainte să fie citită, e aceea de încredere. Încredere că astăzi cultura românească e destul de așezată ca să poată naște și întreține organe în care ea să se răsfângă, multiplă și originală, cum e aceasta. Încredere că unitatea românească e destul de încheată ca să poată vorbi și fi înțeleasă, cu probleme din toate pământurile noastre și de sub toate valurile istoriei, sub care ele au trebuit să aștepte secole, așa cum vorbește și e urmărită aci. Încredere, încredere, încredere! Mi se pare că e cuvântul de stemă și de flamură de luptă pe care l-a rostit Cuțitorul Fundațiilor Culturale Regale, atunci când de curând le-a strâns într-o uniune și le-a pornit în România de astăzi la o nouă muncă. E cea mai frumoasă faptă de optimism din pragul zilelor noastre, căci fiecare pildă de credință în viață stârnește un alt semn de credință. Un drum e totdeauna o ispită ca să mergi pe el. Fericiți făcătorii de drumuri! Drumetii nu vor lipsi. Ei nu vor putea să nu găsească în cele din urmă steaua care a fost pusă la capătul acelor drumuri.

OVID DENSUȘIANU. — Marele filolog dela Universitatea din București a împlinit de curând 60 de ani. Facultatea de filozofie și de istorie și-a avut în vremea din urmă sărbătorii ei la poposirea pe aceeaș culme albă de ani. Ovid Densușianu, mai închis și poate mai disprețuit decât colegii lui, n'a vrut să iasă din umbra savantă și nici să îngăduie multilor elevi să lucreze după inima lor. Faptul era, cu toate acestea, greu să fie dosit, mai ales că e și al nostru și înțelegem să scoatem din el tot folosul, adică tot învățământul pentru obște. Chiar unul din elevi a săvârșit, de altminteri, trădarea, care ne dă prilejul dorit al acestor câteva rânduri.

«Fiul lui Aron Densușianu s'a născut la 30 Decembrie 1873, în comuna Făgăraș (actul de naștere din 17 Decembrie, stil vechiu)», așa începe cartea de omagiu scrisă de d-l Al. Popescu-Telega («Ramuri», Craiova, 277 pag. 70 lei). (Numai că 17 Decembrie 1873 stil vechiu, nu dă 30 Decembrie stil nou; în secolul trecut deosebirea între cele două stiluri nu era decât de 12 zile). Viața și opera sexagenarului e urmărită aci cu toată iubirea, de atâtea ori bătaioasă. D-l Al. Popescu-Telega se dovedește nu numai studiosul mi-

SENTENTIAE

EX OMNIBVS OPERIBVS
DIVI AVGVSTINI
DECERPTAE.

ANNO. M. D. XXXIX.

Stema regală a lui Zapolia, vigneta de titlu la Cugetările Sf. Augustinus (1539), xilografie de mâna lui Honterus

se oprească la stilul clasic francez, care a știut să îmbine măreția liniștită cu toată varietatea decorativă a stălpilor, arca-delor și motivelor ornamentale. O revistă construită după marile publicații periodice franceze, e o cheazășie, de temeinicie, de măsură și de stil. D-l Paul Zarifopol, dacă nu exista, trebuia născocit pentru postul de redactor șef. Aflarea d-niei sale acolo e aproape simbolică. Revista, călăuzită din umbră de d-sa, a călcat dela primul pas cu mersul propriu pe care și-l dorește.

Orice revistă nouă luptă din toate puterile ca să pară în

gălos, pe care-l cunoaștem din lucrările semănate pe un lung drum de profesor, cercetător și literat, dar și un om de inimă, care de obicei e mai puțin văzut și cu atât mai mare desfătare tăgăduit. Dacă volumul e o laudă dela întâia până la cea din urmă pagină, a sărbătoritului, el lasă ceva din lumina lui și pe mâinile care-l aduc omagial la această zi de bucurie.

D-l Popescu Telega trece repede, poate prea repede, peste anii de pregătire. După școala primară făcută la Brașov, Săcele și Iași, care arată mutările casei părintești, urmează, într-o singură pagină, Liceul Național și Institutele Unite din capitala Moldovei, bacalaureat la 1890, și apoi Facultatea de litere tot de acolo, licențiat în 1892. Din Noemvrie 1892 până în Octomvrie 1893 e profesor secundar la Botoșani și Focșani, pentru ca de atunci să plece la studii la Berlin și după un an la Paris. Citind cineva amintirile anilor de studii ale altui universitar din aceeași vreme, d-l C. Rădulescu-Motru, apărute zilele trecute și chiar ele mai mult documentare decât sufletești, își dă seama numaidecât de însemnătatea urmăririi vremii de închegare spirituală a conducătorilor unei generații. Dela generația dela 48, de creație revoluționară, și dela generația dela 1870, a Junimii, de creație conservatoare, una politică și cealaltă intelectuală, ni s'au păstrat volume de scrisori și de documente, nu numai despre fapte, dar despre oameni. Vedem puțin îndărătul scenei. Generația dela 1900, care a cules rodul celorlalte, e aproape mută. E drept că protagoniștii se mișcă, atâția, încă între noi, dar aceasta nu e scuză destulă.

Aminteam, în schimb, de partea bătaioasă a expunerii. Iat'o în două pilde. Cartea clocotește însă de izbucniri asemenea. D-l Ovid Densușianu nu s'a dat, însuși, la o parte dinaintea polemicilor. E cunoscut și astăzi ca un om destul de tăios și de necruțător, cu toată voita izolare. Atitudinea rămâne însă mândră și de îndepărtare, așa încât așezarea într'un cadru de războire cu orice preț, în care își face loc firea panegiristului mai mult decât spiritul elogiului, pune în atmosferă oarecari grăunți de nedumire. « Intors în țară, în 1896, toamna, după atât de strălucite studii, la o vârstă când alții abia încep să-și caute drumul, se prezintă la concursul ce se ținea pentru ocuparea catedrei de limbă și literatură română, înființată atunci la Facultatea de litere din București. Obținând cea mai mare notă, este numit numai suplinitor. Sfânta tradiție românească a șicanării exemplarului ales, a datului la cap celui care se ridică deasupra mediocrității comune, nu putea fi părăsită nici dinaintea acestui caz excepțional ». Și mai departe cu o pagină. « Totdeauna corect în vorbe și înfățișare, își făcea apariția punctual, fără să lipsească vreodată sau să se lase așteptat, nu ceasuri și săptămâni, cum se întâmpla altor profesori, dar nici măcar minute. Nu căuta sălile mari unde să vie să-i asculte fraza de efect, simfoniile de vorbe goale, toată pretinsa intelectualitate a capitalei. Nu-și trimetea înainte, să-i anunțe venirea, teancuri de cărți care să fie locul erudiției asimilate temeinic. Nu aștepta să se umple amfiteatrul cu studenți din toate părțile ca pe urmă să culeagă aplauze ca la teatru ». La cine s'o fi gândind d-l Popescu-Telega? Pe cine o fi combătând, în această îngrămădire retorică, dintre profesorii noștri de acum douăzeci și douăzeci și cinci de ani? Expunerea capătă însă cel puțin o prospețime de amintiri personale. Se simte

în bancă studentul de atunci, cu ochi răi, care începuse să tăgăduiască pe alții ca să-și poată construi și apăra idolul unic. Nu lipsesc, firește, celelalte trăsături și caracterizarea unei originale și puternice personalități, alături de omul de catedră, omul de știință și omul de vis, cu toată documentarea științifică a unui filolog dela școala lui Ovid Densușianu. De atâtea ori ele iau înfățișarea de apoteoză: « Odată cu numirea ca titular la catedra de filologie romanică, apare monumentală *Histoire de la langue roumaine*, (Paris, Ernest Leroux, 1901), vol. I, operă ce marchează un moment de glorie

Stema judecătorului orașenesc Lukas Hirscher, din «Evanghelie cu învățătură» de Coresi (1580-1581)

în cultura română. Nici *Dicționarul Academiei*, care apare și dispăre ca o fantomă, nici *Originile Românilor* de Philippide, nici chiar *Getica* regretatului Pârvan, nici alte lucrări de acelaș gen, apărute mai târziu și de o necontestată valoare, de altfel, n'au aruncat atâta lumină asupra originii și alcătuirii

neamului și graiului nostru, cum a proiectat admirabila operă a lui O. Densușianu ».

D-l Al. Popescu-Telega se oprește cu deosebită stăruință și iubire la întemeietorul școlii simboliste dela noi. In pornirea didactică, de care nu poate scăpa, mișcarea din jurul revistei « Vinea nouă » capătă destule lumini, atât din lite-

mai greu dinadins, ca să-și răsbune proprii desamăgiri și umilințe.

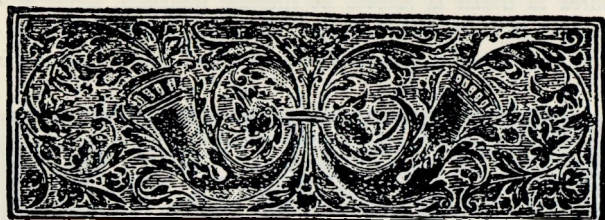
O TIPOGRAFIE DE PATRUSUTE DE ANI. — Tipografia, înființată la Brașov de Honterus în 1533, și-a sărbătorit de curând patru secole de viață. Cartea scoasă cu acest prilej e o podoabă a tiparului din România, nu atât prin bogăție și adaus ilustrativ, care nu lipsesc, dar mai cu seamă prin belșug de informație și frumusețe de literă și de așezare. Ea a încheiat în acest an cu o lucrare aleasă, lunga serie seculară, care e un monument în istoria culturală a Sașilor. Unele pietre în acest monument sunt ale noastre. Ele deșteaptă amintiri vechi, de pe întâile pagini ale istoriei scrisului românesc. Autorul monografiei (« Die Honteruspresse in 400 Jahren, Festschrift der Buchdruckerei Johann Göts Sohn », Teascul lui Honterus la 400 de ani, Scriere festivă a tipografiei Fiul lui Iohann Gött, Brașov, 1933), d-l Hermann Tontsch, s'a oprit asupra lor cu toată luarea aminte. Iată-l pe diaconul Coresi, în antierul lui de popă cărturar românesc, venit de peste munți, dela Târgoviște, cu Tetraevanghelul din 1561 pe brațe, tradus de el și de diacul Tudor din slavonește. Nu-i știm chipul, pentru că niciun desen nu i l-a păstrat, dar numai rostirea numelui lui ne umple de o căldură, care trebuie să fie a zâmbetului unui om bun și îndrăgostit de scris. In amintirea celui început, Statul Român trebuia să dea o răsplată, în forma poate a unei înalte decorații, înmânate prin trimis special, tipografiei în care a lucrat Coresi și Dumnezeu a fost pus pentru întâia oară să vorbească în românește din litere de tipar. Fundațiile Culturale Regale puteau, la rândul lor, să recunoască printr-o comemorare proprie marele ajutor pe care teascul lui Honterus ni l-a adus pe vremuri. Frații Sași sunt destul de închisi față de noi și înțeleg să-și sărbătorească bucuriile singuri, dar de rândul acesta aveam de ce să intrăm în horă fără să-i jicnim. Poate că timpul nu e încă trecut, dacă n'așteptăm cumva până la 1961, ca să serbăm 450 de ani dela apariția întâiei cărți a lui Coresi.

Despre înființarea tipografiei de marele umanist și reformatorul religioz de mai târziu al Sașilor, scrie un cronicar, parohul Sibiului, Andreas Oltard, mort în 1650:

« Magistrul Joh. Honterus a venit acasă dela Basel anno 1533 circa festum Margarethae (13 Iulie), și pentru că a adus în comitatu (în tovărășia lui) câțiva turnători de literă și lucrători tipografi, s'a apucat, fiind foarte bogat și în bunuri pământești avut, să-și alcătuiască o tipografie proprie propriis sumptibus (din banii lui) în acel an 1533 și în cel următor 1534 și să tipărească tot felul de frumoase opuscula, care le-au fost cu deosebire plăcute oamenilor, deoarece nu se mai văzuseră în țară, dar mai ales tinerimii ».

Iată câteva din cărțile tipărite de Honterus: Gramatica latină, 1535; Gramatica elină, 1539; Cosmografia, 1541, în versuri, în 1542 cu hărți (cu cea mai veche hartă a Țărilor române); o serie de texte de scriitori clasici, Aristoteles, Cicero, Quintilian, Seneca, Plato, Hesiod, Cato, Terentius; cărți teologice: Formula Reformationis, 1542. Cărticica Reformei, 1543. Apologia, 1543 și altele.

Monografia face apoi istoricul migălos al tipografiei, cu vremurile de strălucire, dar și de șovăială sau chiar de întreprindere, cercetând pe fiecare proprietar în parte și îndreptarea dată de ei întreprinderii. O listă de publicații, atât de cărți

ПОУЧЕНИЕ ИЗ БРАНА ОСТРОУ

АІЕ • НІМНОГІХЪ СЖТВНІХЪ ПИСАНІИ • ГЛАГОЛАША РХІНІ
РВА НІЗОУСТЬ ВЪЗВЕСКЪЮ НЕЛЪЮ • МОПОУЧЕНІЕ ХРТО Н
МІМНІТІМЪ ЛЮДЕМЪ • НАН ПРОЧИТАЕМЪ • ТАКОЖЕ НІМІТІСІМЪ
ПРАЗДНИКІ • СМІТАРНІ, НІФАРНІ • ІЗЪАІЕ • ШЛОУКІ •
НАЛІТОУРІН • ГЛАГОЛАША • ПІ • ПІ • ПІ •

ЗБЕЕ ДОМНЪЛ ПІЛА А ЧАСТА ДОБІА МЕНІ ДОУСЕРІ
СЕ ЛЕБЕТЕРІКЪ СВЕ РОДІЕ • ОУНЪЛ ФАРНІЕНІА РІА
АТЪ МІТАРНІ • ІФАРНІЕЮЛ СТА ІША, АНІРЪ І
ЛОУШНІЕ РОУГА • ДОАМНЕ ЛОУДМ ЧІЕ ДАХ КВНОУ СЪ
НТЪ КАІАЛАУН ШОМЕНІ • РЗПНІОРН • НЕДЕРЕНУН •
КДРВАРН • СІХ КА ЧЕСТЬ МІТАРНІ • ПОСТІЕКЪМЪ ДЕДОУ
ШРН АСАПТАМЕНІ • ШН АЗЪЧЕ АХ ДАЛТОТЪ КЕТЪ КЪ
ШНІА • ШРН МІТАРНІАЛ СТА ДЕПАРТЕ ШН НХВРІ НЕМІ ШНІН
СЗРМДНІЕ АІ ЧЕРН ЧІ ОУЧІАТ ПІЕПТАЛ АНІ ГРАНІА ДОА
МІМІАТНІА ФІН МІЕ ПЗКАТОСЪЛ • ГРАДІЕШ ВОА КЛА
ШНІАІА ЧІКТА ДЕРЕНТАТЪ АІАІА ЛОУН • МАН ВРСТОА ДІА
ЛАЛЪ • КЕТОУН ЧІНІА АІАІА ПІАІАІА • ІЗНІАІА ПІА
КА АІ СІНІ АІАІАІА • КОМІА ШІАІАІА •
АВЗУАІАІА ДІА ЧІСТА СФІНІА ІЗЪАІЕ • КОУВІАІА І,
ІЕ ДЕ МІТАРНІ ШН ДЕ ФАРНІЕЮ ПІЛА ШН АХРІАІА •
КАІАВЗУАІАІА ШН НЕВОІНІА ФОУ ТОКМІА ДІ
СФІНІАІА ШІАІА • ШН ФІАІАІА ОЗСЕ КЕНТЕ ШН
І

100 — Византизм и его влияние

Întâia pagină din « Evanghelie cu învățătură »

ratura neolatină apuseană cât și din cea răsăriteană, pentru ca acest capitol să poată sta și singur. Păcat că autorul reia la tot pasul pricinile de nemulțumire față de așezăminte și de oameni ale autorului său și le rezolvă cu argumente și în termeni pe cari nici pe departe acesta nu și le-ar însuși. Scăpările, mai cu seamă în legătură cu Academia Română și cu « Apostolul », n'ar fi la locul lor nici chiar în gura unui egal cu parapon. Dacă pe lângă atâtea însușiri, dintre care cea mai de seamă e faptul în sine, comemorarea într-o Viață a unui mare izolat, cartea arată și scăderi, aceasta e cea mai des întâlnită și mai supărătoare. De-atâtea ori ai fi pornit să crezi, lucru care nu poate fi adevărat, că autorul, lovind în dreapta și în stânga în numele sărbătoritului, își face pumnul

și puțin idilic, viața românească. Așa e: « Frate Nicolae, der siebenbürgische Karpathenbär », Frate Nicolae, ursul din Carpații ardeleni. Obiceiul scriitorului să amestece cele două lumi și limbi în cărți, așa cum ele se amestecă de sute de

ani în țară, nu e, prin urmare, la întâia încercare. Și una și cealaltă din povestiri s'ar cuveni traduse. Traducătorul ar trebui să cultive scrisul plastic, în aceeași măsură în care îl cultivă și autorul.

Când e vorba de faptele sociale și politice ale romanului, ele găsesc mai adesea o tratare puțin fericită. Scriitorii de altă

acum sub Români, locuitori străvechi ai țării, cari propriu zis au populat-o întotdeauna cu plin drept. Cine ar putea să măsoare cât sânge străin are acest neam dela Daci, Gepizi, Goți, Celți, Romani, Slavi, Unguri, Huni, Germani? Străin de pământ poate tot atât de mult cât sângele țărânului sas, străin de neam însă fără doar și poate mai mult decât partea

românească neînchipuit de mică în asemenea amestec de sânge, căci limba nu înseamnă și nu dovedește obârșie, statornicie de așezare și țară din moși strămoși.

Care sânge are cel mai mare drept istoric asupra moșiei și a trecutului, n'are s'o poată arăta nici dovada sângelui și tot așa de puțin fanatismul majorității.

Și iată că a năvălit asupra limbilor, care nu grăiau românește, ca un strigăt de răzbunare, cu toate că n'a fost nicio răzbunare.

A năvălit asupra orașelor, ogoarelor, pășunilor și pădurilor, și a năvălit deopotrivă asupra bunurilor spirituale și morale ale popoarelor minoritare care până acum ținuseră sceptrul, liber, drept și bine.

Se zicea că țărânii, și se înțelegea însă Românii, s'ar fi deșteptat și cereau pământ, cu toate că poporul de ciobani român ardelean era un popor liber, bun, sănătos, mulțumit cu sine

și cu împrejurările — mulțumit pentru că avea acoperământ, curte și țarină și nici nu știa ce este o chestiune socială, o chestiune pe care o aduce clasa muncitoare din Statele apusene.

Dar trebuia cu orice preț să se ticluiască o problemă, pentru că era nevoie de bunăvoința poporului la luarea locurilor celor mai înalte sau mai puțin înalte din *Consiliul dirigent* sau din guvernul dela București. Și se încerca asmuțirea, uneltirea, vorba umflată, s'au preamărit zorii deșteptării naționale, s'a smuls proprietarului ici și colo o clădire publică sau semi-publică bisericească sau școlară, — s'a făcut din ea o cazină de sat și lucrul s'a botezat faptă culturală.

Din răzoare astfel îngrășate s'a scos o sămânță de expropriere. S'a făurit o așa zisă reformă agrară. Ea a fost gândită ca să se poată lua minorităților și dăruii larg majorității din ceea ce ele dobândiseră în secole sau decenii prin hârnicia mâinilor, prin cumințenie, iscusință, hârnicie, cruțare — dobândiseră și nu furaseră — nu, nu li s'a luat, ci li s'a cumpărat și li s'a socotit cu a cincizecea sau a suta parte a prețului care de cele mai multe ori nu li s'a plătit nici astăzi.

Și așa mai departe. Numai atât a fost exproprierea? Și aceasta o spun Sașii, cari la izbucnirea începutului de revoluție ardeleană credeau că și-au luat rămas bun dela tot ce aveau și însemnau? Dacă asemenea răsvrătire n'ar da de gol mai mult ura decât o întâlnire neașteptată cu nedreptatea și dacă tratarea n'ar fi atât de gazetărească și lipsită de orice înțeles mai adânc, le-am încadra în lucrarea de artă și le-am lua împreună cu ea. Nu ne vine să credem că Sașii literați și artiști ar avea inimă și ochi numai pentru țărânul român supus, o amintire a iobagului de odinioară, care are strae

Invelitoarea copertei dela *Hirtenfeuer*

limbă, cari au apucat o altă configurație politică, nu se pot încadra încă în noul Stat. Ei îl privesc puțin din afară și cu o lipsă de simpatie, care se schimbă ușor în lipsă de înțelegere, spre paguba artei lor, când încearcă să trăiască o epocă și ne trezim că o combat și o scad. Greșelile și nedreptățile, de atâtea ori strigătoare, le vedem și le lovim și noi; dar cât de mare e deosebirea, chiar dacă o facem cu vorbe mai grele! Iată ca pildă două pagini din acest frumos «Foc ciobănesc» (Titlul urmărește pe Ardeleni. Una din bunele reviste ungurești din Transilvania se chiamă *Pásztortűz* = Foc Ciobănesc):

«Transilvania, fund de mare al unui val de mult trecut, loc de mărire și de fală al marelui rege dac Decebal și al aruncării vitejești în propria sabie — Transilvania, provincia romană de sub Traian, Adrian și Decius până la Aurelian, încununată de capitala Ulpia Traiana, ieșită la mare strălucire din supusa Sarmizegetuza, și gătită cu orașele Arcidava al Dacilor și Apulum al Romanilor — Transilvania, sălaș al Goților și Gepizilor; loc de luptă al lor pe râul Auha la Galtis; adăpost al regelui Vizigoților Atanaric în fuga dinaintea Hunilor; pământ de așezare a Tracilor — Transilvania, drum de trecere a popoarelor, cuibărire a Celților, document de slavă al Ordinului Cavalerilor germani, colț de stăpânire milenară cu silnicia a Ungurilor, câmp al trecutului Sașilor, ținut de omor al Curuților, plaiu al războaelor turcești — țară a celor șapte Castele, numită Transilvania, pământul de dincolo de munte, pentru care au curs în vremuri grele pâraele de sânge ale celor șapte scaune: Sibiu, Cluj, Brașov, Bistrița, Mediaș, Sebeș și Sighișoara, Transilvania aceasta a căzut

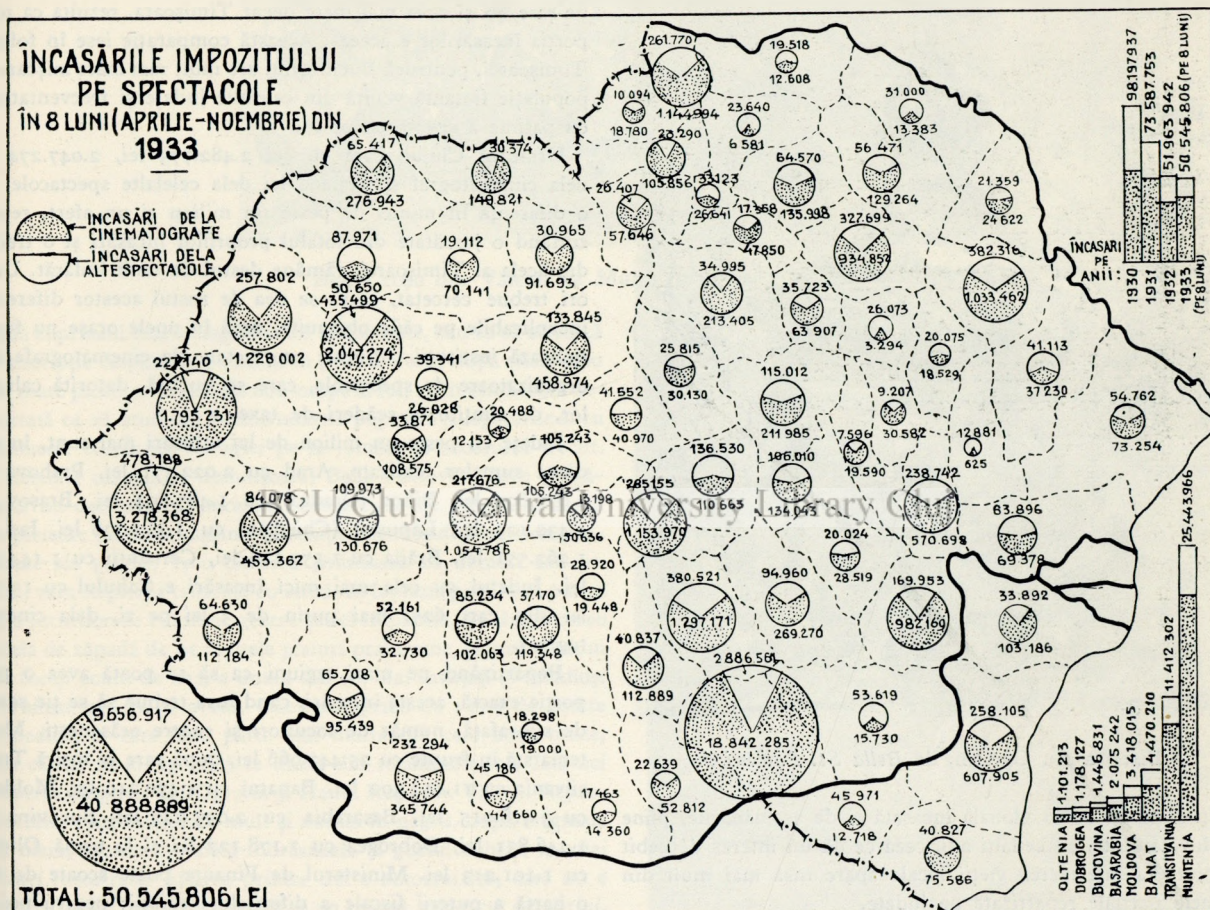
plastice și frământături de limbă interesante, sau fete frumoase, dar n'ar avea nicio pricepere pentru ridicarea unui întreg popor la starea de drept și de putere, chiar cu căl-

care în picioare a piedicilor de până ieri, oricât ar fi fost ele apărate de peceți medievale. Unele pagini din această carte și din altele ne-ar lăsa să bănuim. Ar fi păcat!

Teatru, muzică, radio, cinematograf

HĂRȚI CULTURALE. — Viața culturală a țării se poate urmări nu numai în școli și publicații, ci tot atât în spectacolele de învățatură și de artă. Teatrul, cinematograful și concertul sunt în această privință îndreptarul cel mai sigur.

în bună parte mișcarea culturală a țării. Intr'o mare măsură e și drept să fie așa pentru că noul spectacol e atât de atrăgător încât ia o însemnată proporție din spectatoriile celorlalte arte. Din punctul de vedere al răsunetului în public, astăzi

Statistica reprezentațiilor publice și cu plată ne-o pune la îndemână Ministerul de Finanțe, prin serviciul impozitului pe spectacole. Județele și provinciile se desprind din îngrămădirea de cifre cu înfățișarea lor deosebită. Iată o hartă culturală a țării, pe împărțiri administrative ca și cealaltă și deopotrivă de vorbitoare! Pentru înlesnirea citirii e nevoie însă de câteva lămuriri premergătoare.

Am împărțit spectacolele în două grupe mari: deoparte cinematograful și de alta toate celelalte manifestări, teatre, concerte, baluri. Din punctul de vedere curat fiscal, impozitul pe spectacole e într'o proporție de trei pături un impozit asupra cinematografului. Dacă încasările la acest capitol sunt menite să acopere bugetar subvențiile culturale și mai ales ale teatrelor, se poate zice atunci că cinematograful întreține

cinematograful e instituția mai tare care ajută instituțiile mai slabe. Ceea ce nu împiedică să fie privit cu bănuială și de atâtea ori cu antipatie.

Din Aprilie 1933 a intrat în vigoare o nouă lege a impozitului pe spectacole. Cifrele pe care le dăm oglindesc în aile rezultate și controlul așteptărilor puse în ea. Impunerea fiecărui bilet de intrare în locul impunerii globale pe sală, după număr de locuri și așezare, s'a dovedit mai roditoare. Incasările impozitului erau într'o neconținută și îngrijitoare scădere. Dela 98.197.937 în 1930, 73.587.753 în 1931, el ajunsese la 51.963.942 în 1932. Criza nu putea fi singură făcută răspunzătoare. S'a crezut că trebuie schimbat felul de impunere, pentru ca impozitul să nu se mai poată ascunde ca în vechiul sistem. Prevederile s'au împlinit. Numai în 8 luni de apli-

care a noiei legi, încasările au ajuns aproape situația de 12 luni a anului trecut. Cu păstrarea aceluiaș debit, care n'are de ce să se micșoreze, venitul impozitului până la sfârșitul anului va putea să se apropie de cel din 1931. Pentru că starea de astăzi a pieței e mai rea decât cea de atunci, înseamnă că realizările sunt, proporțional, cu mult mai mari. Fiscul are de ce să fie mulțumit.

Biserica din Ogretin, de Bella St. Pavlowitch

În afară de suma globală încasată și de asemănările, pline de învățăminte, cu ceilalți ani, ceea ce dă un interes deosebit și ajută la înțelegerea vieții locale apare însă mai mult din sumele parțiale repartizate pe județe.

Cel mai bun contribuabil, cum era de așteptat, e Bucureștiul. El singur a adus 21.728.846 lei, dintre cari 18.842.285 lei dela cinematografe și numai 2.886.561 dela toate celelalte spectacole, de care, începând cu cele trei teatre permanente

până la nenumăratele teatre de reviste, teatru de operă, concerte și nenumărate manifestări zilnice impozabile, Capitala nu e lipsită. Aproape jumătate din tot ce dă impozitul plătește Bucureștiul. Aceasta înseamnă cam 35 lei de cap de locuitor. În schimb, întreg județul Ilfov, față de această sumă, nu înseamnă într'adevăr nimic: 59.291 de lei, dintre cari 33.642 lei dela cinematograf și 25.648 dela celelalte spectacole.

Numaidecât după București urmează Timișoara, sau, mai exact, județul Timiș-Torontal, care e mult mai bun decât Ilfovul, din punct de vedere fiscal. El a realizat 3.756.556 lei, din cari 3.278.368 lei dela cinematograf și 478.188 dela celelalte spectacole. Socotind că Bucureștiul are o populație de șase ori și ceva mai mare decât Timișoara, rezultă că proporția încasărilor e aceeaș. Această comparație iese în folosul Timișoarei, pentru că Bucureștiul are mult mai mare mișcare și populație flotantă venită din celelalte județe și frecventatoare cu patimă a spectacolelor lui.

Urmează Clujul, care cu cei 2.482.773 lei, 2.047.274 lei dela cinematograf și 435.499 lei dela celelalte spectacole, cu o diferență în minus de peste un milion și un sfert, reprezentând o jumătate din totalul propriilor încasări și o treime din acela al Timișoarei, rămâne destul de mult îndărât. Uneori trebuie cercetat, ca să se dea de rostul acestor diferențe, inexplicabile pe căile obișnuite, dacă în unele orașe nu funcționează instituții culturale proprietare de cinematografe sau organizatoare de spectacole, care se bucură, datorită calităților lor, de simțitoare scăderi de taxe.

Județe cu peste un milion de lei încasări mai sunt, în ordine sumelor realizate, Arad cu 2.022.371 lei, Prahova cu 1.677.692 lei, Bihor (Oradea) cu 1.485.804 lei, Brașov cu 1.439.125 lei, Lăpușna (Chișinău) cu 1.413.778 lei, Iași cu 1.262.551 lei, Brăila cu 1.152.122 lei, Cernăuții cu 1.144.994 lei. Județul cu cele mai mici încasări e Cahulul cu 13.506 lei (din cari 625, mai puțin de 3 lei pe zi, dela cinematografe).

Repartizând pe mari regiuni ca să se poată avea o proporție exactă, aceste încasări, când însă trebuie să se ție seamă de suprafață, număr de locuitori și centre orășenești, Muntenia stă în frunte cu 25.443.966 lei, după care se înșiră Transilvania cu 11.412.302 lei, Banatul cu 4.470.210 lei, Moldova cu 3.418.015 lei, Basarabia cu 2.075.242 lei, Bucovina cu 1.446.831 lei, Dobrogea cu 1.178.127 lei și la urmă Oltenia cu 1.101.213 lei. Ministerul de Finanțe poate scoate de aici o hartă a puterii fiscale a diferitelor regiuni; pentru noi ea înseamnă o imagine, dacă nu a puterii culturale în sine, care mai are și alte forme de exprimare, dar a activității teatrale, cinematografice și artistice a țării, stabilite, prin mijlocul indirect, al impozitului pe spectacole.

Turism, sport, educație fizică

COJOACELE IERNII. — O veste de zăpadă a coborât până la noi din munții Prahovei, dar nu din cei călcați de skiori, dela Predealul Bucegilor, ci mai aproape de Predealul Teleajenului. Cine mai sue acum drumurile cu pomi înfășurați în șube de gheață, care duc pe la Mânci spre trecătoarea Brașovului dela Bratocea, cu vedenia de argint a Ciucașului în

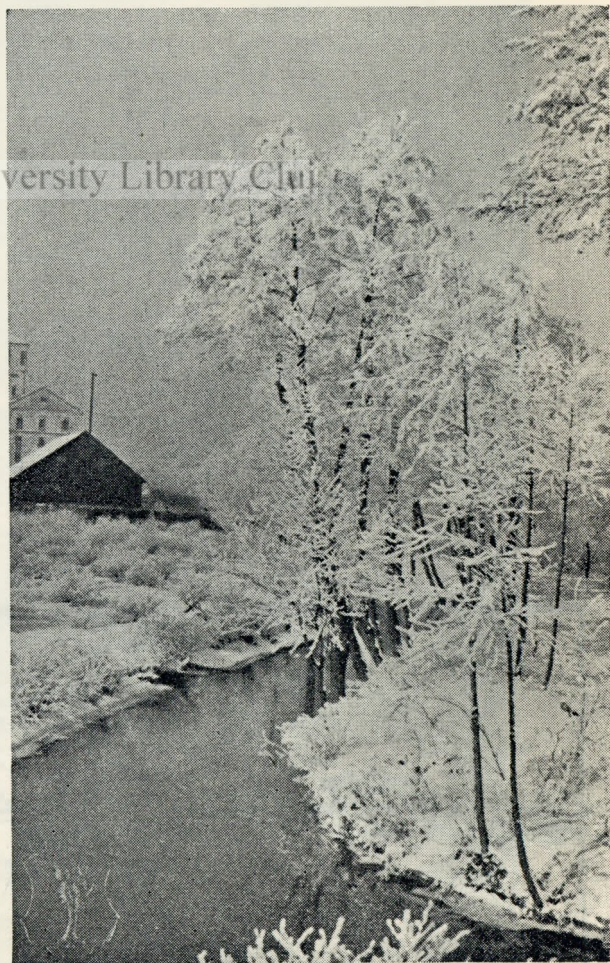
cerul însoțit, sau pe la Ogretin spre văile Bâscelor și a Buzăului, stăpânite de aburii de Mioriță ai Penteleului? Săniile cu tâlpi cioplite din topor ale localnicilor sau cariotele autorității.

Pe aceleași drumuri au trecut însă de curând alte roți, îmbrăcate în cauciuc și învărtite liniștit de nevăzutele motoare. Automobilul cel mândru se oprea din loc în loc, anume ca să

Hanul roșu din Vălenii de Munte, de *Bella St. Pavlowitch*

vadă cuprinsul dela o răspântie de singurătate, sau ca să cetească o inscripție cioplită de strămoși în piatră. Feriți după sticle erau un mare profesor și cel mai nou oaspe al lui, venit din Serbia depărtată ca să studieze poezia noastră populară și legăturile ei cu cântecele culese de Caragici pe la jumătatea secolului trecut. Câteodată oaspele, o domnișoară, Bella Pavlovici, care pregătește un doctorat în litere, își scotea cutia de culori, se așeza în picioare pe scara mașinei și schița, ascultând lămuririle prețioase ale gazdei, vreo biserică țărănească de demult sau un han, vara cu prispa crescută cu iarbă. În fantezia punerii în pânză și a jocurilor de culori se găsesc astfel împletite, pe lângă ceasu acela de zăpadă de pe înaltele plaiuri prahovene, și vorba, acum de foc și acum de haz, a unuia din cei mai învățați și mlădioși vorbitori pe cari îi avem. Când am prins de veste de aceste expediții, la care luau parte mai multe din cele nouă muze, am căutat să ajung până la unele din rezultatele lor. Iată aci vederea Bisericii din Ogretin și Hanul Roșu din Văleni. Reproducerea sunt micșorate mult și numai în negru, după originale în ulei, lucrare cu toată îndrăzneala și gustul subțire al unei femei înzestrate. Aflarea printre noi a autoarei lor, care nu e pentru întâia oară, înseamnă încă un episod, cunoscut de puțini, al legăturilor noastre culturale cu Iugoslavia.

Nu sunt nici prea strânse nici cu perspective de desvoltare, aceste legături, ca să nu le îngrijim cu îndoite ostenele pe cele în ființă. Din lucrul în biblioteci și la Universitate al d-șoarei Pavlovici, până târziu în August, vom avea această carte, care va fi poate mai luminoasă decât contribuțiile cu subiecte moderne sau savante, pentru că va descoperi înrăuririle populare și schimbul de bunuri rămas anonim dintre cele două neamuri. Dela Domnițele sârbești, Despina și Milița ale Evului Mediu român, cu guzlarii și curtea lor de femei și de clerici adusă de-acasă, până la lăutarii sau la literatura de traduceri și de muzică de astăzi sunt destule izvoare. E vorba numai să se găsească atenția și priceperea îndreptate asupra lor care să le smulgă atâtea din tainele păstrate prea multă vreme. Le cred găsite în d-șoara Bella Pavlovici.

Lunca Sucevei la Dornești, sub promoroacă (Foto Krepler)

În acelaș domeniu mai lucrează cineva, dar din partea noastră. Sunt vreo doi ani de când caut pentru « Boabe de grâu » un roman iugoslav pe care să-l dau într'o bună traducere și cu ilustrații de artă. Treccerile de literatură între cele două țări sunt inexistente. Ne lipsește până și informația elementară de istorie literară, care e o datorie dela sine înțeleasă pentru orice om cult față de o țară vecină. Care va fi poetul sau roman-cierul iugoslav reprezentativ de astăzi? Nu știu dacă sunt zece Români în stare să o spue. Destul că dintre acești zece, între cari trebuie să număr în întâiul rând pe profesioniștii limbilor slave dela noi, niciunul n'a luat condeul sau n'a urcat treptele unei tribune ca să ne lămurească. D-șoara E. Eftimiu traduce pentru revista noastră un roman sârb, care

va începe să apară numaidecât după romanul săcuesc de acum, adică prin Maiu sau Iunie. Sunt numai pași. Dar pași pe un drum frumos și lung, pe care drumeții sunt așteptați și pot să aibă toate mulțumirile.

Baba Dochia își leapadă unul câte unul cojoacele mițoase și albe. Una din cele mai duioase priveliști pe care le-a văzut din gura peșterii ei de zăpadă, de sub pomii bătuți ca în argint în chiciură și dela malul apelor făcute podea de cleștar, din Banat până în Bucovina, a fost mașina aceea minunată, care trecea ușoară și se oprea, pentru ca o fată smeadă să se ridice și să așeze pe o pânză, suflându-și aburi calzi în palmă, colțuri de pământ și ziduri vechi de țară. Vraciul cel bun și zoderul trecutului îi îndrepta pașii, urmărind-o cu ochii lui viforoși.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

